

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**İZNİK’TE KENTLEŞME SÜRECİ VE KENTSEL GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN
FAKTÖRLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SENANUR KAYA

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZAFER BAŞKAYA

BİLECİK, 2023

10578372

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**İZNİK’TE KENTLEŞME SÜRECİ VE KENTSEL GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN
FAKTÖRLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SENANUR KAYA

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZAFER BAŞKAYA

BİLECİK, 2023

10578372

BEYAN

“İznik’te Kentleşme Süreci ve Kentsel Gelişimini Etkileyen Faktörler” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		/.....	

Senanur KAYA

Tarih

.....

İmza

.....

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasının yazılmasında, beni yönlendiren her koşulda çalışmamı takip ederek büyük bir ilgi gösteren ve desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Zafer BAŞKAYA'ya katkı ve emekleri için teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Çalışmanın her döneminde ilgisini ve yardımlarını esirgemeyen, bilgi birikimiyle farklı açılardan bakmamı sağlayarak her aşamada bana yol gösteren kıymetli hocam Sayın Doç. Dr. Taner KILIÇ'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Çalışmam sırasında güler yüzünü ve samimiyetini eksik etmeyen fikirleriyle bana ışık tutan Sayın Doç. Dr. Levent UNCU'ya teşekkür eder saygılarımı sunarım. Güler yüzünü, samimiyetini ve yardımlarını eksik etmeyen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ali OKUMUŞ'a teşekkürlerimi sunarım. Lisans dönemindeki öğrenciliğimden itibaren yetişmeme katkıda bulunan ilgi ve desteklerini eksik etmeyen Coğrafya Bölümündeki değerli hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Saha çalışmalarımnda bana eşlik eden, çalışmamı sahiplenerek yardımlarını esirgemeyen her zaman rahatlıkla arayıp danışabildiğim kıymetli Arş. Gör. Esra ERŞAHİN'e teşekkürlerimi sunarım. Yirmi yıldır hayatımın her evresinde olduğu gibi bu çalışmada da destekleriyle yanımda olan, makine mühendisi Muhammet Emin ÇALIŞKAN'a, bilgilerinden yararlandığım kıymetli dostlarım inşaat mühendisi Kıvılcım METİN'e ve değerli öğretmen Senem AKTAŞ'a teşekkürlerimi sunarım. Son olarak desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen, bana olan güvenlerini hiç kaybetmeyen, bugünlere ulaşmamdaki emekleri adına değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Senanur KAYA

2023

ÖZET

İZNİK’TE KENTLEŞME SÜRECİ VE KENTSEL GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Geçmişten günümüze kadar topografik koşullar, verimli araziler, uygun iklim şartları, ulaşım ve savunma için elverişli alanlar şehirlerin kuruluş yeri seçiminde önem arz etmektedir. İznik Marmara Bölgesinin Güney Marmara Bölümünde konumlanırken, sahip olduğu coğrafi şartlardan dolayı yerleşme tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Tarih boyunca pek çok devlete başkentlik yapması aynı zamanda dini merkez, bilim ve kültür merkezi olması coğrafi konumunun sağladığı üstünlükler arasındadır. Kurulduğu dönemden itibaren askeri, ticari ve kutsal şehirlere giden yolların İznik’ten geçmesi ulaşım açısından birçok avantaj sağlamıştır.

İznik, tarihi dokusu ve kültürel geçmişinin zenginliği açısından daima dikkat çekicidir. Dört tarafı surlarla çevrili olan İznik, kurulduğu dönemden günümüze kadar ızgara planını koruyarak çok değişik kültürleri bünyesinde barındırmıştır. İznik kentinin şehir planında göl etkili olsa da surlar kentin gelişmesinde daha etkili olmuş ve sur içindeki plan korunmuştur.

Kurulduğu dönemden 1980’lere kadar sur içinde yerleşme gösteren İznik, hem nüfus artışı hem de yazlık konutlar ve tarımsal faaliyetlerin etkisiyle sur dışına taşmıştır. Bu noktada 1990 ve 2000’li yıllarda kent kuzey ve güney yöne doğru genişleme göstermiştir. Günümüzde İznik kenti verimli tarım arazileri üzerinde kentsel gelişimini devam ettirmektedir. Çalışma sahamızda hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerinin yanı sıra sanayide hızla gelişim göstermektedir. Kentin gelişmesinde bu faaliyetler önemli bir rol oynamıştır. İznik Gölü Havzası pek çok doğal ve beşeri ortam öğelerini barındırmakla birlikte kendi içinde çeşitli nitelikler barındırmaktadır. Göl kıyısına yakın kesimlerde yapılan yazlık konutlar, kimyasal gübre ve tarımsal ilaç kullanımının artışı, katı atıkların kontrol altına alınmaması gibi durumlar İznik Gölü’nü tehlikeye atmaktadır. Nitekim kentin kalkınmasında önem arz eden turizm faaliyetleri çok fazla gelişim gösterememiştir.

Çalışmanın amacı sur dışına taşan İznik’te kentsel gelişim sürecinin kente hem olumlu hem de olumsuz etkileri ve sonuçları açısından incelenmesidir. Çalışma İznik’te ki kentsel gelişim süreci ve bunun neticesinde meydana gelen temel sorunlar, saha çalışmaları ve yetkili kişilerle görüşülerek hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kentleşme, Kentsel Gelişim Süreci, Kent Planı, İznik

ABSTRACT

FACTORS AFFECTING THE URBANIZATION PROCESS AND URBAN DEVELOPMENT IN İZNİK

From the past to the present, topographic conditions, fertile land, suitable climatic conditions, favorable areas for transportation and defense are important in choosing the location of the cities. Located in the Southern Marmara Section of Marmara Region İznik, has a long history of settlement due to its geographical conditions. The fact that it has been the capital of many states throughout history, as well as being a religious center, scientific and cultural center, is among the advantages of its geographical location. Since its establishment, the roads leading to military, commercial and holy cities passed through İznik, has provided many advantages in terms of transportation.

İznik is always remarkable in terms of its historical texture and richness of its cultural past. İznik, which is surrounded walls on four sides, has preserved its grid plan from the time it was founded to the present and has housed many different cultures. Although the lake was effective in the city plan of the İznik, walls were more effective in the development of the city and the plan inside the wall was preserved.

İznik, which was settled in the city wall from the period of its establishment until the 1980s, moved out of the city wall with the effect of both population growth and summer housing and agricultural activities. At this point, the city has expanded in the north and south directions in the 1990s and 2000s. Today, the city of Iznik continues its urban development on fertile agricultural lands. In addition to animal husbandry and forestry activities, industry is developing rapidly in our study area. These activities played an important role in the development of the city. Iznik Lake Basin contains various features in itself. Activities such as summer residences built near the lake shore, increased use of chemical fertilizers and pesticides, and lack of control of solid wastes endanger Lake İznik. As a matter of fact, tourism activities, which are important for the development of the city, have not developed much.

The aim of study is to examine the urban development process in İznik, which overflows out of the city walls, in terms of both positive and negative effects and consequences. The study was prepared by interviewing the urban development process in İznik and the main problems that occurred as a result, field studies and authorized persons.

Keywords: Urbanization, Urban Development Process, City Plan, İznik

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. LİTERATÜR TARAMASI.....	3
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
3.1. Kent ve Kentleşme Kavramları	5
3.2. Türkiye’de Kentleşme Hareketleri.....	8
3.3. Türkiye’de Kentleşme Dönemi	10
3.3.1. Düşük Kentleşme Dönemi (1923-1950)	10
3.3.2. Hareketli Dönem (1950-1980)	11
3.3.3. Kentsel Gelişim Dönemi (1980 ve Sonrası).....	14
4. İZNİK’İN FİZİKİ VE BEŞERİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ	16
4.1. İznik’in Coğrafi Konumu.....	16
4.2. İznik’in Fiziki Coğrafya Özellikleri	17
4.2.1. Jeolojik Özellikleri.....	17
4.2.2. İklim Özellikleri	21
4.2.3. Bitki Örtüsü.....	21
4.3. İznik’in Beşeri Coğrafya Özellikleri	22
4.3.1. Tarihsel Gelişimi	22
4.3.2. Tarihi Eserleri	24
4.3.2.1. Roma Dönemi Eserleri	24
4.3.2.1.1. Surlar	24
4.3.2.1.2. Roma Tiyatrosu.....	27
4.3.2.1.3. Beştaş (Dikili Taş) Anıtı.....	27
4.3.2.2. Bizans Dönemi Eserleri	28

4.3.2.2.1. Ayasofya Kilisesi	28
4.3.2.2.2. Koimesis (Meryem'in Göğe Uçuşu) Kilisesi	29
4.3.2.2.3. Vaftistarium (Böcek Ayazma)	29
4.3.2.2.4. Ayatirifon Kilisesi	30
4.3.2.2.5. Hesbekli Hipojesi (Yeraltı Mezar Odası).....	30
4.3.2.2.6. Senatüs Sarayı.....	31
4.3.2.2.7. Su Yolları.....	31
4.3.2.3. Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Eserleri.....	31
4.3.2.3.1. Orhangazi Cami.....	32
4.3.2.3.2. Hacı Hamza Mescidi.....	32
4.3.2.3.3. Hacı Özbek Cami	32
4.3.2.3.4. Mahmud Çelebi Cami.....	32
4.3.2.3.5. Şeyh Kutbeddin Cami.....	32
4.3.2.3.6. Yeşil Cami.....	33
4.3.2.3.7. Nilüfer Hatun İmareti.....	33
4.3.2.3.8. Büyük Hamam (Murad Hamamı).....	34
4.3.2.3.9. Hacı Hamza Hamamı	34
4.3.2.3.10. Yakup Çelebi İmareti ve Türbesi	34
4.3.2.3.11. Çandarlı Hayreddin Paşa Türbesi	34
4.3.2.3.12. Alaeddin-i Mısri Türbesi.....	35
4.3.2.3.13. Sarı Saltuk Türbesi.....	35
4.3.2.3.14. Halil Paşa Türbesi.....	35
4.3.2.3.15. İbrahim Paşa Türbesi.....	35
4.3.2.3.16. Kırkkızlar Türbesi (Hacı Hamza Türbesi).....	35
4.3.2.3.17. Orhan Gazi Medresesi.....	35
4.3.2.3.18. Süleyman Paşa Medresesi	35
4.4. Nüfusu ve Demografik Yapısı.....	36
4.4.1. İznik İlçe Nüfusu	36
4.4.2. İznik Kent Nüfusu.....	39
5. İZNİK'TE KENTSEL GELİŞİM SÜRECİ	42
5.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Olan Kentsel Gelişim.....	42
5.2. Cumhuriyet Dönemi Sonrası Kentsel Gelişim	46
5.2.1. 1923-1980 Dönemi İznik.....	47
5.2.2. 1980-1990 Dönemi İznik.....	49

5.2.3. 1990-2000 Dönemi İznik	50
5.2.4. 2000 ve Sonrası.....	52
6. İZNİK'TE KENTLEŞME SÜRECİ VE TEMEL SORUNLAR.....	59
6.1. Coğrafi Konum ve Yeryüzü Şekilleri	59
6.2. Ulaşım Sistemleri.....	61
6.2.1. Ulaşım Sistemleri İle İlgili Temel Sorunlar	62
6.3. Sit Alanları ve Konut Düzeni	63
6.3.1. Sit Alanları ve Konut Düzeni İle İlgili Temel Sorunlar	64
6.4. Turizm	66
6.4.1. Turizm İle İlgili Temel Sorunlar.....	68
6.5. Tarım Alanları.....	69
6.5.1. Tarım Alanları İle İlgili Temel Sorunlar	71
6.6. Balıkçılık	74
6.6.1. Balıkçılık Faaliyeti İle İlgili Temel Sorunlar	75
6.7. Sanayi Faaliyetleri.....	76
6.7.1. Sanayi Faaliyetleri İle İlgili Temel Sorunlar	78
6.8. İznik Gölü.....	80
6.8.1. İznik Gölü Havzası İle İlgili Temel Sorunlar.....	81
6.9. Katı ve Tehlikeli Atıklar	86
6.9.1. Katı ve Tehlikeli Atıklar İle İlgili Temel Sorunlar.....	86
SONUÇ VE ÖNERİLER	88
KAYNAKÇA	91

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 4. 1. Yıllara Göre Şehir ve Kır Nüfusu Miktarı.....	39
Tablo 6. 1. 2023 Yılı İznik İlçesi Motorlu Taşıtlar Oranı.....	63
Tablo 6. 2. İznik Sanayisinin Mevcut Durumu.....	78
Tablo 6. 3. İznik Gölü ve Çevre Akarsularına Atık Su Aktaran Tesisler.....	84

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 4. 1. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası.....	16
Şekil 4. 2. 2005-2022 Yılları Arası İznik Sıcaklık Ve Yağış Grafiği.....	21
Şekil 4. 3. İznik İlçe Nüfusunun 1935-2000 Yılları Arasındaki Değişimi.....	37
Şekil 4. 4. İznik İlçe Nüfusunun 2007-2021 Yılları Arası Değişimi.....	38
Şekil 4. 5. 2011-2021 Yılları Arası İznik Kent Nüfusunun Değişimi.....	41
Şekil 5. 1. Bizans Dönemi İznik.....	43
Şekil 5. 2. İznik Kent Planı.....	44
Şekil 5. 3. İznik Surlarıyla Genel Görünümü.....	45
Şekil 5. 4. 1923- 1980 Dönemi İznik.....	48
Şekil 5. 5. 1980- 1990 Dönemi İznik.....	49
Şekil 5. 6. 1985 Yılı İznik Kentsel Gelişim Alanı.....	50
Şekil 5. 7. 1990- 2000 Dönemi İznik.....	51
Şekil 5. 8. Yıllar Arası İznik’te Kentsel Gelişim Süreci.....	53
Şekil 5. 9. 2011 Yılı İznik’te Kuzey ve Güney Yönlü Kentsel Gelişim.....	54
Şekil 5. 10. İznik’in Günümüzdeki Kentsel Gelişimi.....	55
Şekil 5. 11. 4. Dünya Göçebe Oyunları Yerleşim Planı.....	56
Şekil 6. 1. İznik Ovası ile Avdan Dağı Arası Arazi Kesiti.....	59
Şekil 6. 2. Çamdibi Civarında Açılan Tarım Arazilerinin Uydu Görüntüsü.....	72
Şekil 6. 3. İznik Gölü Balık Türleri.....	73
Şekil 6. 4. İznik’te Doğal Çevre Değişimi.....	79
Şekil 6. 5. Çalışma Sahası Doğal Çevre Değişimi.....	80
Şekil 6. 6. Mann- Kendall Testi ile İznik Gölü Yıllara Göre Su Seviyesi.....	83

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

	Sayfa
Fotoğraf 4. 1. Orhangazi Keramet Ilıcası.....	18
Fotoğraf 4. 2. İznik Gölü Kuzeydoğusunda Karasu Deltası.....	19
Fotoğraf 4. 3. İznik Ovası ve Fay Façetalarından Bir Görünüm.....	20
Fotoğraf 4. 4. Hocaköy Civarında Verimli Ziraat Alanları.....	20
Fotoğraf 4. 5. Nilüfer Hatun Çini Çarşısından Bir Görünüm.....	23
Fotoğraf 4. 6. İstanbul Kapı.....	25
Fotoğraf 4. 7. İç Kapının İki Yanındaki Tiyatro Maskları.....	25
Fotoğraf 4. 8. Lefke Kapısı ve İç İç Üç Kapısından Bir Görünüm.....	26
Fotoğraf 4. 9. Roma Tiyatrosu.....	27
Fotoğraf 4. 10. Roma Tiyatrosu Kazı Alanından Bir Görünüm.....	28
Fotoğraf 4. 11. Ayasofya Cami.....	29
Fotoğraf 4. 12. Böcek Ayazma Kilisesi.....	30
Fotoğraf 4. 13. Antik Su Yolu.....	31
Fotoğraf 4. 14. Şeyh Kutbettin Cami’den Bir Görünüm.....	33
Fotoğraf 4. 15. Osmanlı Mimarisi Yeşil Cami’den Bir Görünüm.....	34
Fotoğraf 5. 1. İznik Limanına Ait Kalıntılardan Bir Görünüm.....	47
Fotoğraf 5. 2. İznik Gölü Kenarındaki İkinci Konutlar.....	56
Fotoğraf 5. 3. Güney Kesimdeki İkinci Konutlardan Bir Görünüm.....	56
Fotoğraf 5. 4. 4. Dünya Göçebe Oyunları Kuzey Sahası.....	58
Fotoğraf 5. 5. 4. Dünya Göçebe Oyunları Atlı Okçuluk Sahası.....	58
Fotoğraf 5. 6. 4. Dünya Göçebe Oyunları Sahalarından Bir Görünüm.....	58
Fotoğraf 5. 7. 4. Dünya Göçebe Oyunları Sahasının Batısındaki Tesisler.....	58
Fotoğraf 5. 8. Geleneksel Aşık Atma Oyunu.....	58
Fotoğraf 5. 9. Evrensel Tatlar Alanından Bir Görünüm.....	58

Fotoğraf 6. 1.	İznik kenti'nin Sur Dışındaki Kentsel Yayılım Alanı.....	62
Fotoğraf 6. 2.	Kentin Güney Yönünde Sur Kenarındaki Düzensiz Konutlar.....	63
Fotoğraf 6. 3.	Verimli Tarım Arazileri Üzerine Yapılan Konutlar.....	64
Fotoğraf 6. 4.	İznik Müzesi'nin Dışından Bir Görünüm.....	66
Fotoğraf 6. 5.	Nilüfer Hatun İmareti Bahçesindeki Lahitlerden Bir Görünüm.....	66
Fotoğraf 6. 6.	İznik Gölü Güney Kesimindeki Tarım Alanlarından Bir Görünü.....	68
Fotoğraf 6. 7.	İznik kenti Güneyinde Tarım Arazileri Üzerinde Mekansal Büyüme.....	72
Fotoğraf 6. 8.	Verimli Tarım Arazileri Üzerinde İznik Yeni Sanayi Sitesi Yayılım Alanı.....	77
Fotoğraf 6. 9.	Tarım Arazileri İçerisinde Sanayi Alanından Bir Görünüm.....	78
Fotoğraf 6. 10.	İznik Boyalıca'da Katı Atıklardan Bir Görünüm.....	85

1. GİRİŞ

Tarih boyunca uygun iklim şartları, topografik koşullar, verimli araziler, ulaşım ve savunma için uygun alanlar kentlerin kuruluş yeri seçiminde önem arz etmiştir. Nitekim İznik ilçesinde 2300 yıldır yerleşmelerin bulunması, sahip olduğu coğrafi şartların önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Marmara Bölgesi'nde yer alan, doğu-batı boyunca yayılan kuzeyden güneye doğru dağlık sahalarda birbirinden uzaklaşan çöküntü alanları, bulunduğu yerin hem fiziki hem de beşeri coğrafyası açısından büyük bir önem arz etmektedir. Nitekim, bu alanlardan birini teşkil eden ve Türkiye'nin beşinci büyük doğal gölüne sahip olan İznik, kuzeyinde Samanlı Dağları'yla güneyinde ise Gürle (Katırlı)-Avdan dağlarıyla çevrelenerek, doğu-batı istikametinde yayılmaktadır (Akbulak, 2006: 1).

Nitekim ova kenti olan İznik, oldukça değerli ve verimli topraklara sahiptir. Özellikle göl etrafında ve vadi tabanlarındaki alüvyal topraklar, uygun iklim şartları ve sulama imkanları sayesinde çok çeşitli ürünler elde edilmektedir. Bunun yanı sıra sanayi, hayvancılık, ormancılık ve turizm gibi faaliyetler de İznik kentinin gelişiminde etkili olmaktadır. Ayrıca İznik'te, öncelikle İstanbul ve Bursa olmak üzere büyük şehirlerimize nizamlı yollarla bağlanmış, Adapazarı, Bilecik, Eskişehir gibi şehirlere olan ulaşım imkanları da gelişme göstermiştir. Bu bağlamda İznik kentinin kurulup gelişmesinde, şüphesiz ki sahip olduğu çevrenin coğrafi şartları etkili olmuştur. Helenistik dönemde şehir planları yapıldıktan sonra şehirler surlarla çevrelenmiş ve surlar şehre uydurulmuştur. İznik kentinin İlkçağlardan beri kentsel gelişim planında şüphesiz ki göl büyük bir öneme sahip olmuştur. Ancak gölün yanı sıra, ilkçağlardan beri surlarla çevrili olan İznik kentinin gelişiminde surların daha etkili olduğu belirtilmektedir (Altun, 2012: 354). Geçmişten beri İznik'in önemli yollar üzerinde ve düz bir alanda bulunması ızgara planında etkili olmuştur. Daha sonraları kentin bir ova üzerinde bulunması grid planının kolaylıkla uygulanmasını sağlamış ve sonraki dönemlerde planının aynen korunmasında etkili olmuştur.

Kentin planında manevi unsur olan kültür de etkili olmuştur. İznik'in Helenistik kültürün özelliklerini taşıyan ızgara planında, doğu-batı ve kuzey-güney doğrultulu ana yollar görülmektedir. Ana caddeler pazar, tapınak veya yönetim merkezi çevresinde artan yoğunluğa yer açmak için ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, koloni kuran gruplar toprağı en kolay ve uygun şartlarda paylaşma konusunda tartışma yaşadığından dolayı, dörtgen biçimli planla karışıklıkları en aza indiriyorlardı. Küçük şehir devletlerinde görülen ızgara planında, toprak

bölünerek kentler düzenlenir aynı zamanda bölünen alanlar çeşitli amaçlar için kullanılırdı. Bu bağlamda İznik'te görülen ızgara planında amaç estetik olmak değil, insanların pratik bir şekilde ihtiyaçlarının karşılanmasıydı (Altun, 2012: 355). Kurulduğu İlkçağlardan beri her dönemde özelliğini korumuş olan İznik, fiziki çevre özellikleri ve tarihsel zenginliğiyle ülkemizin kıymetli turistik sahalarından biridir. Havzada turizme hizmet verilebilecek unsurlar, doğal değerler ve tarihi eserlerdir. Tarihi eserler açısından, eski kültürlerin izlerini taşıyan İznik'te Roma, Bizans ve Osmanlı dönemi eserlerinden bazıları günümüze ulaşırken bazıları da zaman içerisinde kaybolmuş durumdadır. Doğal değerler arasında ise en dikkat çekici turistik unsur İznik Gölü'dür (Akbulak, 2006: 384).

Dört tarafı surlarla çevrili olan İznik kenti, geçmiş dönemlerden beri ızgara planını korumuş ve çok değişik kültürlerle sahne olmuştur. Uzun zamandır Türk hakimiyetinde olmasına rağmen Türk-İslam şehirlerindeki çıkmaz sokaklar İznik'te görülmemektedir. İznik kenti Türkleşirken kent planında ve gelişiminde önemli bir değişim meydana gelmemiştir. Sur içindeki yapısını koruyan İznik son yirmi yıldır kuzey ve güneye doğru genişlemeye başlamış ve günümüzde sur dışına taşmıştır (Akbulak, 2006: 238). Sur içerisindeki kentsel gelişimde eski yapılar aynen bulunurken sur dışında daha düzenli konutların varlığı dikkat çekmektedir.

Günümüzde İznik'in kuzey ve güney yönlü kentsel gelişiminde, nüfus artışı ve ikinci konutların varlığı da dikkat çekmektedir. Nitekim, kentin ekonomisi öncelikli olarak tarıma dayanmakta aynı zamanda tarımsal faaliyetler İznik'in sosyal ve ekonomik yaşamının temelini oluşturmaktadır. Özellikle tarımsal ürünlerin pazarlara kolaylıkla ulaştırılması sahanın ekonomik kazancını artırmış ve beraberinde nüfus artışı yaşanmıştır. Bilhassa İznik Gölü'nün kuzey kesimindeki düzlükler oldukça verimli ziraat alanlarındandır. Dolayısıyla bu alanlar verimli tarım alanları olmasından dolayı beşeri faaliyetler açısından büyük öneme sahiptir. Bu sahalar hem verimli arazilerden hem de iklimin elverişliliğinden dolayı yüksek nüfus miktarlarına sahip olmuştur. İznik Gölü'nden sulama, balıkçılık ve rekreasyonel amaçlı olarak da faydalanılmaktadır. Yaz aylarında kampingler, yüzme ve güneşlenme amaçlı kamp alanları, piknik ve dinlenme alanı olarak kullanılan İznik Gölü'nde, Cumhuriyet dönemiyle birlikte yaşam standartları gelişmeye başlamış dolayısıyla nüfus artmış ve havzada sık veya gevşek dokulu yerleşmeler meydana gelmiştir. Ancak İznik kenti günümüzde, kuzeyde ve güneyde yer alan bu verimli tarımları alanları üzerinde kentsel gelişimini devam ettirmektedir (Akbulak, 2006: 239). Dolayısıyla kuzeyden ve güneyden imara açılan bu verimli alanlar kentin aleyhine de olmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Akbulak, 2006: Akbulak ‘İznik Depresyonu’nun Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından İncelenmesi’ adlı doktora tezinde 2002 ile 2005 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu arazi çalışmaları sırasında yaptığı tespitlerle çalışma sahamızın beşeri coğrafyası olarak nüfus yerleşme ve ekonomik faaliyetlerin özellikleri, İznik Gölü Havzası genelinde gösterdiği farklılıklar ve bunların nedenlerini, sahanın gizil gücünün nasıl kullanıldığı ve yaşanan problemlerin yanında fiziki coğrafya özellikleri de ele almıştır. Yazar, çalışma sahasının jeolojik özelliklerini, yüzey şekillerini, iklim ve toprak niteliğini, bitki örtüsü ve hidrografik nitelikleri gibi doğal ortam şartlarını ele almış, aynı zamanda doğal çevre koşullarının beşeri ve iktisadi faaliyetler üzerindeki tesirini detaylıca açıklamıştır. Aynı zamanda çalışma sahamızda büyük bir öneme sahip olan ziraat, hayvancılık, sanayi ulaşım, ticaret ve turizm faaliyetlerini detaylı bir şekilde açıklarken antropojenik etkilerden kaynaklı yaşanan sorunları ortaya koymuş ve çeşitli çözüm önerileri sunmuştur.

Akbulak, 2007: Akbulak ‘İznik Gölü Havzasında Arazi Kullanımının Seçilmiş Köyler Üzerinde İncelenmesi’ adlı makalesinde çalışma sahamızın arazi kullanımı ve niteliklerini, arazi kullanımından kaynaklanan temel sorunları detaylıca açıklamıştır. Aynı zamanda arazide meydana gelen problemleri ortaya koymak ve çözüm önerisi sunmak amacıyla kadastro planlarından yararlanmıştır. Yazar bu çalışmasında, çalışma sahamızda yüksek tarımsal potansiyele sahip faaliyetlerin olduğunu ancak tam anlamıyla bu tarımsal faaliyetlerin değerlendirilemediğini ve arazi kullanımıyla ilgili pek çok problemlere değinmiştir.

Altun, 2012: ‘Kuruluşundan Günümüze İznik’in Yerleşim Özellikleri’ adlı çalışmada çalışma sahamızın geçmişten günümüze yerleşimi, nüfus yapısı, şehir planının oluşumu ve gelişimi detaylıca açıklanmıştır. İznik’in geçmişten beri korunan grid yapısı ve günümüzde kuzeyden ve güneyden imara açılmasıyla kentin dokusunda meydana gelen değişiklikler belirtilmiş ve çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur.

Çalışkan, 2019: ‘Doğu Roma Döneminde İznik’ adlı çalışmada İznik’in kuruluş tarihi, mitolojisi ve kentin coğrafi konumuna dair bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda kentin gelişiminde etkili olan önemli olaylara dikkat çekilmiştir. İznik’in kuruluş süreçleri ve Roma İmparatorluğu dönemindeki kültürel, dini ve siyasi hayatı açıklanmıştır.

Ermiş, 2014: ‘Seyyahların Gözüyle İznik Şehri ve Yapıları’ adlı çalışmada seyahatnameler ışığında İznik kentinin ve yapılarının seyyahlar tarafından nasıl değerlendirildiğine yer verilmiştir. Çeşitli dönemlerden seyyahların gözlemleriyle, İznik

kentinin gelişmesinde etkili olan süreçler açıklanmıştır. İzgara planının ve surların kente etkisi üzerinde durularak ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.

Salt ve Yücel, 2018: ‘Kültürel Peyzajların Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimlerinin Tespiti: Bursa İznik Örneği’ adlı makale de çalışma sahamızın sahip olduğu kültürel peyzajın zaman içinde değişime uğradığı ve bu değişimin olumsuz sonuçları ele alınmıştır. Nitekim, tarihi peyzaj değerlendirilmesi yöntemi uygulanmış ve çalışma sahamızın tarihsel süreçteki değişimi sayısal tespitlerle ifade edilmiştir.

Texier, 2002: ‘Küçük Asya-Coğrafyası’ adlı çalışmada, çalışma sahamızın tarih boyunca göstermiş olduğu kentsel gelişim süreci detaylıca açıklanmıştır. İznik kentinin kuruluş ve gelişiminde şehir planı ve surların önemine oldukça yer verilmiştir. Aynı zamanda çalışma sahamız ve yakın çevresinde meydana gelen kentsel değişim süreçlerine de değinilmiştir. Nitekim Küçük Asya-Coğrafyası, İznik kentinin kronolojik olarak kentsel gelişim sürecini tüm detaylarıyla anlatan ve Anadolu kültürleri hakkında önemli bilgiler, belgeler ve gözlemler içeren kıymetli bir eserdir.

Yılmaz ve Çitçi, 2011: ‘Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri’ adlı çalışmada Türkiye’deki kentleşme süreci çeşitli dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Türkiye’deki kentleşme olgusu, ülkenin ekonomisini, siyasal, toplumsal ve kültürel yapısını şekillendiren ana unsurlardır. Bu açıdan sanayileşmeyle birlikte gelişen kentleşmenin toplumsal bir dönüşüm süreci olduğu ve bu sürecin bölgelerarası farklılık gösterdiği açıklanmıştır. Aynı zamanda Türkiye’deki kentlerin gelişim sürecinde etkili olan unsurlar çeşitli dönemlerle birlikte ele alınmıştır.

Türkiye’de hızla gelişen kentleşme üzerine yapılan birçok çalışmalar mevcuttur. Ancak İznik kenti için detaylı kentleşme çalışmaları oldukça azdır. Çalışmamız bu konudaki eksikliği gidermek ve kentleşme sürecine yönelik çalışmaların arasında yer alması amacıyla hazırlanmıştır. Aynı zamanda çalışmalarımız sırasında karşılaştığımız zorluk, istatistiksel bilgilerde ve kentsel gelişimine dair kaynakların yetersiz oluşudur. Arazi çalışmalarında yaptığımız gözlemlerin yanı sıra, ilgili İznik Ticaret ve Sanayi Odası ve İznik Belediyesi İmar Müdürlüğü çalışanlarının özverili yardımlarıyla eksilik büyük ölçüde giderilmiştir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Kent ve Kentleşme Kavramları

Kent kavramı; kentin ne demek olduğu hemen herkes tarafından bilinse de kesin tanımını yapmak kolay değildir. Kent ve köy birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamaktadır. Bu noktada kentin ya da köyün nasıl tanımlandığı konusunda çeşitli düşünceler bulunmaktadır. Belli bir idari örgüt birimin sınırları içerisindeki yerler kent, bu sınırlar dışındaki alanlar ise köy olarak tanımlanması, yönetsel sınır ölçütünü kullanan tanımlardır (Keleş, 2020: 118). Kentlerin boyutları, görünüşleri, fonksiyonları ve eskiden kente özgü bazı özelliklerin olması konuya ilişkin farklı bakış açılarını geliştirmiştir. Kent, pek çok sosyolojik düşünce gibi soyut özellik taşıırken, kenti meydana getiren kent içi akıcılık, sosyal yapı, yerleşme gibi kavramlar somut nitelikte olduğundan bir bütün için işlevseldir. Dolayısıyla kent kavramı dar kapsamda değil, zamana ve mekana ait bir şekilde düşünülmelidir (Yıldırım, 2004: 8).

Kentler aynı zamanda sadece yaşamın idame ettirildiği bir alan değil, milyonlarca canlının yaşadığı dev bir ekosistem olarak da değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, kentler birer ekolojik topluluk olarak düşünülmektedir (Albayrak, 2018: 3). İnsan ihtiyaç ve yerleşimini uygun hale getirmek amacıyla yerküre üzerindeki çevreleri amaçlı ve geniş oranda değiştirmektedir. Bu üretim sistemi, insanlığın geleceği adına doğanın ekolojik temelini koruyan ve ona saygı gösteren bir üretim sistemi olmalıdır (Karakurt Tosun, 2009: 1-2).

Kentbilimcilere göre kent, kırsal alanda mevcut olmayan avantajların var olduğu, belirli bir nüfusun varlığı, tarım dışı eylemlerin hakim olduğu mekanlardır. Ancak eski zamanlarda hayvanların beslenmesi zorunluluğu tarımı meydana getirmiş ve tarım kentsel hayatın bir parçası olarak gelişmiştir. Tarım ürünlerinin gittikçe fazlalaşması ve ulaşımın gelişmesi doğrultusunda, kentlere gıda maddelerinin temin edilmesi ve beraberinde maddelerin depolanması, değiş-tokuşu ve yeniden taşınması için yeni örgütlerin oluşturulması gerekmiştir. (İsbir, 1982: 10-11). Aynı zamanda hizmet, ticaret, sanayi gibi ekonomik faaliyetleri olan, tarımsal mamulleri de içeren çeşitli sosyal grupları barındıran heterojen bir toplumu temsil etmektedir. İnsanın kendisi için ürettiği en mühim ve dağınık mekânsal unsur niteliğindeki kent, uzun bir geçmişe sahip olurken fiziki ve beşeri çevrenin bir kompozisyonudur. Kentler geçmişten çeşitli izler barındırırken, kültürel simgeler deposu olarak da nitelendirilmektedir. Dolayısıyla fiziki şartlar kentte oturan insanların sosyo-ekonomik niteliklerini etkilerken, sosyo-ekonomik şartların ve kent büyümesinin fiziki şartlara etkisinin olduğu da söylenebilir (Değerliyurt, 2014: 169).

(Köseoğlu ve Aydın, 2009: 110-111) kenti; değişebilir olan özellikleriyle, toplumsal yaşam şekillerinin ve çevreyle etkileşim nizamlarının mevcut alana yansıyan sembolleri niteliğinde kentlerin künyesini de yansıttığını, devamlı gelişim ve değişimle kent kimliğinin tekrardan izah edilip geliştirilmesine sebep olduğunu belirtmiştir. Bu tanımdan hareketle, kentler var olduğu toplumsal ve sosyal verilerle, ekonomik, kültürel özellikleri ve dinamik bir büyüme sürecini barındırarak ayaktaadır. Kentin kimliğini meydana getiren bu özellikler aynı zamanda kentin özgünlüğünü ve değişimini de yansıtmaktadır.

Kentlerin büyümesinde doğal nüfus artışından ziyade göçlerin oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomik faaliyetlerin niteliklerinin zaman içindeki değişiminin göçlerle yakından ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle sanayileşmeyle birlikte kentlere, ekonomik karakterli göç hareketleri meydana gelmiştir. Nitekim ekonomik nedenler dışında dini, siyasi, kültürel vb. nedenlerde göç olgusunun nedenleri arasındadır (Yılmaz, 2010: 250). Kenti sadece, günümüz insanına oldukça fazla oranda istihdam ve yerleşim imkanı sağlayan bir mekandan ziyade, dünyanın en uzak lokasyonlarını birbirine bağlayan ve kültürel yaşamın yegane öncüsü olarak da düşünmek gerekir. Kent bu uzun yolculuğu ve mirasıyla, tarım devriminden itibaren günümüze kadar devam eden bir süreçtir (Wirth, 2002: 78).

Kent ve kentleşme kavramları genellikle birbirine benzese de oldukça farklı kavramlardır. Kentleşme adından anlaşılacağı üzere, kentten ayrı bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Dar anlamda kent sayısının ve kent nüfusunun artması şeklinde ifade edilen kentleşme, sosyal kültürel, ekonomik ve demografik bir değişimi ifade etmektedir. Demografik açıdan kentleşme, nüfusun kırsal alandan kente göç etmesi ve tarım dışı faaliyetlerde yer almasıdır (Ulusoy ve Vural, 2001: 8). Kentleşme farklı sosyo-ekonomik, teknolojik ve sosyo-psikolojik faktörlerle birlikte değerlendirilirken, birey ve toplum yaşamındaki önemi de gözardı edilemez. Çünkü bir toplumun beşeri ve doğal yapısındaki değişimler kentleşmeyle yakından ilişkilidir. Kentleşme hareketi zaman içinde dönüşümü de belirtirken, bir ülkenin ya da bölgenin nüfusunun kent sayılan yerleşim birimlerinde ikame etmesidir. Buradan anlaşılacağı üzere kentleşme başlamış ve devam eden bir süreçtir (Ulusoy ve Vural, 2001: 8).

Kentleşme de kent gibi farklı tanımlamalar barındırmıştır. Louis Wirth (2002: 77-106), kentleşmeyi açıklarken, kentlerin büyümesi ve dünyanın kentleşmesinin çağdaş zamanların en mühim unsurlarından birisi olduğunu kentleşmenin artık sadece insanları kentlere çekme sürecini belirtmekle kalmayıp insanların kentin yaşam biçimini benimsediğini söylemektedir. Buna istinaden kentlerin büyüklüklerine, yoğunluklarına ve farklı işlevler barındırmasına

uygun olarak kentsel-toplumsal durumun apaçık özelliklerini saptayabiliriz. Nitekim kırsal hayatın bu ilişkiler vasıtasıyla kentleşmenin etkisi altında kalacağını söylemek mümkündür. Ayrıca kentlerin büyümesiyle birlikte birey ölçeğindeki değişim süreci kentlileşme kavramını açıklar. Bu bağlamda kentlileşme, toplum ölçeğinde kentleşme sürecinin birey ölçeğinde yansıması olup sosyal ve psikolojik yönü ağırlıklı olan bir süreci ifade eder (Acungil, 2012: 29-30).

Bir diğer açıdan kentleşmeyi ifade ederken, Keleş (1998: 80); sanayileşme ve ekonomik gelişmenin bir şartı olarak kent sayısındaki artış ve kentlerin büyümesi neticesinde, toplumda giderek büyüyen örgütlenmeye, uzmanlığa, insanlararası ilişkilerde kentlere özgü değişiklikleri meydana getiren nüfusun bir birikim süreci olduğunu ifade etmiştir. Nitekim kentleşme için nüfus yığılması şeklinde tanımların yapıldığını söylemek mümkündür.

Ulusoy ve Vural (2001: 9); kentleşmenin, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye bağlı bir biçimde kentlerin artmasına ve günümüzdeki kentlerin büyümesini, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma doğuran, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere ait değişiklikler meydana getiren nüfus birikim sürecini temsil ettiğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle, ekonomik unsurların kentleşme üzerinde önemli bir yerinin olduğunu söyleyebiliriz.

Tatlıdil (2009: 321-322); dünyanın giderek daha fazla kentli olduğunu, gelişme politikaları, endüstrileşme ve bunların bir sonucu olarak kentleşmenin meydana geldiğini vurgulamaktadır. Nitekim endüstriyel gelişimini tamamlamış ülkelerde hızlı bir kentleşme döneminin yaşandığını belirtmektedir. Tanım doğrultusunda, sanayileşmiş gelişim ve değişim sürecinde, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel bütünleşme bir arada yer aldığını söyleyebiliriz.

Yılmaz ve Çitçi (2011: 253); tanımlamasında, kentleşmenin gelişmesiyle beraber yeni bir sosyalleşme ve siyasallaşma döneminin başladığını vurgulamışlardır. Dolayısıyla kentleşmenin sadece tarımdaki gelişmelerin ve sanayileşmenin bir neticesi olmadığını, toplumsal değişim sürecinin de bir sembolü olduğunu vurgulamışlardır. Kentleşme kavramı toplumsal ve ekonomik değişimlerin bir neticesi olmasıyla birlikte siyasal ve toplumsal ünitelerle de interaktiftir.

Kentleşme küreselleşen dünyada sanayileşmeyle paralel ilerlemektedir. Küresel bir olgu olarak nitelendirilen kentleşme kendi içerisinde de değişiklik gösterirken, en bariz niteliği toplumsal ve kültürel değişim sürecini oluşturmastır. Siyasi, sosyal ve ekonomik değişim süreçleri kentlerdeki hayatı devamlı bir şekilde etkilemektedir. Dünya kentlerinin çoğu ulusal ve uluslararası ekonomik sistemin bir parçasında yer almaktadır. Kendine özgü yaşam biçimi

olan kentlerde kültür, kentlerin kimliğini belirlerken işleyişini de belirler. Nitekim kentleşme olgusunun, toplumsal kuralları şekillendiren temel unsurlardan biri olduğunu söylemek mümkündür.

3.2. Türkiye’de Kentleşme Hareketleri

İnsanoğlunun ilk kez yerleşik düzene geçmesi kent ve kentleşme sürecinin de temeli olmuştur. Yerleşik hayata geçişle birlikte medeniyetlerin başladığı da bilinmektedir. Çağlar boyunca kentler, kültür ve medeniyetlerin oluştuğu, geliştiği aynı zamanda yaygınlık gösterdiği mekanlar olarak ele alınmıştır. Buna karşın medeniyetler çoğunlukla kentlerde ortaya çıkarken, kentlerin çökmesi medeniyetlerin çöküşünü de meydana getirmiştir. Yerleşik hayatla beraber ilk kentlerin kurulduğu birkaç alandan biri de Türkiye’dir. Ülkemizde kentleşme insanlık tarihiyle paralel bir gelişim seyretmiştir (Albayrak, 2018: 7).

Türkiye’de ki kentleşmeyi genel itibariyle değerlendirecek olursak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşme hareketleriyle paralel olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim kırsaldan kentlere yönelik demografik süreçler, kentleşmenin ana dinamiğini oluşturmakla birlikte ülkenin toplumsal ve ekonomik biçimini de kapsamaktadır. Kentleşme toplumsal ve ekonomik değişimlerin bir neticesi olmasıyla birlikte, siyasal ve toplumsal durumlarla bağlantı halindedir (Yılmaz ve Çitçi, 2011: 1). Bu hususta kentlerin sadece tek başlarına ortaya çıkan bir topluluk olarak ele alınması güçtür.

Tüm dünyada görüldüğü üzere Türkiye’deki kentleşme sürecinde de itici, iletili ve çekici güçler görülmektedir. Bu hususta ülkemizde ‘*itici güç*’, kırsaldaki ekonomik ve sosyal yaşamın köy dışına itmesiyle ilgilidir. Günümüzde kırsal kesimde yaşayan insanların %30’u geçimini tarımdan sağlamaktadır. Ancak tarımdaki makineleşme, tarımsal üretimde aile ekonomisinden ziyade pazar ekonomisinin hakim olması, işgücü fazlalığının ardından toprağın verimsizleşmesi ve işletmelerin sahip olduğu toprakları gereğinden fazla parçalara ayırmış olması vb. etmenler 1950’den bu yana Türk tarımında belirgin unsurlar olmuştur.

Dolayısıyla ister siyasi ister ekonomik olsun kırsal kesimdeki insanların çeşitli nedenlerle de olsa tarımdan uzaklaştığını söylemek mümkündür. Bir başka açıdan ülkemizde kırsal kesimde tarımsal teknoloji ve üretimdeki köklü değişiklikler nüfusun iç göçler yoluyla kentlere yönelmesine neden olmuştur. Sanayileşmeyle birlikte bu süreçte ulaşım olanakları da dahil, çeşitli kolaylıkların gelişmesi hız kazanmıştır.

Ülkemizdeki kentleşme unsuru, ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal yapısını aynı zamanda kültürünü dönüştüren ve şekillendiren başlıca unsurlardır. Kentleşme çağdaşlaşmanın

da bir kriteri olmasıyla birlikte siyasal katılımdan ayrı düşünülemez. Aynı zamanda Türkiye'nin yarım yüzyılı aşkın kentleşme deneyiminde ki sürekli bir değişimin yeniden kurma sürecini içinde barındırmasıdır. Dolayısıyla bu süreçte yeni bir sosyalleşme ve siyasallaşma sürecinin geliştiğini de söylemek mümkündür(Yılmaz ve Çitçi, 2011: 253).

Değişen dünyada Türkiye'deki kentleşme sürecinde sosyo-ekonomik süreçlerin yanında teknolojik süreçlerinde kentleşme üzerinde katkısı büyüktür. Genel bir ifadeyle aradaki en mühim handikap mesafedir. Teknolojik gelişmeler, mesafenin engelleyici etkisini azaltmak birlikte tamamen ortadan kaldırabilir. Bu hususta taşınım olanaklarındaki gelişmeler '**iletici güçleri**' kast eder. Kentleşme döngüsü, mal ve hizmet ticaretinde belirgin taşıma ve haberleşme sistemlerinin odak noktası olan bariz yerleşim alanları arasında ve değişik yerleşmeler etrafında yoğunluk göstermektedir. Ulaşımındaki gelişmeler ve teknolojik gelişmeler neticesinde, yeni endüstriler oluşturulur; bölgeler arası ticaret büyür dolayısıyla iletici güçlerin etkisi artar (Çelik, 2006: 166).

Ülkemizde son 30-40 yıl içerisinde, ulaşım olanakları hızlanmaya başlamıştır. Nitekim karayollarının artması ve iyileştirilmesi ile ulaşım araçlarındaki çeşitlilik ve gelişim, Türkiye'deki ulaşım imkanlarının göçü artırıcı etkisini vurgulamaktadır. Bu yüzden Türkiye'de ulaşımındaki bu gelişmelerle göçler arasında pozitif bağlantı olduğunu söyleyebiliriz. Eğitim düzeyinde yükselme, kitle iletişim araçlarıyla büyüyen akıcılık ve yurt dışından dönen işçilerin büyük çoğunluğunun da bu süreçte payı büyüktür. Bu etmenlerin yanı sıra, iletişim imkanları da iletici güçler içinde değerlendirilmektedir. Bu iletişim imkanlarının gelişmesiyle birlikte bilgi akımı gerçekleşecek buna bağlı olarak da nüfus hareketi meydana gelecektir. (Çelik, 2006: 164). Nitekim, kırsaldaki bireyler kitle iletişim araçlarıyla birlikte başka yerler hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Bu noktada kitle ulaşım ve iletişim araçlarının büyümesi, toplumda gerçekleşen dönüşüm ve bilinçlenmenin etkisiyle insanlar, kırsal hayatın bağlantısı olan gecekondulara değil, kentsel yaşamın en mühim unsuru olan dairelerde iskan etmeye yönelmiştir (Öztürk, Altuntepe, 2008: 1611).

Kentsel yaşamın getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim ve sağlık olanakları çekici nedenleri oluşturmaktadır. İstihdam ve yüksek gelir çekiliğinin önemli unsurları arasındadır. Bu bağlamda ülkemizde, belli dönemlerde ve belli alanlarda devlet tarafından ciddi sanayi yatırımları yapılmıştır. Dokuma, kağıt, seramik ve kimya endüstrileri bu yatırımlar arasındadır. Ülkemizde sanayinin çoğu büyük ya da küçük kentlerde meydana gelmiş veya bulundukları yerleri kısa bir zamanda büyük bir kent konumuna getirmiştir (Keleş, 2020: 86). Bu noktada İstanbul, sanayiye kendine çeken büyük kentlere verilebilecek güzel bir örnektir.

Nitekim, sanayileşme kentlerin gelirleri arasında ayrıma neden temel unsurdur. Ülkemizin Doğu Anadolu kesiminde, sanayi kuruluşuna sahip kentler, toplam gelir içindeki payı bakımından ilk sırada yer alabilirken, Batı bölgelerinin sanayileşmemiş bazı kentleri son sıralarda seyretmektedir. Ancak nüfusu mutlak ve göreceli bir şekilde hızla artan İstanbul, İzmir Ankara, Bursa, Adana ve Mersin gibi kentlerde hizmet sektörü sanayiden daha ön plandadır. Nitekim, Keleş (2020: 87)'e göre kimi kentlerimizde, hizmet dallarının sanayinin aleyhine büyük bir gelişim sürecinde olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla sürekli gelişme gösteren kentlerde hizmet kollarının da sanayi kesimine paralel olarak büyümesi doğaldır. Eğitim, sağlık ve eğlence gibi faaliyetler de cazip gelmektedir. Bu noktada akraba ve tanıdık ilişkileri de bireyleri çekici olarak etkilemektedir.

3.3. Türkiye’de Kentleşme Dönemi

Yılmaz ve Çitçi (2011: 252-267)'de Türkiye’deki kentleşme süreçleri farklı dönemlerle açıklanmıştır. 1923-1950 dönemi çok yavaş bir nüfus artışı kaydederken, bu dönemden sonra kentlere yönelik yoğun göçlerle birlikte hızlı bir nüfus artışı gerçekleşmiştir. Günümüzde ise farklı nedenlerle birlikte kentleşme süreci daha geniş bir alana yayılmıştır.

3.3.1. Düşük Kentleşme Dönemi (1923-1950)

Türkiye’de bu dönemde kentleşme hızı ve nüfus artışı nispeten yavaş gelişmiştir. Aynı zamanda Cumhuriyetin ilk yıllarındaki nüfus mübadeleleri, II. Dünya Savaşı ve Ekonomik Kriz gibi unsurlardan dolayı kentleşme hareketi bu dönemde durgundur. Nüfusun artışı veya azalışı kentlerde yaşayanların doğum-ölüm oranıyla ilişkilidir. Bu dönemde özellikle Cumhuriyetin ilk zamanlarında nüfus açıklarını telafi etmek ve kalkınmayı sağlamak amacıyla bir politika takip edilmiştir. Bu politikada ki temel amaç, ölümlerin azaltılmasına ve doğum oranlarının artırılmasına yönelik girişimlerin benimsenmesidir. Bu sayede, yüksek doğurganlık eğilimi meydana gelirken ülkemizin nüfusunda da hızlı bir artış kaydedilmiştir. Yılmaz ve Çitçi (2011: 258)'de örnek olması açısından, 1927’de 3 milyon 306 bin olan kent nüfusunun 1935’te 3 milyon 800 bine yükseldiğini ve 1935’te kentsel nüfus oranının %23,5’ulaştığını belirtmiştir.

Ülke bütünlüğünde Ankara’nın idari merkez olmasından kaynaklı bir kentleşme modeli görülmektedir. Bu durum diğer kentleri etkilemekte ve mevcut kentlerdeki artışta iç dinamiklerin rolleri önemli bir paya sahiptir. Aynı zamanda 1950’ye kadar ülke toplam nüfusu ile şehir nüfusunun artışı arasında ciddi ayrımlar görülmemiştir. Cumhuriyet döneminden 1950 yılına kadar yoğun bir kentleşme hareketi görülmediği gibi kırdan kente göç durumu da yoğunluk göstermemekle birlikte, İstanbul ve İzmir’de kentleşme, mimari uygulamalar ve

nüfus artışı yavaş bir gelişim göstermiştir. Ancak burada, Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle birlikte büyümeye ve göç almaya başladığı için nadir bir örnek teşkil etmiştir. Bu gelişme doğrultusunda, kentleşme, kent planlanması, kente ilişkin kanun ve uygulamalar ilk olarak Ankara kapsamında geliştirilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşunun ardından Ankara merkez nüfusu 72 köyü, 2 nahiyesi ile beraber 21.445 olarak kaydedilmiştir. 1927'de ise toplam nüfusu 74.533 olarak nüfusu 40 binden fazla olan 6 kentten biri olması açısından göze çarpmaktadır (Sarioğlu, 2001: 76-78). Dolayısıyla Ankara başkent olmasıyla sanayi alanında gelişmeler görülmüş ve gelişen sanayi ile birlikte kent nüfusu artmıştır.

Siyasi iktidarların bu dönemde nüfusu belli bölgelere yaymak için birkaç teknik geliştirdiklerini söylemek mümkündür. Nitekim cumhuriyet döneminde kalkınma, yoğun olmaktan ziyade yaygın durumdadır. Bu noktada Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte, pek çok şehir ve kasabanın Ankara ve İstanbul ile ulaşım imkanlarının kurulup geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Sanayi faaliyetlerinin, genellikle demiryolunun var olduğu yerleşim alanlarında kurulduklarını söylemek mümkündür. Ancak Trakya, Doğu Karadeniz ve Güney Bölgeleri için aynı durum açısından yeterli pay söz konusu değildir. Anadolu'nun ortasındaki bazı kentlerin bu dönemden sonraki yıllarda oldukça seri bir büyüme göstermesi, ekonomik kaynakların bu tür dağılımından oldukça büyük oranda etkilenmesinden kaynaklanmaktadır (Keleş, 2008: 406).

3.3.2. Hareketli Dönem (1950-1980)

Bu dönemde Türkiye için en mühim mesele olarak, kentleşme hareketinin çok hızlandığını ve mevcut kentlerin nüfusunun hızla arttığını söyleyebiliriz. Bu dönem kırsal çözülmeden kaynaklı kentleşme hareketi olarak ta nitelendirilebilir. Bu noktada kentleşme hareketinin ülkenin içinde bulunduğu siyasal durumla yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

II. Dünya Savaşı sonrası ülkemizde de geniş çaplı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemin en önemli durumu, demokrasi, refah devleti, insan hakları ilkesi ve siyasi durumundaki ciddi değişikliklerdir. Bu dönemde çok partili hayata geçiş gerçekleşirken devletçi politikaların yerini liberal söylemler almıştır. Aynı zamanda ekonomik politikadaki değişimlerin etkisi tarımsal alanlara da yansımıştır. Bu durumun yansımaları kentleşmeyi de hızlandırıcı yönde olmuştur (Niray, 2002: 12).

Türkiye için ayrı bir önemi olan çok partili siyasi hayata geçiş döneminin ilk yıllarında, yoğun ve hızlı bir kentleşme süreci görülmektedir. 1950’de şehirde oturan nüfus %25’ten, 1980’de %43,9’a yükselmesiyle, 1955 yılında %29, 1960’ da ise %32’lere yükselmesi kentleşmenin hızını açıkça belirtmektedir. Kentsel nüfus artışı şüphesiz ki aynı zamanda kentsel nüfusun artış oranıdır. 1927 ile 1950 arasındaki kentsel nüfus %59 arasındayken, 1950-1980’de ise %275 oranında kentsel nüfus artmıştır (Işık, 2005: 61). Bu kentleşme hareketini bir önceki dönemlerden ayıran en önemli kriter, kırsal alandan kentlere olan göçlerle büyüme olmuştur. 1950’den sonraki kentsel nüfus artışı toplam nüfus artışına oranla oldukça hızlı seyretmiştir. Bu doğrultuda bu nüfustaki artışın yarısından fazlasını göçler oluşturmuştur.

Türkiye’de 1950’den sonraki hızla gelişen kentleşme sürecinde sosyal ve ekonomik yapıdaki gelişmeler oldukça büyük paya sahiptir. Örnek olması bakımından geçmiş dönemlerde nüfusun yarısından fazlası (%75’i) kırsal alanlarda yaşarken, tarımda meydana gelen değişimler bu büyük topluluğun yer değiştirme kararlarında belirleyici unsur olmuştur. Özellikle bu dönemde tarımdaki yapısal ve ekonomik gelişmeler göze çarpmaktadır. Nitekim, Dünya Savaşları öncesinde iç pazarlarla sınırlı kalan ülke ekonomisi, dış yardımlar sonucu tarımda traktörün kullanılmasıyla birlikte dışa açılma sürecini başlatmıştır. Tarımdaki makineleşme köyden kente olan temel etmendir. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler bu dönemde kentsel nüfusun artmasına neden olmuştur (Yılmaz ve Çitçi, 2011: 259).

Bir diğer açıdan hızlı kentleşmeden dolayı ortaya çıkan sorun, bireylerin ekonomik gelirleriyle uyumlu yeterli sayıda konutu elde edememesidir. Bu sorunun, konut yapımına ait yeterli bütçe ayrılmadığından kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu durum beraberinde gecekondulaşma sorununu getirmiştir. Konut ihtiyacı açısından gecekondulaşma yasal sorunları da meydana getirmiştir.

Gecekondulaşma ülkemizde ilk defa 2. Dünya Savaşı yıllarında gündeme gelmiş ve siyasi periyotta önem teşkil etmiştir. 1950’de 25-30 bin gecekondulu mevcutken, 1953 yılında 80 bine ulaşmıştır. Ardından 1960 yılında gecekondulu sayısı 240 binlere ulaştığı belirtilmektedir (Keleş, 2020: 312). Tüm bu durumlar ve hızlı kentleşmeden dolayı usulsüz yapılar, plansız ve düzensiz bir sahne, kentlerde görülmeye başlanmıştır. 1960 yılı Türkiye için, yürürlüğe giren 1961 Anayasası kentleşme için önemli değişiklikleri içerdiğinden dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Anayasada gecekondulaşma sorunun ardından, dar gelirli aileler için sağlık şartlarına uygun konut ihtiyacını gidermek adına tedbir alınacağı ifade edilmiştir (Yılmaz ve Çitçi, 2011: 260).

Her ne kadar hızlı kentleşme bu dönemde kendini gösterse de nüfus baskısının nispeten azalması, destekleme alımlarının uygulanmasıyla birlikte gelir artışının meydana gelmesi kentlere özgü göçleri kısmen yavaşlatmıştır. Bu dönemde öncelikle Almanya sonrasında Avrupa ülkelerine ait işçi göçleri kırsal kesim adına bir fikir teşkil etmiştir. Nitekim Avrupa ülkelerinin niteliksiz iş gücü talebi, Türkiye adına mühim bir pazar kurulması göç adına yeni bir seçenek oluşturmuştur. Dolayısıyla bu durumda kentleşmenin yavaşlamasında rol aldığını söylemek mümkündür (Işık, 2005: 62).

1970-1980 döneminde ise ülkemizde kentleşme hızı oldukça düşmüştür. 1950-1960 yıllarında kentsel nüfus binde 52,4, 1960-1970’li yıllarda binde 43,5’lik bir yükselme olurken bu dönemde ise bu oran binde 36,1’e azalmıştır (Işık, 2006: 63). Bu hızın düşmesinde ülkemizin yaşadığı siyasal, ekonomik ve sosyal koşulların payı büyüktür. Özellikle 1970 sonrasında kalkınma hızının azalması, yatırımların işlevini kaybetmeye başlamasıyla birlikte meydana gelen ekonomik bulanımlar, tarım dışı iş gücü taleplerini oldukça azaltmıştır.

Aynı zamanda 1960’lı yıllardan sonraki dönemlerde nüfus artış hızını azaltma ve beraberinde kentlerdeki altyapı, konut ve kamu hizmetlerinin yetersizliği de kentleşme sürecinde yavaşlamaya sebebiyet vermiştir. Türkiye’de 1960’lı yıllarla beraber kırsal yerlerden kente olan göçün hız kazanması meydana gelen toplumsal gelişimin de neticesini yansıtırken, kentlilerin göçle gelen taraftan bağımsız olma isteği yeni yer isteğine neden olmuştur (Torrens ve Alberti, 2000: 27).

1980 döneminde sanayi faaliyetleriyle hızla büyüyen kentler göze çarpmaktadır. Örneğin; 1955 yılında savunma sanayindeki önemli yatırımlarla ön plana çıkan Kırıkkale, Ereğli demir-çelik fabrikalarının kurulması ve Batman’daki rafinerinin işletmeye açılmasıyla bu kentlerin ele aldığımız dönemde nüfusları hızla artmıştır. Genellikle bu dönemde nüfusları hızla artan yerlerin sanayi faaliyetlerinin geliştiği yerler olduğunu söyleyebiliriz.

Bu noktada Akdeniz Bölgesi için nüfusun önemli bir kısmı bölgenin doğu kısmında toplanırken, Ege Bölgesi’nde İzmir, mesafenin yakınlığını en sağlam biçimde değerlendirebilen Manisa ve Denizli’nin nüfusu oldukça artmıştır. Marmara Bölgesi için ise İstanbul’dan İzmit Körfezi’nin doğu kısmına kadar olan kesimde nüfusun hızla arttığı göze çarpmaktadır. Buna istinaden Gebze, İzmit, Adapazarı, Bursa ve Tekirdağ en hızlı büyüyen kentler arasındadır. Kayseri, Konya ve alınan siyasi kararlar sonucu sanayi kenti kimliği kazanan Kırıkkale’de bu kentler arasındadır (Işık, 2005: 64).

3.3.3. Kentsel Gelişim Dönemi (1980 ve Sonrası)

Türkiye'nin yaşadığı siyasal, ekonomik ve sosyal durumlardan dolayı kentleşme hareketi bu dönemde farklı boyutlar kazandığı ve birçok yönden değişim ve dönüşüm gerçekleştiği için kentsel dönüşüm dönemi olarak ta nitelendirilmektedir.

1980 sonrasında görülen ciddi değişimlerden biri sanayisizleşme adı altında sermayenin hizmet sektörlerine yöneliminin artmasıdır. Bu durum serbest piyasa koşullarının işlerliğini artırmış dolayısıyla kentlerde sınıfsal tabakalanmaya da neden olmuştur. Kentleşme sürecinde sermayenin mekânsal dağılımındaki değişimi büyük önem arz etmektedir. Türkiye'de dış ekonomiyle bütünleşme sağlanmış, altyapı yatırımlarıyla birlikte iletişim ve ulaşım yatırımları kentleşme için bir bütünlük oluşturmuştur. Bu dönemde Toplu Konut İdaresi'nin kurulması ve belediyelerin kaynaklarının artırılması gibi etmenler kentleşme açısından yaşanan gelişmelerdir. Mahalli idareler üzerinde merkezi denetimin küçülmesi kentleşme hareketini mühim ölçüde şekillendirmiştir. Bir önceki dönemde ise kentsel yaşamın şekillenmesinde merkezden gelen politikalar etkiliyken, ele aldığımız dönemde kentsel yaşam merkezi politikaları değerlendirilmiştir (Yılmaz ve Çitçi, 2011: 262).

1960-70'lı yıllarda kent merkezlerine var olan küçük ve büyük çaplı sanayi bölgelerinin etkileri 1980'den sonraki yıllarda hissedilmeye başlamıştır. Özellikle kent merkezlerindeki üretim alanlarının yerini, finans hizmetleri, bankacılık, kamu ve özel hizmet kuruluşları almaya başlamıştır. Ülkemizde kentleşme sanayileşmeyle karşılıklı uyum içinde olsa da, sanayileşme ile orantılı büyümemesi aynı zamanda sanayileşmenin gereksinimlerine karşılık verememesi sebebiyle düzensiz bir gelişme gösterdiği için büyük kentlerin daha çok büyümesine neden olduğu belirtilmektedir (Tosun, 2018: 8). Dolayısıyla bu durum beraberinde kent çapında ve ulaşım durumunda varyasyona neden olmuştur.

Bu dönemde dikkati çeken bir diğer unsur da kentleşmenin coğrafi boyutu ve dinamikleridir. Bu noktada İstanbul, Adana, İzmir, Ankara gibi büyük ve klasik merkezlerin nüfusları kendi iç hareketleriyle devam ederken göçlerle birlikte artış gerçekleşmiştir. Aynı zamanda bu geleneksel kentlere yeni kentlerde eklenmiştir. Dolayısıyla kentlerin nüfus artış hızları, Marmara Bölgesi'nde, Akdeniz kıyıları, Doğu ve Güneydoğu'da oldukça hız kazanmıştır. Bundaki en büyük etkenler terör, turizm ve sanayi olsa da kentleşmenin temel dinamiklerinin nedenlerinin farklı olduğunu söylemek mümkündür (Işık, 2005: 65).

Marmara Bölgesi'nde Bursa, Kocaeli ve Çorlu organize sanayi bölgeleri ile başlangıçta İstanbul merkezli kentleşme, sanayiden kaynaklı gelişmelerle İzmit Körfezi'nde, Bilecik ve

Adapazarı'na ardından Tekirdağ-Lüleburgaz tarafına doğru gelişmeye başlamıştır. Sanayi kuruluşları iş olanağı sağlamakta; bu sebeple var oldukları kentlere olan nüfus hareketleri ancak o miktarda etkilemektedir. Büyüyen kentlerde hizmet dallarının da sanayi alanına şart biçimde büyümesi normal ve doğaldır (Keleş, 2020: 87). Türkiye'de kentlerin nüfus artışında sanayileşmenin rolü oldukça fazladır.

Akdeniz Bölgesi'nde özellikle Antalya, Marmaris, Fethiye, Adana, Mersin ve İskenderun'da görülen hızlı kentleşmede turizm potansiyelinin etkisi oldukça dikkat çekmektedir. Bu noktada Akdeniz Bölgesi kıyıları da turizmin çekiciliğinden kaynaklı hızlı kentleşmeye sahne olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu kentlerinde ise özellikle Şırnak ve Yüksekova merkezlerindeki nüfus artışında emniyet güçlerindeki sayısal artışın etken olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bağlamda 1990 yılından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde oluşan terör olayları, kırsaldaki güvenliğin sağlanamaması açısından ve ekonomik faaliyetlerin sürdürülememesi bakımından büyük olumsuzluklara neden olmuştur. Dolayısıyla bu durum bölgede daha güvenilir yerlere göçe zorlamıştır. Ancak meydana gelen bu göçler çoğunlukla il merkezlerine meydana gelirken, bu olumsuz durum birtakım ilçeleri de etkilemiştir (Zeyrek, 2010: 60-62).

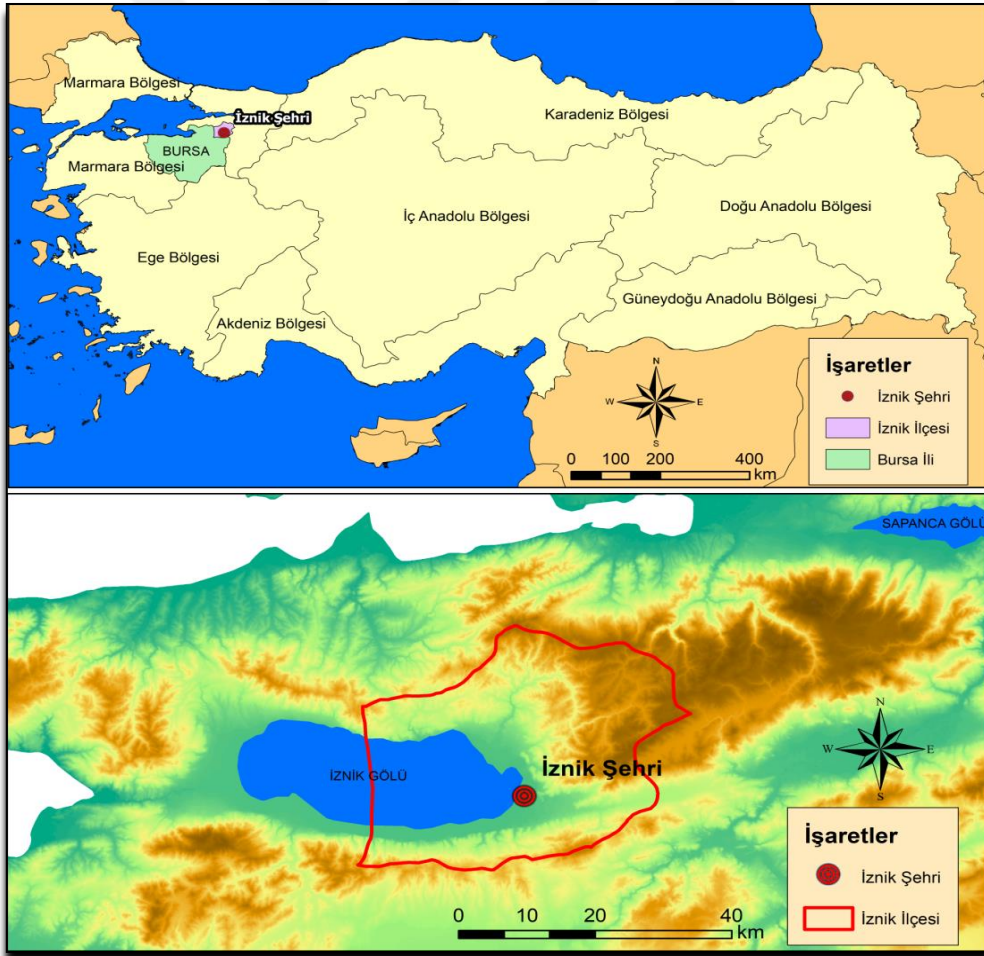
Bu noktada Adıyaman, Van, Bingöl, Şırnak ve Hakkari nüfusu en hızlı artan il merkezi konumundayken, Yüksekova, Siverek ve Bismil nüfusu en hızlı artan ilçe merkezine örnek verilebilir. Bu bölgelerde kentleşmenin bu hızını sadece terör olaylarıyla sınırlandıramayız. Bir başka açıdan güvenlik kuvvetlerinin artışı, ekonomik gelişmeler ve yeni açılan barajlar da bu kentleşmede rol almaktadır (Işık, 2005: 66).

Bu dönemde Türkiye'de kent büyüklüğü açısından bölgeler arasında bir farklılık oluşurken kentleşmenin yayılımında dengesizlik meydana gelmiştir. Kentleşmenin kademesi gelişmişlik derecesiyle yakından ilişkilidir. Çeşitli bölgelerin ekonomilerinin değişik sektörel yapıları ve farklı verimlilik düzeyi, Türkiye'deki bölgesel dengesizliklerin mühim faktörleridir (Akşahin, 2008: 125). Kentleşmeyi etkileyen farklı dinamiklerden dolayı bölgeler arasındaki dengesizlik olağandır.

4. İZNİK'İN FİZİKİ VE BEŞERİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

4.1. İznik'in Coğrafi Konumu

İznik ilçesi Marmara Bölgesinin güneydoğusunda konumlanırken, Marmara Bölgesinin Güney Marmara kesiminde, Gemlik Körfezi'nin doğusunda Garsak eşliğinden başlayarak doğu-batı istikametinde 32 km boyunca uzanmaktadır. Bugün İznik, Bursa iline bağlı bir ilçedir. Yüzölçümü bakımından, Bursa ilinin yedinci büyük ilçesidir. Yerleşim konumu bakımından yüksek dağlarla çevrilidir. Konum itibarıyla 40°21'-40°36' kuzey paralelleri ile 29°11'-29°29' doğu meridyenlerinde yer almakta ve İznik Gölü depresyonu Doğu-Batı yönünde uzanış göstermektedir (Şekil 4.1). Bu depresyonun takriben uzaklığı kuzey-güney civarında 20-25 km, ortalama uzunluk ise doğu-batı yönünde 60 km'ye tekabül etmektedir. İznik Gölü, genişliği 12 km uzunluğu ise 33 km'yi bulan depresyonun merkezi kısmında yer almaktadır. İznik Gölü Havzası, kuzeyinde Samanlı Dağları'yla güneyindeki Gürle (Katırlı)-Avdan dağlarıyla birlikte, İznik şehri ise kabaca doğu-batı istikametinde uzandığı belirtilmektedir (Akbulak, 2007: 25).

Şekil 4. 1. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

4.2. İznik'in Fiziki Coğrafya Özellikleri

4.2.1. Jeolojik Özellikleri

İnceleme alanımızda genç tektonik hareketlerin etkileri oldukça önemlidir. Jeolojik yapı, yer şekillerinin meydana gelmesinde ve büyümesinde süreç ve zaman etkiyle şekillenmektedir. Bu durum aynı zamanda beşeri hayatın ve ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesinde, geliştirilmesinde ve sınırlandırılmasında yön vericidir.

İznik'in kurulmasında iki önemli dağ silsilesi etkili olmuştur. Bunlardan biri, kuzey silsilesi olan Samanlı Dağları, Sakarya Nehri'nden Bozburun'a kadar uzanmaktadır. Bu silsilenin yüksekliği 900 metreye tekabül etmektedir. Benzer silsile içerisinde Kızderbeni civarında 880 metre yüksekliğindedir. Bu silsilenin deniz seviyesine yakın noktası Gemlik Körfezini İznik'e bağlayan Garsak Suyu Vadisi'dir. Diğer bir dağ silsilesi ise İznik Gölü'nün güneyinden Kapıdağ Yarımadası'na kadar uzanmaktadır. Katırlı Dağları olarak ta bilinen bu silsile İznik bölgesinde doğu ve batı civarına nispeten oldukça alçaktır (Şen, 1998: 43). Bu dağ silsileleri askeri mücadelelerde kuzeyden ve güneyden saldırılar için doğal bir engel oluşturmuştur.

Paleozoik formasyonları açısından şistler, sahanın kuzey ve kuzeydoğusunda aralıksız bir şekilde gelişen geniş bir dağlık ve platoluk sahada oldukça yaygındır. Çalışma alanımızdaki mevcut şistlerin ve bunların değişik türleri paleozoik temelin en eski formasyonunu oluşturmaktadır. İznik Gölü'nün kuzey ve kuzeydoğusunda oldukça uzanan ve genellikle beyaz veya gri görümlü mermerler yüksek ve eğimli alanlarda yer almaktadır. Nitekim bu yüksek eğimli alanlarda yer yer şiddetli erozyon görülmektedir (Akbulak, 2007: 39). Bu durum tarım alanları üzerinde baskı oluştururken, yerleşmenin gelişmesi açısından da olumsuzluk teşkil etmektedir.

Mesozoik formasyonlarının oluşumu açısından, İznik Depresyonu'nun daha çok güney ve güneybatı kesiminde flişler yaygınlık göstermektedir. Bu fliş oluşumu su bölümüne kadar çıkmaktadır. Bir diğer açıdan Tersiyer formasyonun da volkanik kökenli topraklar zengin mineral içerdiği için verimli tarım arazilerini meydana getirmektedir. Ancak verimin değerlendirilmesi için eğim ve yükselti gibi faktörlerin de uygun olması gerekmektedir (Akbulak, 2006: 20). Bu açıdan İznik Gölü kuzeyindeki fay hattında yer alan Keramet Ilıcası, çalışma sahamız yakınındaki termal kaynak özelliğindedir (Fotoğraf 4.1).

Fotoğraf 4. 1. Orhangazi Keramet Ilıcası

İznik Gölü Marmara Bölgesi'nin en büyük, Türkiye'nin ise beşinci büyük doğal gölüdür. Derinliği 80 m civarında tektonik bir tatlısu gölüdür. Güney ve kuzeyde alçak bulunan plato sahaları ve dağlık kütlelerle sıralanmıştır. İnceleme alanımız tektonik hareketlerin kontrolüyle birlikte şekillenerek birbirini takip eden alçak ve yüksek alanlardan oluşmaktadır. İznik'te en önemli tektonik hattını, Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun ana kollarından birisi İznik-Mekece Fayı oluşturmaktadır. Bu fay İznik Gölü'nün güney kıyılarını takip etmektedir. İznik Depresyonu'nun çökmesine, fayın kuzeyindeki blok alçalması sebep olurken, fayın güney kolunda yükselme meydana gelmektedir. Tarihsel verilerde kesin olarak depremlerin K.A.F'nın hangi kolunda meydana geldiği bilinmemektedir. Ancak İznik civarlarında büyük ölçekli can ve mal kaybına sebep olan depremlerin meydana geldiği belirtilmektedir (Akbulak, 2006: 26).

Bu noktada günümüzde İznik depresyonu ve yakın çevresinde oluşan depremler sahanın biçimlenmesinde rol oynamaktadır. Bunun dışında havzanın güneyinde fay hatlarından kaynaklı kafesli ve paralel drenaj tipi de mevcuttur. Havzanın kuzeydoğusundaki Karasu Dere ile Gölderesi uzun ve akımı kuvvetli akarsu özelliğinde olduğu belirtilmektedir (Garipağaoğlu ve Uzun, 2019: 13). Bu açıdan, İznik Gölü'nün güneyindeki Sölöz Deltası ile gölün

kuzeydoğusunda yer alan Karasu Deltası, oldukça büyük yayılım alanı özelliğine sahiptir (Fotoğraf 4.2).

Fotoğraf 4. 2. İznik Gölü Kuzeydoğusunda Karasu Deltası

İznik Havzası'nın güneyini, Kuzey Anadolu Fay Zonu kuşağında konumlanan Mekece-İznik-Gemlik fayı meydana getirmektedir. Havzanın kuzeyinde Orhangazi fayı da yer almaktadır. Havzanın güneyinde D-B boyunca yayılan fay zonu boyunca fay façetaları, dik yamaçlar ve fay diklikleri bulunmaktadır (Garipağaoğlu ve Uzun, 2019: 10). Kuzey Anadolu Fayı bu bölgenin şekillenmesinde büyük rol oynadığı gibi sismik açıdan da oldukça hareketlidir. Bu bakımdan İznik Ovası tektonik kökenli ova olarak değerlendirilmektedir (Fotoğraf 4.3).

Ova ve alüvyal tabanlı vadiler, dağlık sahalar ve platolar çalışma sahamızda yaygınlık göstermektedir. Kuzeyinde Samanlı Dağları, güneyde Gürle ve Avdan Dağları, Batıda Erikli Dağları bulunmaktadır. Bu sahalar akarsular tarafından aşındırılmış ve parçalanmıştır. İznik Gölü'nün doğu yönünde, kuzeydoğu ve güneydoğuya doğru daralan İznik Ovası yer almaktadır. Yerleşmelerin çoğunluk kazandığı bu ovada, yer yer hafifçe daralarak yükselme, yer yer ise alçalma görülmektedir. Bu ovadaki hem alçak kesimde hem de yamaçlarında verimli ziraat alanları bulunmaktadır. Buna bağlı olarak çalışma alanımızda yer alan höyüklerin çoğunda verimli tarım arazileri bulunduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bazı köylerde ormancılık da önemli bir ekonomik faaliyet durumundadır (Akbulak, 2006: 118). Örneğin, İznik Gölü'nün doğusunda

yer alan Hocaköy'ün kuzeyinde bulunan Çiçekli Höyüğü çevresinde günümüzde tarımsal faaliyetler sürdürülmektedir (Fotoğraf 4.4).

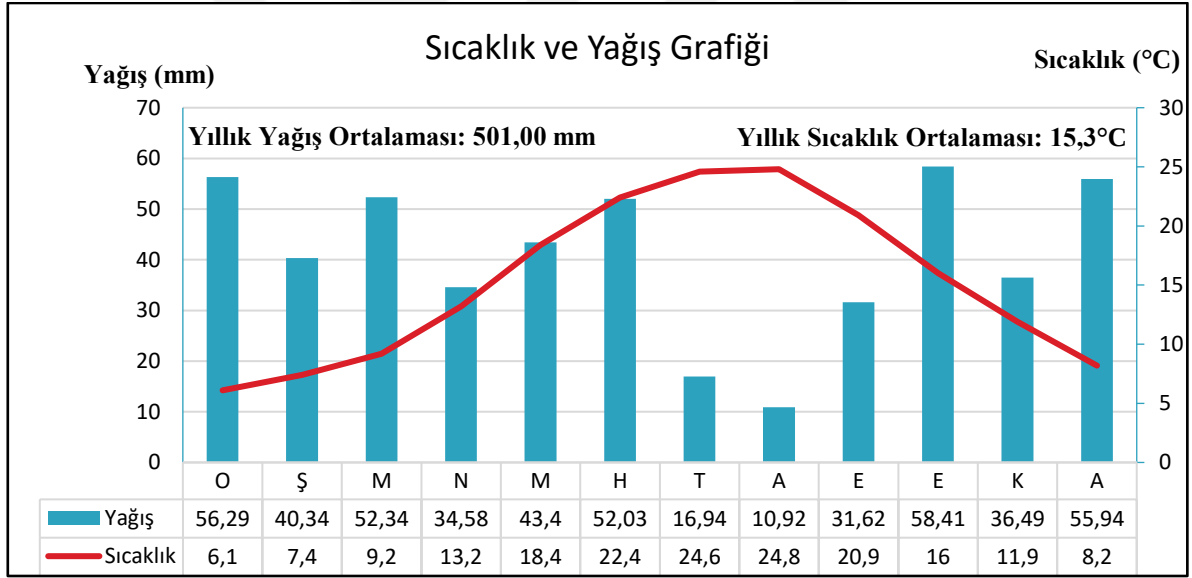
Fotoğraf 4. 3. İzmit Ovası ve Fay Façetalarından Bir Görünüm

Fotoğraf 4. 4. Hocaköy Civarındaki Verimli Ziraat Alanları

4.2.2. İklim Özellikleri

Denize olan uzaklık, dağlarla kuşatılmış çukur bir bölge olması ve dağların kıyıya paralel uzanması bölgenin iklim özelliklerini belirlemektedir. Çalışma alanımız esasen Marmara Bölgesi'nin güneydoğu kesiminde yer alırken, Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinin geçiş tipi özelliğindeki Marmara İklimi koşulları yaşanmaktadır. İznik Gölü çevresinde Akdeniz iklimi hakim olsa da kuzey rüzgarlarına açık olduğu için Akdeniz veya Ege kadar sıcak olmamaktadır. Kışları çok sert geçmemekle birlikte nispeten serindir. Yaz dönemlerinde şiddetli kuraklık görülmezken gölün varlığından kaynaklı nemli bir hava da söz konusudur. En fazla yağışlar kış ve ilkbahar aylarında görülmektedir. Yağış miktarı ortalama 484.9 mm. olup cephesel kökenli yağışlar görülmektedir. Kuzeyinde yer alan Samanlı Dağları, nemli hava kütlelerinin güney yöne geçişini engellediğinden dolayı yağış miktarı sahanın doğusuna doğru gidildikçe azalma eğilimi göstermektedir. Yağışlar çoğunlukla yağmur, dağlık sahalarda ise kar olarak düşerken, en yağışlı mevsim ise kış mevsiminde görülmektedir (Meşeli, 2010: 137).

Şekil 4. 2. 2005-2022 Yılları Arası İznik Sıcaklık ve Yağış Grafiği

Kaynak: (Bilecik Meteoroloji Müdürlüğü)

4.2.3. Bitki Örtüsü

Bitki örtüsü genel olarak kentin şekillenmesinde ve yayılmasının yönlendirilmesinde önem arz etmektedir. Nitekim Bursa Ovası ve çevresinde bitki örtüsü, Marmara ikliminin etkisine göre şekillenmiştir (Şerbetçi Savran, 2017: 101). İznik'te Nemli ve kuru ormanlar yaygınlık göstermektedir. İznik'te bitki örtüsü bu iklim koşullarınca şekillenmiştir.

4.3. İznik'in Beşeri Coğrafya Özellikleri

4.3.1. Tarihsel Gelişimi

İznik, Türkiye'nin kuzeybatısında eski ismiyle Askania Limne olarak bilinen İznik Gölü'nün doğu kıyısında konumlanmış ve ilk isminin Helikore olduğu belirtilmektedir. Daha sonraları ise Makedonya kralı Büyük İskender'in vefatının ardından imparatorluğu paylaşan komutanlardan Antigonos M.Ö. 316 yılında İznik, Askania gölü kenarında 'Antigonya' isminde bir şehir kurmuş, M.Ö. 301 yılında Lysimakhos'a yenilince şehri kaybetmiş ve Lysimakhos eşine atfen şehre 'Nicaea' adını vermiştir. Bu bakımdan İznik de Nicaea'nın Türkçeleşmiş şeklidir (Çalışkan, 2019: 4).

İznik kurulduğu dönemden beri konumu itibariyle ulaşım için oldukça elverişli bir lokasyondadır. İlkçağda İznik, Bithynia'nın başlıca şehir merkezlerinden biri olurken, Bithynia'nın Phrygia ve Galatia'yla bağlantısını da sağlıyordu. İznik'ten dört yöne giden yollar bulunurken aynı zamanda bir kavşak şehriydi. Bu dönemde Roma döneminin askeri ve ticari yolları ve Hristiyanlık döneminde ise kutsal şehirlere giden yollar İznik'ten geçiyordu. (Altun, 1998: 346-347). İznik, hem Selçuklular zamanında hem de Osmanlı döneminde İstanbul'u Bursa'ya ve bu şehirleri Anadolu'ya bağlayan önemli ticaret yolları üzerinde bir konaklama yeri olduğundan dolayı önem arz etmekteydi. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu sırasında Anadolu'ya gelen kıtlık, Bursa ve İznik çevresinin hızla Türkleşmesi, ticaret açısından bu bölgeyi değerli kılmıştır. Bu dönemde İznik'in Mekece yönünde Anadolu'ya, Gemlik Körfezi ve Yalova ile İstanbul'a ve Bursa'ya olan ulaşım kolaylığı bu bölgeler arasında kervan ticareti bakımından önem arz etmektedir (Şen, 1998: 50). Bu açıdan İznik tarih boyunca ticaret şehri olarak daima dikkatleri üzerine çekmiştir.

Ova boyunca gelişim gösteren İznik, tarih boyunca korunma açısından son derece elverişli olmuştur. Dört tarafı surlarla çevrili olan şehrin batısında doğal bir sınır teşkil eden göl bulunmaktadır. Bu surlar etrafındaki derin ve geniş hendeklerin varlığı, ilkçağdan beri göl suları ile doldurularak şehrin korunmasını sağlamaktaydı. Güvenlik açısından savunmanın yetersiz kaldığı durumlar olursa yamaçlarda bulunan yukarı şehir kullanılmaktaydı. İznik coğrafi konumunun sağladığı bu avantajlar sayesinde dini bir merkez, bilim ve kültür merkezi ve pek çok topluluğa başkentlik imkanı sunmuştur (Altun, 2012: 346). Bursa ve İstanbul gibi büyük şehirlerimize yakın ve düzgün yollarla bağlanmış olan İznik, geçmişteki bütün bu üstünlüklere rağmen eski önemini kaybetmiştir. Zamanla avcılık ve toplayıcılığın önemi azalmakla beraber üretime dayalı ziraate başlanmış ve yerleşik hayata geçilmiştir.

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu ve gelişmesi sırasında İznik, Bilecik, İzmit ve İstanbul sınır boylarında ki Rumlar ile Osmanlı topraklarındaki Türkler arasında ticaret bakımından oldukça canlı bir iletişim oluşmuştur. Buna bağlı olarak İznik ekonomik, ilmi ve kültürel açıdan canlanmıştır. Osmanlılar döneminde tarımsal faaliyetlerin yanı sıra ipekböcekçiliği, bağcılık, çinicilik değer kazanarak ticaretin yapıldığı temel ürünler haline gelmiştir. Bizzat çinicilik 15-16. yy. lar da dünya genelinde ün elde etmiş ve ticari faaliyetlerde mühim paya sahip olmuştur (Çakmak, 2019: 27). Büyük çini merkezlerinden biri olan İznik'teki çiniler, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin sanat anlayışlarını da yansıtmaktadır.

Çalışma sahamızdaki çinilerin genel anlamda 1495 yılında planlı olarak yapılmaya başladığı esas alınırsa, oldukça kısa bir zaman diliminde büyük bir gelişme gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu durum kentin Çinili İznik, Çin-i Maçın-i Rum, Çinizlik gibi isimlendirilmelerle nitelendirilmesini sağlamıştır. İznik'te yapılan en güzel çiniler 16. yüzyılın ortalarına tekabül etmektedir. Bu noktada İstanbul'da Rüstem Paşa Cami, Topkapı Sarayı'ndaki Altın Yolu çinileri ve III. Murad dairesindeki çinilerin İznik'te imal edilmiştir (Şen, 1998: 64). Günümüzde çok az sayıda çini atölyesi İznik'te yer almaktadır. Bunlardan biri olan I. Murad'ın annesinin adını taşıyan Nilüfer Hatun Çini Çarşısı'nda son yıllarda canlanma gözlense de tarihi bir geçmiş adına İznik'te çiniliğin canlandırılması yakın zamanlarda pek mümkün görülmemektedir (Fotoğraf 4.5).

Fotoğraf 4. 5. Nilüfer Hatun Çini Çarşısından Bir Görünüm

4.3.2. Tarihi Eserleri

Anadolu'nun kültür hayatı ve eserleri incelendiğinde İznik'in özel ve ayrıcalıklı bir yeri vardır. Tarih boyunca İznik'e hakim olan topluluklar önemli kültür mirası bırakmış ve her toplum kendi kültür anlayışını ön plana çıkaran yapılar inşa etmiştir. Bu bakımdan Bursa ve İznik kültür çeşitliliğinin kalıntıları bakımından oldukça zengindir.

İznik'te hakim olan tarihi eserler sırasıyla Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı devirlerine aittir. Bu devirlerden kalan eserler günümüzde tarihi kimliğini yansıtan birer doküman niteliğindedir. Hristiyanlık ve İslamiyet gibi semavi dinleri temsil ettiğinden dolayı eserlerde ağırlıklı olarak dini ve mimari unsurlar dikkat çekmektedir. Şehir içerisinde müslümanların imar faaliyetleri neticesinde, pek çok eser ortaya konmuştur. Bu eserlerin birçoğu günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir (Yalduz, 1999: 68).

4.3.2.1. Roma Dönemi Eserleri

4.3.2.1.1. Surlar

Tarih boyunca surlar inşa edildikleri ilk dönemden beri kenti dışarıdan gelen saldırılara karşı müdafaa etmek için yapılmışlardır. Surlar savunma amacının yanı sıra, günümüz dönemine kadar kentlerin işlevsel ve görsel olarak biçimlenmesinde de yer almıştır. Tarihsel süreçte büyük önem arz eden bu surlar Roma İmparatorluğu döneminden kalmadır ve bu anlamda İznik bunun en güzel örneklerinden biridir (Çakmak, 2019: 42).

İznik binlerce yıllık geçmişiyle özellikle Ortaçağ'da siyasi ve askeri olaylardan dolayı sayısız kuşatma ve saldırıya maruz kalmıştır. Bu bağlamda İznik'teki surları, M.S. 259'da 1222 yılına kadar çeşitli devirlerde inşa edilmiş 4927 metre uzunluğunda 13-14 metre yüksekliğindedir (Şen, 1998: 72). Ana surlar göl kıyısında yer almaktadır. Ana surlar önünde ikinci bir duvar bulunmakla birlikte bir savunma hendeği de mevcuttur. Sur içerisinde İstanbul Kapı, Lefke Kapı, Göl Kapı ve Yenişehir Kapı olmak üzere dört ana kapıdan girilmektedir.

İstanbul Kapı: İmparator Hadrianus döneminde, MS.70-71 yılları arasında inşa edilmiştir. Geçmiş zamanlardaki restorasyonlardan sonra günümüze kadar sağlam bir şekilde ulaşabilmiştir (Fotoğraf 4.6). İznik'in kuzey kesiminde yer alırken iç içe üç kapı halindedir. İç kapının iki yanında tiyatro maskı bulunmaktadır (Fotoğraf 4.7). Aynı zamanda Roma ve Bizans devrinde İstanbul'a giden yolun buradan başlaması surun İstanbul Kapı olarak adlandırılmasında etkili olmuştur (Çakmak, 2019: 46).

Fotoğraf 4. 6. İstanbul Kapı

Fotoğraf 4. 7. İç Kapının İki Yanındaki Tiyatro Maskları

Yenişehir Kapı: Kentin güneyinde yer almaktadır. Ancak çok fazla saldırıya uğradığı için sadece bir bölümü günümüze kadar ulaşabilmiştir. İmparator Claudius II zamanında yapılmıştır (Yalduz, 1999: 61).

Güneyde Göl kapıdan Yenişehir kapısına kadar olan duvarlar, savunma için büyük önem arz eden, girintili çıkıntılı köşelerden oluşmaktadır. Saldırıların oldukça uğrak noktasında konumlanan kapı, kentteki diğer kapılara oranla oldukça sağlam yapılmıştır. Bu yapıya çeşitli zamanlarda pek çok restorasyon ve eklemeler yapıldığı belirtilmektedir (Texier, 2002: 174).

Göl Kapı: Tamamıyla tahrip olduğu için günümüzde kaybolmuştur. İmparator Claudius II tarafından yaptırılmıştır (Şen, 1998: 73).

Lefke Kapı: İmparator Hadrianus zamanında yaptırılmıştır. Kentin doğu kısmında yer almaktadır (Çakmak, 2019: 47). İç içe üç kapı halindedir (Fotoğraf 4.8). Lefke kapısını kuzey ya da İstanbul kapısına bağlayan ve kuzeydoğu ve güneybatıya giden iç yol yönünde dışa doğru eğrilikler mevcuttur. Bu alanda 19 kule ve şehrin içine açılan mermer bir kapı bulunmaktadır. Kapının kuzey tarafında beyaz mermerden yapılmış bir sur mevcut olurken, aynı zamanda bir kornişle süslenmiş dört tane kare şeklinde kule ile korunmaktadır (Texier, 2002: 170).

Fotoğraf 4. 8. Lefke Kapısı ve İç İçe Üç Kapısından Bir Görünüm

4.3.2.1.2 Roma Tiyatrosu

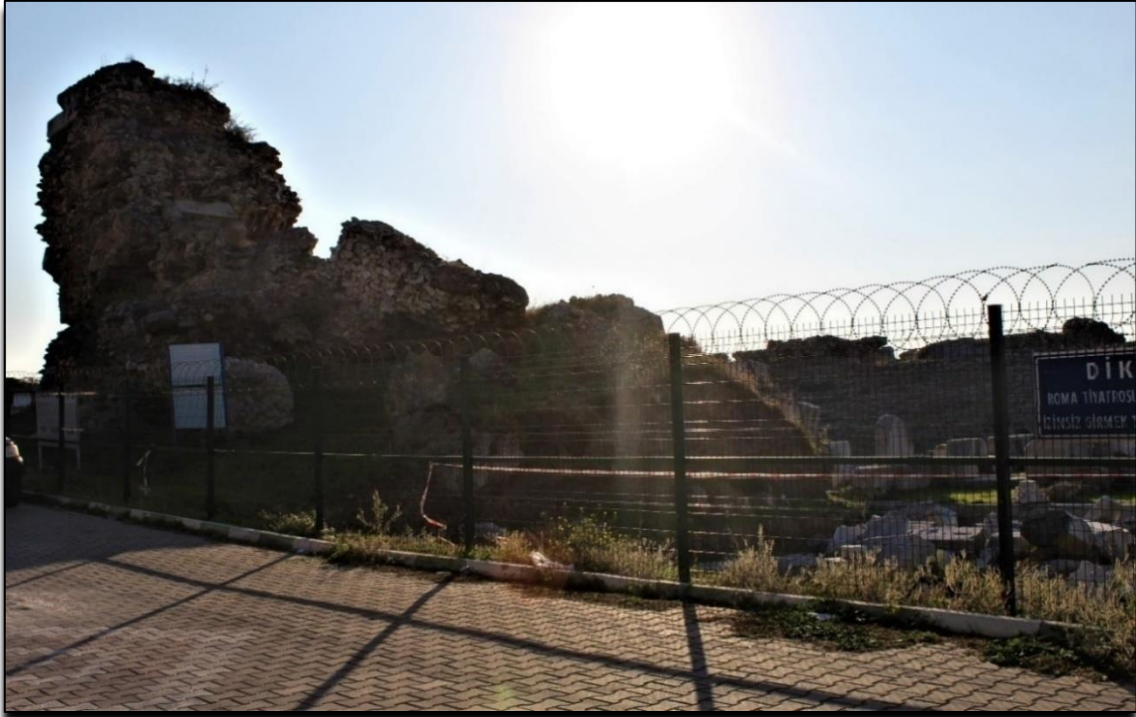
Kentin güneybatı kısmında, İznik surları içerisinde yer almaktadır. Roma İmparatoru Trajanus tarafından yaptırılmıştır. 85 metre uzunluk, 55 metre genişliktedir. MS 2. ve 17. yüzyıla kadar devamlı olarak farklı fonksiyonlarda kullanılan Roma Tiyatrosu, İznik kentinin yaşadığı bütün sosyal, kültürel ve siyasi olayların delillerini bünyesinde taşımaktadır (Kardoruk, 2022: 48).

Günümüzde küçük bir tepe tarzında görünüm sergilerken kazı çalışmaları hala sürdürülmektedir (Fotoğraf 4.9 ve 4.10). Kentin güneybatısında bulunan Roma tiyatrosu üzerinde yer alan kilise kalıntısı, 1985-1986 kazılarında ortaya çıkarılmıştır (Çakmak, 2019: 67).

4.3.2.1.3. Beştaş (Dikili Taş) Anıtı

İznik'in Elbeyli kasabası ovasında bulunur. C. Cassius Philiscus adına beş büyük taş üst üste konularak yapılmıştır. 12 metre yüksekliğinde üç köşeli ve mermer özelliğinde beş büyük taştan oluşan bir anıttır.

İstanbul kapının iki yanında, İznik Tiyatrosu'ndan alınarak burada kullanılmış iki masklar da bulunmaktadır. Beyaz mermer blokların düz yüzeylerine biri bayan biri erkeği temsil eden kabartmalı olarak işlenmiş masklar bulunmaktadır (Yalduz, 1999: 62).

Fotoğraf 4. 9. Roma Tiyatrosu

Fotoğraf 4. 10. Roma Tiyatrosu Kazı Alanından Bir Görünüm

4.3.2.2. Bizans Dönemi Eserleri

4.3.2.2.1. Ayasofya Kilisesi

Bizans döneminde şehrin tam merkezi kısmında caddelerin birbiriyle birleştiği yerde Roma döneminden bir yapının üzerine inşa edilen ve IV. yy. ait olduğu tahmin edilen büyük bir kilesedir. İnşa tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte tahmini olarak M.S. 4. yüzyıla tekabül etmektedir (Şen, 1998: 75). M.S. 787 yılında II. İznik Konsili, burada toplanmıştır.

XI. yy. depreminden sonra mimarisinde önemli değişiklikler yapılan kilise İznik'in fethedilmesinden sonra şehrin en büyük kilisesi olmasından dolayı Orhan Gazi tarafından camiye çevrilmiştir. Aynı zamanda Kanuni Sultan Süleyman döneminde, bir yangın sonucu harap olmasından dolayı Mimar Sinan tarafından yer yer mimarisi değiştirilerek onarılmıştır. Duvarlarında Türk devirlerine ait yazı ve izler belli belirsiz hala görülmektedir. 19. yüzyıldan beri harap halde olup günümüzde mevcut halini korumaktadır. Cami olarak işleve geçmesiyle birlikte, geçmişe ait kısımlar muhafaza edilerek ziyaret de açılmıştır. İçerisinde renkli taşlardan yapılmış döşeme mozaiği de bulunmaktadır (Fotoğraf 4.11).

Fotoğraf 4. 11. Ayasofya Cami

4.3.2.2.2. Koimesis (Meryem'in Göğe Uçuşu) Kilisesi

Bizans dönemine ait bu eser Piskopos Hyakinthos tarafından, tahmini olarak 750 yıllarında yapıldığı söylenmektedir. Burası 'Hyakinthos Manastırı' olarak bilinmekteydi. İçerisinde, Kucağında İsa olan Meryem mozaigi, dört İncil yazarını kitaplarını hazırlarken gösteren mozaik yer alıyordu.

1065 yılına ait mozaik ve fresklerle süslüdür. Bazı yerlerinde yağlı boya tabloları yer alırken, birinde İznik Konsili tasvir edilmişti. Bu eserlerin bir kısmı müzede sergilenmektedir (Yalduz, 1999: 63).

4.3.2.2.3. Vaftistarium (Böcek Ayazma)

Koimesis Kilisesi'nin doğusunda olup M.S. 6. Asra aittir. Vaftiz törenlerinin yapıldığı Böcek Ayazma, günümüze sağlam bir şekilde ulaşmış eserlerdendir. 11 basamaklı daire planlı yapıda ve tam ortasında dört köşe bir havuz mevcuttur. Ayazmanın Yahudi arınma havuzu olarak kullanıldığı da belirtilmektedir (Güngördü, 2019: 35). Duvarları taş, moloz ve harçla örülmüş yer yer de tuğlalar kullanılmıştır. (Fotoğraf 4.12).

Hristiyan çocukların vaftiz edildiği ve dini öğütlerde bulunduğu yerdir. Aynı zamanda en iyi muhafaza edilmiş eserleri olan İbranice ve Grekçe kitabeleri havuzun kenarında bulunur (Yalduz, 1999: 63).

Fotoğraf 4. 12. Böcek Ayazma Kilisesi (Bursa Valiliği)

4.3.2.2.4. Ayatirifon Kilisesi

İznik'te Ayasofya ve Koymisis kiliselerinden sonra inşa edilen üçüncü büyük kilisedir. Bizans devrinin son dönemine ait olurken yapımında taş ve tuğlalar sıralar halinde kullanılmıştır (Şen, 1998: 76).

Böcek Ayazma Kilisesi İstanbul Kapı yakınında ve yıkıntı halindedir. II. Theodoros Laskaris'in 1255-1256 yılında bir felsefe okulu ile birlikte yaptırdığı aynı zamanda kendi koruyucu azizi olarak gördüğü 'Hagios Tryphon'a' sunduğu kilisedir (Yalduz, 1999: 63).

4.3.2.2.5. Hesbekli Hipojesi (Yeraltı Mezar Odası)

Erken Hristiyanlık dönemine ait olan bu eser, duvarlarındaki çok renkli freskler açısından önem arz etmektedir. 1967 yılında Elbeyli Çataltepe eteklerinde bulunan M.Ö. II. yüzyıla ait lahit parçası, mezar odasının batıdaki giriş kapısının önünde yer almaktadır.

Doğu- batı doğrultulu bir şekilde planlanmakla birlikte giriş kapısının iki yanı ve üst tarafı mermer levhalarla çevrilmiştir. Aynı zamanda girişin iki yanında kuyruklarını yuvarlak şekilde açan, iki tavus kuşu motifi yer almaktadır. (Yalduz, 1999: 63). Fakat büyük ölçüde bu motif deforme olmuştur.

4.3.2.2.6. Senatüs Sarayı

Saray 4. yüzyılda inşa edilmiştir. Göl kıyısında, şimdiki İnciraltı denen yerdeydi. M.S. 325 İznik Konsili'nin toplandığı yer olarak bilinen bu senato sarayından günümüze bir şey kalmamış ve zemin mozaikleri toprak altında kalmıştır (Yalduz, 1999: 64).

4.3.2.2.7. Su Yolları

Lefke Kapısı'nın dışında, M.S. 527-565 yılları arasında İmparator Justinien tarafından yapılmıştır (Çakmak, 2019: 80). Kemerler üzerinden akan su, sulama amaçlı kullanılmıştır. Su kaynağı bulunduktan sonra yapılan bu su yolu, 1999 depreminde su kaynağını kaybetmiştir (Fotoğraf 4.13). Nitekim saray, su kemerleri ve yeraltı mezarı, Bizans dönemini temsil eden mühim eserlerdir (Şen, 1998: 77).

Fotoğraf 4. 13. Antik Su Yolu

4.3.2.3. Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Eserleri

İznik, 1075 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şah vasıtasıyla fethedilmiş aynı zamanda I. Haçlı Seferine dek Selçuklulara 22 yıl başkentlik imkanı sunmuştur. (Şen, 1998: 78). İznik 1331 yılında Osmanlı idaresine geçtiği andan itibaren, kısa sürede bir sanat ve ticaret merkezine dönüşmeye başlamıştır. Bu süreçte İznik'te İstanbul Kapı tarafında İsmail Bey Hamamı yaptırılmıştır. 14.yy beylikler dönemi eseri olmakla birlikte günümüzde harap bir durumdadır. İç mimarisi ve döner kubbesi dikkat çekmektedir (Yalduz, 1999: 64).

4.3.2.3.1. Orhangazi Cami

Yenişehir kapısı dışında Kırgızlar Türbesi karşısında yıkılmış bir vaziyettedir. İznik'in işgalinden önce, Orhangazi tarafından 1326-1362 yıllarında yaptırılmıştır. Camiye ait bir de hamam bulunmaktadır. Mihrabın çevresinde ve kapı dolaylarında, ince ve gelişmiş bir işçilikle yapılan süsleme kalıntıları vardır. Depremde kubbeleri yıkılmış, Kanuni zamanında Mimar Sinan tarafından tamir edilmiştir. İznik'te yapılan ilk cami olan bu eserin tarihi bakımdan korunması oldukça önem arz etmektedir (Şen, 1998: 78).

4.3.2.3.2. Hacı Hamza Mescidi

Bilinen ilk Osmanlı mimarının ismi olan (Hacı Ali), 1345 tarihli kitabesi ile ve Selçuklu türbe şeklini devam ettiren mühim örneklerden biridir. Dört köşeli bir kaide üzerinde konik bir çatısı bulunmaktadır. Kitabesi İznik Müzesi'nde bulunan ve mimarlık tarihinin önemli dokümanı olan bu ser 1930'lu yıllarda yıkılmıştır (Şen, 1998: 79).

4.3.2.3.3. Hacı Özbek Cami

Kitabesine göre inşası 1332 yılında yapılmıştır. Kitabesi bulunan en eski Osmanlı camisidir. Türbesinin 1345'te kümbet biçiminde inşa edildiği belirtilmektedir. Bu yapı kare planlı, tek kubbeli ve minaresiz camilerin ilk emsalidir. Aynı zamanda günümüze kadar dayanıklı bir şekilde ulaşması bakımından Erken Osmanlı mimarisinde önem arz etmektedir (Çakmak, 2019: 125).

4.3.2.3.4. Mahmud Çelebi Cami

Ayasofya cami ile Yenişehir Kapı arasında 1442 yılında inşa edilmiştir. İznik'in en önemli merkez kubbeli yapısıdır. Mimari açıdan kubbesi, daha alçak bir kubbe üzerine oturmaktadır. İç kapının üzerinde kitabeden, Çandarlı Mahmud Çelebi'nin yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Yeşil Cami'nin küçük bir örneği olup halen kullanılmaktadır (Şen, 1998: 79).

4.3.2.3.5. Şeyh Kutbeddin Cami

Çandarlı İbrahim Paşa tarafından 15.yy'da inşa edilen cami, Nilüfer Hatun imaretinin karşısındadır. Minaresi camiden ayrı olarak inşa edilmiştir. Ahşap çatılı ve son cemaat yeri üç direkli olup üstü kubbeli ve kiremitle örtülü bir türbe ve türbeye bitişik minaresi bulunmaktadır (Şen, 1998: 80).

Günümüzde harap olması nedeniyle sadece türbe, minare, cami kapısı ve batı duvarı kalmıştır. Orijinali yıkılan Şeyh Kutbeddin Cami, 2007 yılında aslına uygun bir şekilde tekrar inşa edilmiştir (Fotoğraf 4.14).

Fotoğraf 4. 14. Şeyh Kutbeddin Cami’den Bir Görünüm

4.3.2.3.6. Nilüfer Hatun İmareti

1388 yılında annesi Nilüfer Hatun için I. Murad tarafından aş evi olarak yaptırılmıştır. Yeşil cami gibi İznik’in en önemli binalarından biridir. İmaretin planı ters T şeklindedir. 1960’tan beri müze olarak kullanılmaktadır. Merkezi kubbe üstünde bir aydınlık feneri bulunmaktadır (Yalduz, 1999: 64).

4.3.2.3.7. Yeşil Cami

Mimar Hacı Musa’ya 1378-1391 yılları arasında Çandarlı Halil Hayrettin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Yeşil Cami, İznik surları içerisinde Lefke ve İstanbul Kapıları arasında bulunmaktadır. Cami, kuzey kesiminde aynı avluyu paylaştığı ve günümüze ulaşmayan medresesi, güneydoğusunda yer alan ancak günümüzde harap bir şekilde bulunan hamamıyla bir külliye niteliğindedir (Dönmez, 2008: 809). İznik’in en gösterişli ve en özel inşası olup merkez kubbeli Osmanlı cami mimarisinin en göze çarpan örneklerindendir. İçi ve dışı mermerle kaplı olan caminin, mihrabı ihtişamlı bir taş işçiliğine sahiptir.

Osmanlı dönemi mermer mihrabının ilk örneklerindendir (Şen, 1998: 80). 1922 Yunan işgali sırasında mermer şebekelerinin bir kısmı tahrip edilmiştir. 1966’da restore edilen Yeşil Cami, günümüzde hala kullanılan en sağlam camilerden bir örnektir (Fotoğraf 4.15).

Fotoğraf 4. 15. Osmanlı Mimarisi Yeşil Cami'den Bir Görünüm

4.3.2.3.8. Büyük Hamam (Murad Hamamı)

Şen, (1998: 81)'de, İstanbul Kapısı ile çarşı arasında bulunmakta olup aynı zamanda çifte hamamlar biçiminde inşa edildiği belirtilmektedir. XIV. Yüzyılın ikinci yarısında XV. yüzyılın ilk yarısı arasında inşa edildiği tahmin edilmektedir.

4.3.2.3.9. Hacı Hamza Hamamı

Mahmud Çelebi Cami karşısında bulunmaktadır. XIV. ve XV. yüzyıllar arasında yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Hamamın orta bölümünün dört köşesinde halvetler mevcuttur. Orta bölümü sekizgen biçimdedir (Şen, 1998: 81).

4.3.2.3.10. Yakup Çelebi İmareti ve Türbesi

XIV. yüzyılın sonunda yaptırıldığı sanılmaktadır. Binanın giriş yüzünün sağ tarafına inşa edilmiş türbe bulunmaktadır. Son yıllarda camiye çevrilmiştir. Yakup Çelebi'nin mezarı da buradaki türbede bulunmaktadır (Şen, 1998: 82).

4.3.2.3.11. Çandarlı Hayreddin Paşa Türbesi

Lefke Kapısı'nın dış kısmında şehir mezarlığı içinde bulunmaktadır. 14. yüzyıl sonlarında inşa edilen türbenin iki kubbesi mevcuttur (Yalduz, 1999: 65).

4.3.2.3.12. Alaeddin-i Mısri Türbesi

Alaeddin-i Mısri sokağında yer almaktadır. Üstü açık türbede ilk Osmanlı müderrislerinden Alaeddin-i Mısri yatmaktadır (Şen, 1998).

4.3.2.3.13. Sarı Saltuk Türbesi

14. yüzyıl yapısı olan türbe, Lefke Kapısı haricinde ve su kemerlerinin güneyinde bulunan Sarı Saltuk adına yapılmış bir makam türbesidir (Şen, 1998: 82). Sarı Saltuk, Müslümanlığın ve Türklüğün yayılması için uğraş veren bir validir.

4.3.2.3.14. Halil Paşa Türbesi

Konum itibariyle çarşının yakınlarında Nilüfer Hatun İmaretinin yakınlarındadır. 1455 yılında yaptırılmıştır (Şen, 1998). Yüzü biraz çarpık özellik gösteren bu türbede 12 tane mezarlık bulunmaktadır.

4.3.2.3.15. İbrahim Paşa Türbesi

Lefke Kapısı'nın iç tarafında bulunan türbe İbrahim Paşa tarafından 1427 yılında yaptırılmıştır. Tüm yüzeyinde iki pencere bulunmaktadır (Şen, 1998: 83).

4.3.2.3.16. Kırkkızlar Türbesi (Hacı Hamza Türbesi)

Asıl adı Kırkızlar olan bu türbe Orhan Bey zamanında yaptırılmıştır. Ancak halk dilinde Kırkkızlar diye anılmaktadır (Şen, 1998: 83). Yenişehir kapısının dış kısmında yer alan türbe kare planlıdır.

4.3.2.3.17. Orhan Gazi Medresesi

Osmanlı döneminde kurulan ilk medresedir. 1428 yılında Molla Hüsrev tarafından yaptırılan bu medrese Hayreddin Paşa Cami'nin yanında yer almaktadır. Kanuni devrinde medrese yüksek seviyede bir ilim merkezi durumundadır. Ancak Şen, (1998: 83)'de, bugün izleri bulunmadığı belirtilmektedir.

4.3.2.3.18. Süleyman Paşa Medresesi

1332 tarihinde Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa vasıtasıyla inşa edilmiştir. Avlu medrese tipinin en eski örneklerinden birini temsil etmektedir. İznik kurumları bakımından en fazla Osmanlılar devrinde güçlenmiştir. İznik genel itibariyle Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinin eserlerini yansıtan birer tarihi şahitlerdir. (Şen, 1998: 84). Bu bakımdan İznik açık şehir müzesi olması açısından göze çarpmaktadır.

4.4. Nüfusu ve Demografik Yapısı

4.4.1. İznik İlçe Nüfusu

İznik prehistorik dönemden beri yerleşilmiş ve hakim olan devletler için mühim bir konuma sahip olmuştur. 1588 yılında İznik'e gelen Lubenau'nun, seyahatnamesinde belirtildiği üzere nüfusla ilgili arşivde herhangi bir bilgi bulunmadığı ancak tahrir defterlerinden yola çıkılarak, 1550 yılında 2490 nüfusa sahip olan İznik 1603 yılında 1700'e düştüğü belirtilmektedir. Aynı zamanda Polonyalı Simeon 1609 yılında şehrin havasının kötü olduğunu, Tancoigne 1808'deki İznik ziyaretinde, şehrin sağlıksız havasından dolayı nefes almanın öldürücü olabileceğini ve Texier'in gözlemlerinde de, yazları kentin havasının sağlık açısından zararlı olduğu bu yüzden metropolitlerin Geyve'de oturduğu belirtilmektedir (Ermis, 2014: 206).

Ancak çalışma alanımızda Bitinya, Roma, Bizans ve Selçuklu devirlerine ait nüfus verileri bulunmadığından dolayı bu dönemdeki nüfus özellikleri hakkında yorum yapmak mümkün olmamaktadır. İlk olarak nüfus verileri, Osmanlı Devleti döneminde XIX. yüzyıldan itibaren düzenlenip toplanmaya başlamıştır. 1831 döneminde İznik ve Pazarköy kazaları Kocaeli Sancağı'na bağlıydı ve bu dönemde İznik kazası nüfusu 15 543 idi (Akbulak, 2006: 151). 1890 yılında İznik nahiyesi İzmit mutasarrıflığının güneyinde ve Bursa Merkez Sancağının kuzeydoğu ile sınırlı ve Ertuğrul Sancağı ve Yenişehir kazasının kuzeybatısında yer alır. İznik şehri, İznik Gölü çevresine yayılmış 40 köy ve İznik şehir merkezinden oluşmaktadır.

Nitekim 1890 yılındaki 25 570 olan İznik nüfusuna, Yenişehir kazasının nüfusu da dahil edilmiştir (Cuinet, 1896: 185). 1831-1914 yılları arasındaki dönemde Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmesi, dolayısıyla nüfusun çoğunluğunun Anadolu'ya olduğu gibi, İznik'e göç etmesine ve birçok yerleşmenin bu dönemde kurulmasında etkili olmuştur. Ancak Cumhuriyet Dönemi'ne kadar olan nüfus verileri, genellikle tahminler ışığında öne sürüldüğünden dolayı detaylı değerlendirmeler pek mümkün olmayabilir. Bu sebeple İznik nüfusu için 1935-2000 yılları arasında kaydedilen nüfus sayım sonuçları göz önünde bulundurularak değerlendirilmektedir.

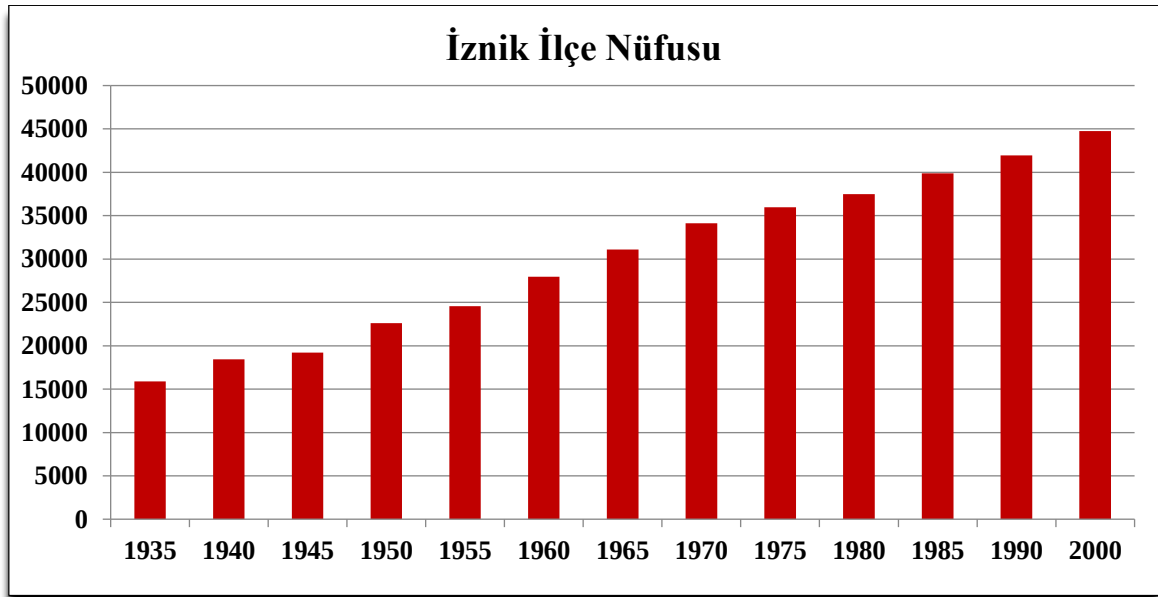
Şekil 4.3' de belirtildiği üzere, 1935 yılı yapılan nüfus sayımlarına göre İznik nüfusu 15 873'e ulaşmıştır. 1940 yılında ise İznik ilçe nüfusu 18 029'a ulaşırken 1945 yılında 19 198'e ulaşmıştır. 1950 döneminde İznik ilçe nüfusu 22 600'e ulaşırken, 1955 yılında ise 24 571 ile ciddi bir artış kaydedilmiştir.

Nitekim ülkemiz genelinde görüldüğü gibi, İznik'te de Cumhuriyet döneminin ardından yaşam standartları gelişme göstermekle birlikte sağlık koşullarındaki gelişmelerden kaynaklı ölüm oranlarında da düşüş kaydedilmiştir. Dolayısıyla 1955-1960 yıllar, Türkiye genelinde ve İznik'te yüksek nüfus artışının kaydedildiği bir dönem olduğunu söylemek mümkündür.

1960 yılı İznik ilçe nüfusu 27 956'ya ulaşırken, 1965 yılında bu rakam 31 105'e ulaşmış ve dolayısıyla bu yıllarda ciddi bir artış söz konusu olmuştur. Bu nokta da İznik ilçe nüfusunda, bu artışta rol oynayan en büyük etkenin ölüm oranlarındaki azalma ve göç olduğunu söylemek mümkündür.

1970 yılındaki İznik ilçe nüfusu 34 104'e ulaşırken, 1975 yılında bu rakam 35 959'a ulaşmıştır. İlerleyen yıllarda 1980 yılında 37 479'a ulaşırken 1985 yılında ise 39 873'e yükselmiş ve dolayısıyla sürekli bir artış kaydedilmiştir. 1990 yılında ise İznik ilçe nüfusu 41 942'ye yükselmiş, 2000 yılında ise bu rakam 44 770'ye ulaşmış ve nüfusta ciddi bir artış kaydedilmiştir (DİE, 1935-2000).

İznik ilçesi nüfus miktarında sürekli bir ilerleme kaydederken, bir başka açıdan da yurt dışından ve yurt içinden göç alması nüfus artışında oldukça etkili olmuştur. Ancak Türkiye çapında değerlendirecek olursak, İznik'teki nüfus artışı daha yavaş bir seyir izlemiştir. Bunun başlıca sebebi olarak doğum oranlarının Türkiye geneline kıyasla daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndaki kayıplar, hem Türkiye çapında hem de İznik'teki nüfus artışında azalmalara neden olmuştur.

Şekil 4. 3. İznik İlçe Nüfusunun 1935-2000 Yılları Arasındaki Değişimi

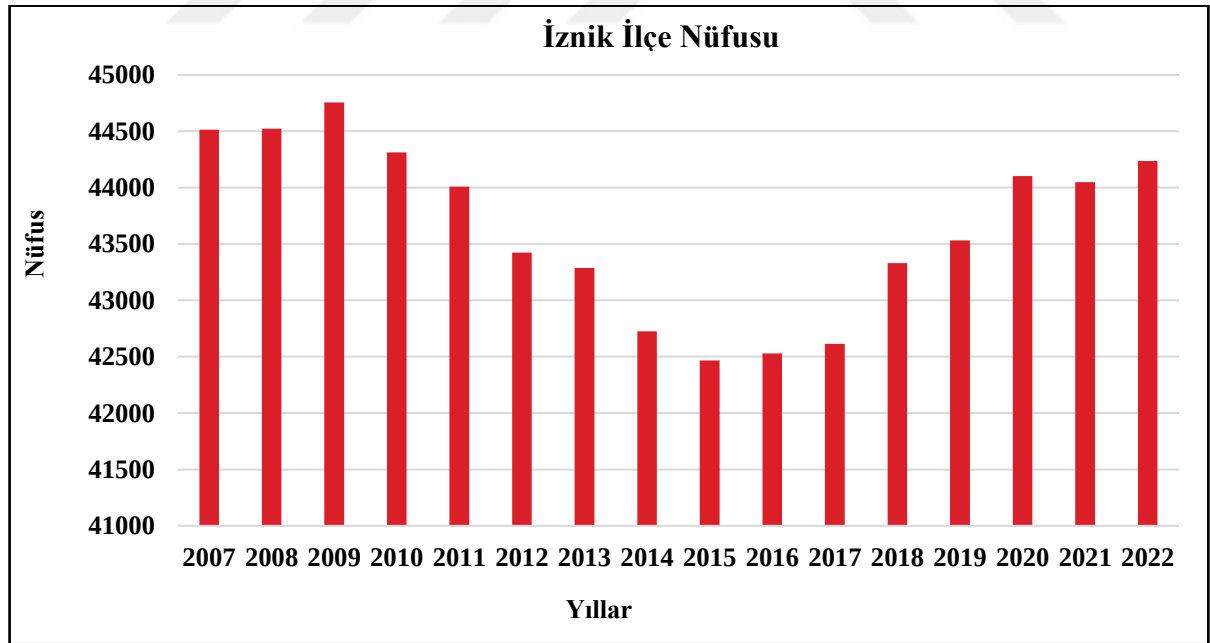
Kaynak: (TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır)

Şekil 4.4' te belirtildiği üzere, 2007 yılında İznik ilçe nüfusu 44 514'e ulaşırken, 2008 yılına bakıldığında ise bu rakam 44 524'e yükselmiştir. Ancak bu tarihlerde çok ciddi bir artışın olmadığını söyleyebiliriz. 2009 yılında İznik ilçe nüfusu 44 756 iken, 2010 yılında ise 44 314 ile İznik ilçe nüfusunda azalma kaydedilmiştir.

2011 yılını takiben İznik ilçe nüfusu 44 010 olarak kaydedilirken, 2012 yılında ise 43 425'e ulaşmasıyla birlikte İznik ilçe nüfusu azalmaya devam etmiştir. 2013 yılında 43 287'ye ulaşmış, 2014 yılında ise 42 727'ye ulaşarak ilçe nüfusunda ciddi bir azalma görülmektedir.

2015 yılında İznik ilçe nüfusundaki bu azalmalar devam etmiş ve ilçe nüfusu 42 467 olarak kaydedilmiştir. 2016 yılında ise nispeten İznik ilçe nüfusunda artış meydana gelmiş ve nüfus 42 530 olarak kaydedilmiştir. Takiben 2017'de ise İznik ilçe nüfusu 42 616'ya ulaşmış, 2018 yılında ise İznik ilçe nüfusu 43 330'a ulaşarak nispeten yükselmiştir.

İznik ilçe nüfusundaki bu artış takip yıllarda da devam etmiş bu açıdan, 2019 yılına bakıldığında ilçe nüfusu 43 531'e yükselmiştir. 2020 yılında İznik ilçe nüfusu 44 102'ye yükselmiştir. 2021 yılında ise 44 050 olarak kaydedilmiştir. Nitekim 2022 yılı İznik ilçe nüfusu yavaş bir seyir izleyerek 44 236'ya yükselmiştir (TÜİK, 2007-2022).

Şekil 4. 4. İznik İlçe Nüfusunun 2007-2022 Yılları Arası Değişimi

Kaynak: (TÜİK Verilerinden Yararlanarak Hazırlanmıştır)

4.4.2. İznik Kent Nüfusu

Nüfus özelliklerini tam bir şekilde anlamak için şehir ve kırsal yerleşmelerine göre dağılımının belirlenmesi gerekmektedir. İznik'te 1935 ile 2022 yılları arasında şehirlerde ve köylerde yaşayan nüfus miktarlarının yıllara göre değişimi tablo 4.1' de belirtilmiştir.

Tablo 4. 1. Yıllara Göre Şehir ve Kırsal Nüfusu Miktarı

SAYIM YILI	ŞEHİR NÜFUSU	KIRSAL NÜFUSU	TOPLAM
1935	2 492	13 381	15 873
1940	2 761	15 268	18 029
1945	2 958	16 940	19 898
1950	3 649	18 951	22 600
1955	4 504	20 067	24 571
1960	6 290	21 666	27 956
1965	8 213	22 892	31 105
1970	10 038	24 066	34 104
1975	11 614	24 345	35 959
1980	13 231	24 248	37 479
1985	15 315	24 558	39 873
1990	17 232	24 710	41 942
2000	20 169	24 601	44 770
2007	22 179	22 335	44 514
2008	22 170	22 354	44 524
2009	22 574	22 182	44 756
2010	22 610	21 704	44 314
2011	22 661	21 349	44 010
2012	22 507	20 918	43 425
2013	22 520	20 767	43 287
2014	22 697	20 030	42 727
2015	22 962	19 505	42 467
2016	23 392	19 138	42 530
2017	23 819	18 797	42 616
2018	24 501	18 829	43 330
2019	24 967	18 564	43 531
2020	25 744	18 358	44 102
2021	26 128	17 922	44 050
2022	26 541	17 695	44 236

Kaynak: (TÜİK Verilerinden Yararlanarak Hazırlanmıştır)

Tablo 4.1' de 1935'te yapılan nüfus sayımları sonuçlarına göre İznik'te kırsal nüfusu miktarı 13 381 olarak kaydedilirken, şehir nüfusu miktarı 2 492'ye tekabül etmektedir. 1935 yılında genel olarak toplam nüfusa bakıldığında, kırsal nüfusun ağırlıkta olduğunu söylemek

mümkündür. 1940 yılını takiben kırsal nüfusu 15 268'e yükselirken, şehir nüfusu 2 761 olarak kaydedilmiş ve bir önceki yıla oranla nispeten şehir nüfusunda azalma meydana gelmiştir. 1945 yılına bakıldığında kırsal nüfusu 16 940'a yükselirken, şehir nüfusu 2 958'e ulaşarak tekrar yükselmiştir. 1950 yılında kırsal nüfusu 18 951'e yükselmiş, şehir nüfusu ise 3 649 olarak kaydedilmiştir. 1955 yılı incelendiğinde ise kırsal nüfusu 20 067'ye yükselmiş, şehir nüfusu ise 4 504'e ulaşmıştır. 1960 yılında kırsal ve şehir nüfusundaki artmalar devam etmiş, bu dönemde kırsal nüfusu 21 666'ya ulaşırken, şehir nüfusu ise 6 290 olarak kaydedilmiştir. 1965 yılı incelendiğinde kırsal nüfusu 22 892 olarak kaydedilirken, şehir nüfusu 8 213'e ulaşmıştır. 1970 yılında ise kırsal nüfusu 24 066'ya yükselmiş, şehir nüfusu ise 10 038'e ulaşmıştır. Takiben 1975 yılında ise İznik kırsal nüfusu 24 345'e yükselmiş, şehir nüfusu ise 11 614'e ulaşmıştır.

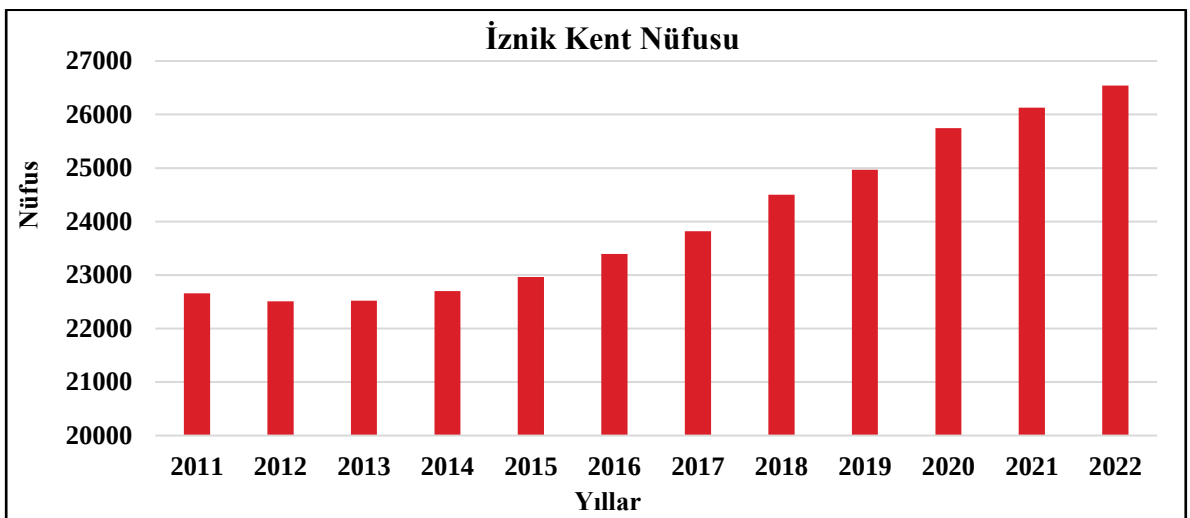
Genel itibariyle İznik'teki kırsal nüfus 1935'ten bu yana sürekli bir artış eğilimindedir. 1980 yılına bakıldığında İznik kırsal nüfusu 24 248'e ulaşırken, şehir nüfusu 13 231'e yükselmiştir. Ancak 1965-1980 arası dönemde kırsal nüfusunda ufak çaplı artış ve azalış eğilimi olsa bile bu dönemlerde bir durağanlaşma söz konusudur. 1985 yılında hem İznik kırsal nüfusunda hem de şehir nüfusunda yükselme eğilimi devam etmiş, kırsal nüfusu 24 558'e yükselmiş, şehir nüfusu da aynı şekilde 15 315'e yükselmiştir. Takiben 1990 yılında İznik kırsal nüfusu 24 710'a yükselerek diğer yıllara nazaran en yüksek rakama ulaşırken, şehir nüfusu ise 17 232 olarak kaydedilmiştir (DİE, 1935-1990). 1990 yılından sonra tarımsal gelişmeler ve turizm bilincinin artmasıyla birlikte nüfus artmış, dolayısıyla kentsel gelişme sürüşünde devam etmiştir. Bu tarihten itibaren İznik, kent formatına dönüşmüştür.

Tablo 4.1' de belirtildiği üzere, 2000 yılına bakıldığında ise İznik kırsal nüfusu 24 601'e ulaşmış, şehir nüfusu ise 20 169'a yükselmiştir. 2007 yılı incelendiğinde ise İznik kırsal nüfusu 22 335'e düşerken, şehir nüfusu 22 179'a yükselmiştir. Takiben 2008 yılında ise kırsal nüfusu 22 354'e ulaşırken, İznik şehir nüfusu ise 22 170 olarak kaydedilmiştir. Ancak 2000 yılından itibaren bu artış 2007-2008 yıllarında da devam etse de ilerleyen yıllarda azalma eğilimi göstermektedir. Bu azalma da önemli bir etken olarak kırdan şehirlere olan göçlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Takiben 2009 yılında, İznik kırsal nüfusu 22 182'ye düşerken, şehir nüfusu ise 22 574'e yükselmiştir. 2010 yılına bakıldığında ise İznik kırsal nüfusu 21 704'e düşerken, şehir nüfusu ise 22 610'a ulaşarak şehir nüfusu yükselmeye devam etmiştir. 2011 yılı incelendiğinde ise İznik kırsal nüfusu 21 349'a ulaşırken, şehir nüfusu 22 661'e yükselmiştir (TÜİK, 2000-2011).

2000'li yıllardan sonra İznik kırsal nüfusunun yavaş yavaş azalmasında, hayvancılıktan düşük gelir etme, köyün çevresindeki arazilerin şiddetli erozyona maruz kalması, hayvancılık

için gerekli olan otlakların temin edilememesi ve dışarıdan yem alınması vb. etkenlerden dolayı meydana gelen gler de bu azalmada etkili olmaktadır.

2012 yılında ıkarılan Büyükşehir Yasası neticesinde, İznik kent nüfusu 22 507'ye ulaşmış, kırsal nüfusu ise 20 918 olarak kaydedilmiştir. Takiben 2013 yılında, İznik kent nüfusu 22 520 olarak kaydedilirken, kırsal nüfusu ise 20 767 ile nispeten azalmıştır. 2014 yılında ise kent nüfusu 22 697'ye ulaşırken, İznik kırsal nüfusundaki azalma devam etmiş 20 030 olarak kaydedilmiştir. 2015 yılı incelendiğinde ise kent nüfusu 22 962'ye ulaşmış, İznik kırsal nüfusu ise 19 505 olarak kaydedilmiştir. 2016 yılından sonra İznik kent nüfusu nispeten artmaya başlayarak 23 392'ye yükselirken, kırsal nüfus ise 19 138 olarak kaydedilmiştir. 2017 yılında kent nüfusu 23 819'a ulaşmış, kırsal nüfus ise azalmaya devam etmiş 18 797 olarak kaydedilmiştir. 2018 yılında kent nüfusu 24 501'e ulaşarak artma eğilimi devam etmiş, kırsal nüfusun ise 18 829'a ulaştığını söylemek mümkündür. 2019 yılı incelendiğinde ise İznik kent nüfusu 24 967'ye ulaşırken, kırsal nüfusta ki azalmalar devam etmiş 18 564 olarak kaydedilmiştir. 2020 yılında İznik kent nüfusu artmaya devam etmiş 25 744'e ulaşmış, kırsal nüfus ise 18 358'e dşmştir. Bu dönemde özellikle sanayileşmeye bağlı gelişmeler ve tarımsal ekonomideki durağanlık aynı zamanda ikinci konutların giderek artması, nüfusun artmasında etkili olmuştur. Ancak İznik kent nüfusu sürekli bir artma eğiliminde olsa da, Türkiye geneline göre daha yavaş bir gelişme göstermiştir. 2021 yılı incelendiğinde ise İznik kent nüfusu artmaya devam ederek 26 128'e ulaşmış, kırsal nüfus ise 17 922'ye dşmştir. 2022 yılında kırsal nüfusundaki azalma devam ederek 17 695'e ulaşırken, kent nüfusu ise 26 541 olarak kaydedilmiştir (şekil 4.5).

şekil 4. 5. 2011-2022 Yılları Arası İznik Kent Nüfusunun Değişimi

Kaynak: (TİİK Verilerinden Yararlanarak Hazırlanmıştır)

5. İZNİK'TE KENTSEL GELİŞİM SÜRECİ

5.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Olan Kentsel Gelişim

Genel itibariyle Bursa ve çevresi oldukça eski yüzyıllardan itibaren farklı toplumların sürekli tercih ettiği bir yer olduğundan çeşitli kültürlerden izler barındırmaktadır. Bu noktada Bursa'nın güney batı kesimindeki tarihi kalıntılar sayesinde, İznik'te yerleşimin Kalkolitik Dönem'e (M.Ö. 4000) kadar uzandığını söyleyebiliriz.

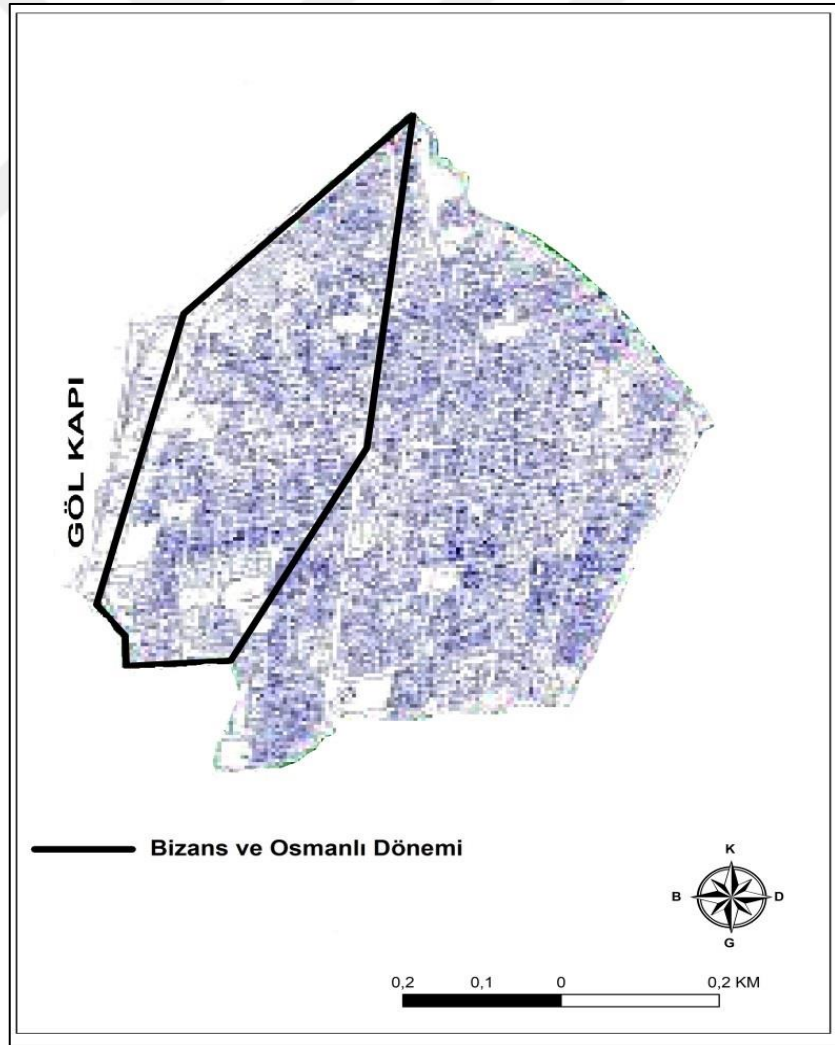
İznik kenti, Lysimachus'tan eşinin adına izafeten Nikaia olarak değiştirilen ve tarihsel süreç boyunca yavaş yavaş gelişme gösteren bir kent olmuştur. Nitekim M.Ö. 293'te Bitinyalıların eline geçtikten sonra İzmit ile Bursa arasında önemli bir mevki olup bir süre Bitinya krallığının başkenti olmuştur. Ardından Bitinya bir Roma eyaleti olmuş ve İznik'in önemini artırmıştır. 527-566 yılları arasında Bizanslılar İznik'te önemli imar faaliyetlerinde bulunmuş ve kente önemli dini yapılar eklemiştir. Bu dönemde yüksekliği 10-13 metreyi bulan surlar güvenlik bakımından oldukça önem arz etmiştir. İznik, İznik Gölü'nün mevcut olduğu geniş vadiye sahip ve Sakarya Havzası'nı Marmara Denizi havzasından ayıran boğazın savunucu konumunda bulunduğu için Bitinya'da yerleşen ilk milletler açısından savunması kolay bir nokta olarak seçilmiştir. Aynı zamanda kuzeyde Samanlı Dağı silsilesiyle ayrılmış ve güneyde ise verimli ve ürün çeşitliliğiyle meşhur olmuştur (Texier, 2002: 150).

Bitinya krallığı döneminde, kralların sarayları İzmit şehrinde bulunduğundan dolayı burada ikamet ederlerdi. Bu açıdan İznik, prokonsüllerin karargahı durumundayken Constantin, burada toplanan ilk genel meclise bir saygı simgesi olması adına İznik şehrini İzmit adliyesinin yönetim alanının dışında bağımsız bırakmıştır. Ancak daha sonra imparator Valens tarafından şehrin başkent ünvanı alınarak İzmit'e bağlanmıştır. İlerleyen dönemlerde Asya'yı tahrip etmiş olan depremler İznik'e zarar verirken, 259 yılında Bitinya'ya akın eden İskitler İznik'i yağmalayıp yakmışlardır. İznik kısa zamanda harabelerini onarmış, surların yapımında İskitlerin yıktığı binaların enkazlarını kullanmışlardır. Aynı zamanda şehrin kamu faaliyetlerini ve halkın hizmetinde kullanılan tek parça sütunları ve kaideleri, karışık olarak inşaatlarda kullanmışlardır. Eski İznik'ten kalanlar yavaşça surlar içerisinde kaybolmuş bunun yerine çabucak yapılmış binalar kurulmuştur. Otuz yıl sonrasında imparator II. Claude, şehrin güneyi ile batısında günümüzde mevcut olan iki kapıyı yaptırmıştır. Dolayısıyla etrafında bugün okunan kitabeler, kapılarla beraber surun da yapımı bu imparatora dayandırılmaktadır (Texier, 2002: 151-152).

Her açıdan Rum imparatorlarının gözde yeri olan İznik, Arap fatihlerinin başlıca gündemi haline gelmiş Bizans'ın gücünü zayıflatan bir devlet kurmuşlardır. Bizans

imparatorlarına ve Müslümanlara büyük çıkarlar sağlayan anlaşmalar imzalanmadıkça Araplar, bu bölgeden çekilmediler. Ancak anlaşmalar uzun süre devam edemeyince, 11. yüzyılın sonlarında İznik, Türklerin akınına uğramış, Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1075 yılında İznik'i almıştır. Böylelikle İznik, Türklerin Anadolu'daki ilk başkenti olarak temsil edilmiştir. Bizanslılar döneminde Anadolu'daki şehirlerin en büyüğü olan İznik, sonrasında Maltepe savaşıyla birlikte Osmanlı topraklarına katılmıştır (Şen, 1998: 21).

İlk çağlardan itibaren şehir düzlükte kurulurken beşgen şeklinde gelişme göstermiş ve caddeleri birbirini dik olacak şekilde kesmiştir. Helenistik çağdaki bütün şehirler gibi düzgün ve sur içinde olduğu gibi muhafaza olan planıyla, dört ayrı taraftan gelen yollar kente dört kapıdan girerek merkezde kesişmektedir. Aynı zamanda ilkçağda İznik mühim bir kavşak noktası olduğu için buradan çıkan yollar çevreye yayılarak şehri dört yana bağlamaktaydı (Altun, 2012: 348). Bizans dönemindeki yerleşme sur içerisinde özellikle göl kenarında oldukça yoğunlaşma eğilimindedir (Şekil 5.1).

Şekil 5. 1. Bizans Dönemi İznik

Şehir planlarının oluşumunda birçok unsur etkili olmaktadır. Bunlardan yol, akarsu, deniz ve göl kıyıları, surlar büyük önem arz etmektedir. Çalışma sahamızda bulunan göl şehir planında oldukça etkili olmuştur. Ancak ilkçağlardan beri şehir surlarla çevrildiğinden ve Helenistik dönemde de surlar şehre uydurulduğundan dolayı şehir planında surların etkisi daha büyüktür.

Bir diğer açıdan İznik'in önemli yollar üzerinde ve düz bir alanda bulunması plan açısından önem arz etmektedir. Ayrıca Helenistik çağdan beri şehrin planı bozulmadan korunmuştur. Cadde ve sokakları grid planı, ızgara planı veya dama tahtası olarak bilinen görünüme sahiptir (Altun, 2012: 352). Cadde ve sokaklar birbirini dik keserken, yolları birbirinden ayıran yerler ise kare veya dikdörtgen tarzıdır. (Şekil 5. 2).

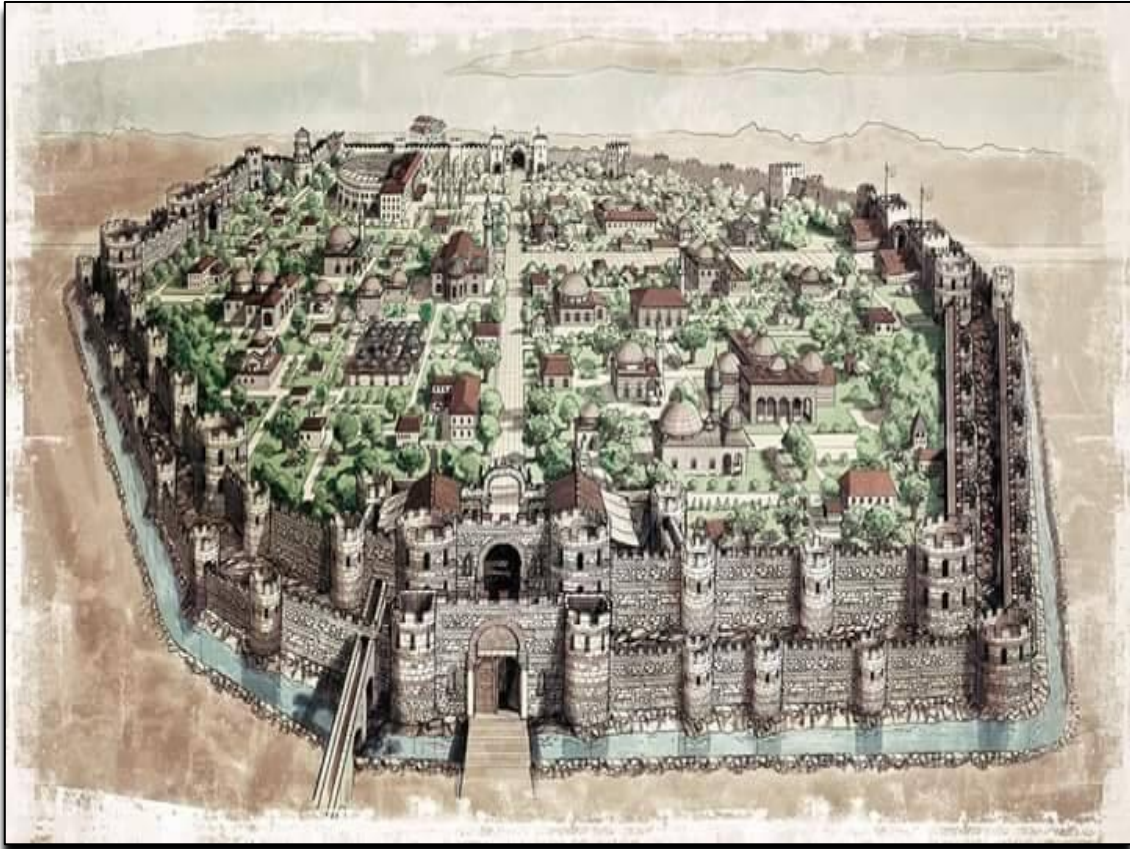
Şekil 5. 2. İznik Kent Planı (Ermiş, 2011)

Bu planın oluşumunda belli amaçlar rol oynamaktadır. Helenistik dönemde koloni oluşturan gruplar yerleşme alanlarına gelmesinin ardından toprağı en rahat ve makul şartlarda bölecekleri hususunda problemlerle karşılaştığı için dörtgen biçimli planla bu karışıklıkları en aza indirmeyi amaçlamışlardır (Altun, 2012: 354). Dolayısıyla bu noktada, ızgara planda

amacın estetik olmaktan ziyade koloniler için ihtiyaçların daha pratik karşılanmasıyla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Doğu-batı ve kuzey-güney eksenli ana yollar İznik şehrinde görülmektedir. İlkçağdan itibaren surlarla çevrelenen şehre dört kapı aracılığıyla girilmektedir. Dini merkezler yolların keşiştiği köşelerden birinde yer almaktadır. Nitekim, İznik'te uzun zamandan beri Türk hakimiyetinde olmasına rağmen Türk-İşlam şehirlerinde görülen dolambaçlı, zigzag ve çıkmaz sokaklar görülmemektedir.

Bir diğer açıdan İznik kentinin Türkleşme sürecinde kent planında ciddi değişikliklerin görülmemesi ve Helenistik ağda oluşan bu planın aynen korunması dikkat çeken bir özelliktir. İznik ilk zamanlarda oldukça تنها bir yer olduğundan sur dışına yerleşme tercih edilmemiştir ve sur içindeki plan da aynen kalmıştır (şekil 5. 3). Coğrafyacı Strabon'un (M..61-M.S.19) İznik kenti tasviri ile günümüzdeki kent planı arasında hemen hemen hiç ayırım bulunmadığı belirtilmektedir (alışkan, 2019: 15).

şekil 5. 3. İznik Surlarıyla Genel Görünüm

Kaynak: (İznik Sempozyum Afişi 2015)

5.2. Cumhuriyet Dönemi Sonrası Kentsel Gelişim

Türk devlet geleneğinde devletin istikbali konusunda beşeri unsurların, önemli bir etmen olduğu her daim ifade edilmiştir. Bu noktada İznik'in barındırdığı canlı ve hareketli popülasyonu Türkiye Selçuklu Devleti'nin sosyal dinamiklerine güç katmıştır. Buna istinaden, İznik Havzası ve yakın çevresinin coğrafi özellikleri ve yaşam şartlarının sunduğu imkanlardan dolayı, Türklerin bu döneme kadar hakimiyet kurduğu tüm sahalardan çok daha iyi durumda olmasını sağlamıştır (Akbulak, 2006: 147). Nitekim doğal kaynakları, ticari ağları içerisindeki konumu ve iktisadi kalkınmışlığı kentsel gelişimini de etkilemiştir.

Antik Çağda hem maliyeti yüksek hem de en büyük inşaların surlar olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla Roma Barışı döneminde savunmaya duyulan önem gittikçe azalmış surların bakım ve onarım işlemleriyle uğraşılmamıştır. Bir diğer açıdan tarih boyunca liman şehirleri, ticaretin ve kentin gelişmesinde önem arz etmiştir. Nitekim İznik'in bir liman şehri olması hem yakın çevresiyle iletişimini kolaylaştırmış hem de savunma ve ticaretin gelişmesinde büyük katkı sağlamıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi sonrası ticaretin gelişmesi ve nüfusun artmasıyla birlikte kent izgara planını koruyarak gelişmeye başlamıştır.

Güney Marmara kıyıları ile Milet, Efes, Bodrum ve Bergama gibi liman şehirleri deniz aracılığıyla bağlantısını sürdürmüştür. Bu liman şehirleri Mısır, Mezopotamya ve Anadolu medeniyetlerinden gelen ürünleri Gemlik ve Mudanya iskelelerinden Ege ve Akdeniz'deki medeniyetlere pazarlamıştır. Bu süreçten sonra Gemlik iskelesi Roma döneminde başşehir kabul edilen İznik'in iskelesi olmuştur. Çalışma sahamızda geçmişte yapılan araştırmalar sonucunda Göl Kapı'nın takriben 370 metre kuzeyinde ve 300 metre güneyinde karşılıklı birbirine benzer bir biçimde göl boyunca yayılan yapılar, geçmişte şehrin limanı olmuştur (Koday & Baki, 2014: 433). Araştırmacılar arasında İznik Limanı ve liman yapıları için pek çok farklı görüş ifade edilirken, bu antik limanın Roma dönemine ait olduğu belirtilmektedir.

Güney liman duvarını incelediğimizde duvarın dış kısımlarının farklı boyutlarda, nizamlı bir biçimde kesilmiş blok taşlardan oluştuğunu söylemek mümkündür. Burada Roma dönemine ait sütun ve başlıkların aynı zamanda mimari blokların varlığından söz edilebilir. Limanın güney duvarı ile kenti saran surların birleştiği yer de bir kulenin varlığı da söz konusudur (Şahin, 2020: 204). Kuzey liman duvarı ise Göl Kapı'nın yaklaşık 370 metre kuzeyinde bulunmaktadır. Ancak güney liman duvarı kadar iyi korunamamakla birlikte yalnızca bazı kesimlerde gözlenebilmektedir. Günümüzde işlevini kaybetmiş bu iskeleden Göl Kapı'nın kuzeyinde ve güneyinde bulunan kalıntıların limana ait olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 5.1).

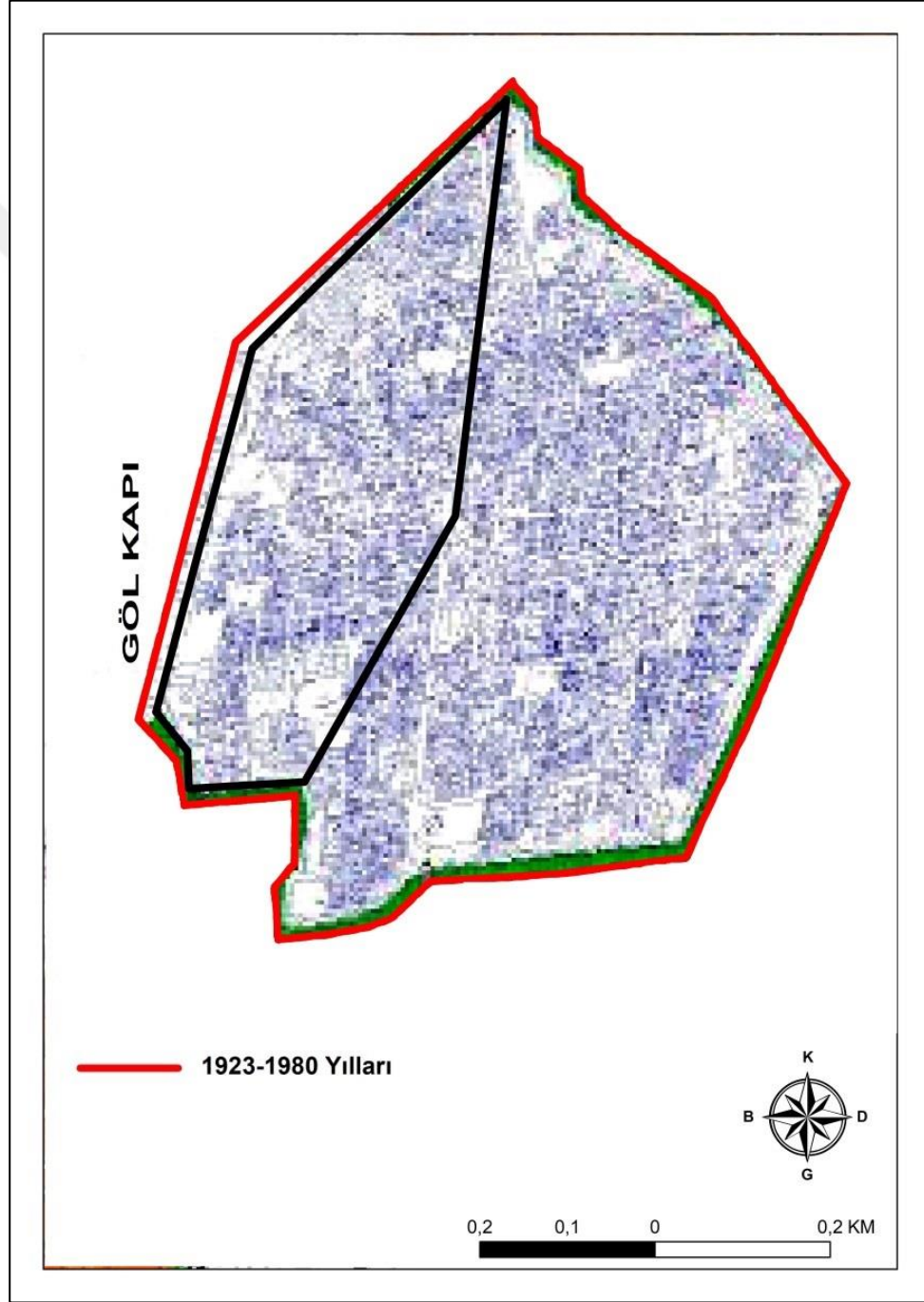
Fotoğraf 5. 1. İznik Limanına Ait Kalıntılardan Bir Görünüm

5.2.1. 1923-1980 Dönemi İznik

Farklı sahipler ve çok sayıda kuşatmalar aynı zamanda felaketler yüzünden İznik kenti pek çok değişime uğramış ancak surlarla çevrili ızgara planını aynen korumuştur. 1331 Osmanlıların kenti fethetmesinden sonra İznik kesintisiz olarak Türk egemenliği altına girmiştir. Ancak Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılar tarafından işgale uğramıştır. Bu sebeple 1950'ye kadar sur içerisinde düzenli bir yerleşme mevcut değildir.

1950'li yıllardan sonra ise kentin güney yönüne doğru tarımsal faaliyetler gittikçe gelişmeye başlamış ve halkın büyük çoğunluğu bu yönde toplanmaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle tütün ve pamuk yetiştiriciliği yapılmaya başlamış daha sonraları ise bağcılık yapılmaya başlamıştır. 1970'li yıllardan itibaren ise zeytinciliğin hız kazanması İznik kentinin ekonomik olarak gelişmesinde ve yapılaşmasında oldukça önem arz etmiştir. Dolayısıyla İznik'te, tarımsal faaliyetler doğrultusunda ekonominin gelişmesiyle 1960 ve 1970'li yıllarda güney yöne doğru göçler başlamış ve yavaş yavaş bir yapılaşma söz konusu olmuştur. İznik'te 1960'lı yıllarda sur dışında kuzey kesime nispeten yerleşilmeye başlanmış aynı zamanda kuzey ve güney kesimi imara açılmıştır. Kuzey kesimde yavaş yavaş sanayi faaliyetleri gelişirken, bu dönemde köylerden gelip tarımla uğraşanlar düzensiz meskenler yapmaya başlamıştır. Cumhuriyet döneminde uzun zaman gelişme gösteremeyen İznik, 1960 ve 1970'li yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmede gölün kuzey ve güney kesimindeki yolların bitirilmesiyle birlikte Bursa ve İstanbul gibi iki mühim kente kolaylıkla bağlanması etkili olmuştur.

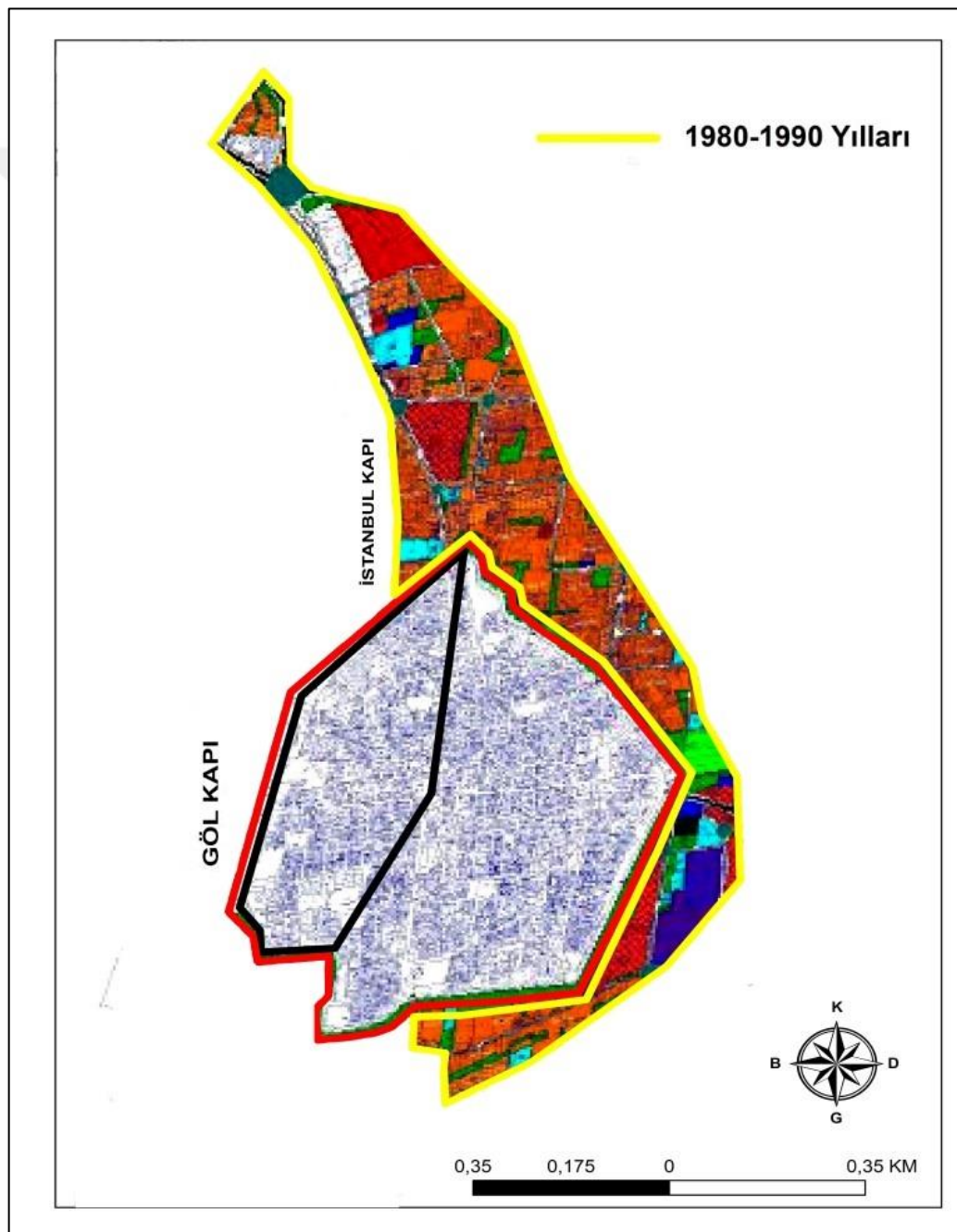
Bir başka açıdan ise bu dönemde Adapazarı, Bilecik ve Eskişehir gibi şehirlere bağlanan yolların geliştirilmesiyle İznik'in gelişim süreci de hızlanmıştır. Dolayısıyla İznik 1970'li yıllara kadar yavaş yavaş kuzey ve güneye doğru genişlemeye başlamıştır. Genel itibariyle kuzeyde bulunan İstanbul Kapısı dışında yapıların daha az olduğunu söyleyebiliriz. 1970'li yıllardan itibaren göl kıyısına yakın güney kesimde ise yazlık siteler yoğunlaşmaktadır. Ancak bu noktada kentin sur dışına çok taşmadığını sur içindeki grid planını aynen koruduğunu söylemek mümkündür(Şekil 5.4).

Şekil 5. 4. 1923-1980 Dönemi İznik

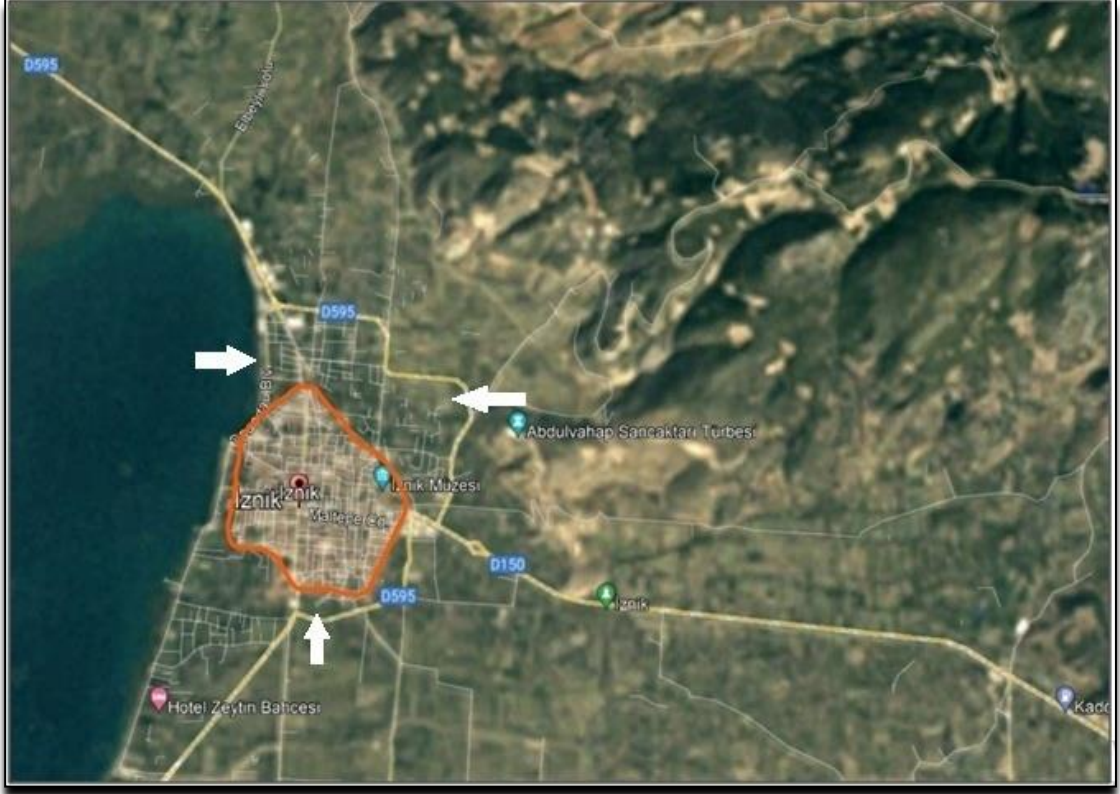
5.2.2. 1980-1990 Dönemi İznik

1980’li yıllara kadar gelişimini büyük oranda sur içinde tamamlayan İznik, hem nüfus artışı hem de yazlık konutların ve tarım arazilerinin etkisiyle 1980’li yıllardan itibaren sur dışına taşmıştır. Özellikle 1985-1990 dönemlerinde Marmarabirlik ve çeşitli atölyelerin İstanbul Kapı civarında bulunması, İznik’in kuzey kesiminde yapılaşmaları meydana getirmiştir. Edindiğimiz bilgiler ışığında 1970 yılına kadar, yapılaşma yalnızca sur içerisinde merkezi kısımlarda yoğunluk gösterirken, 1980’li yıllardan sonra özellikle kuzey yönde İstanbul Kapı civarında ve güney kesimde yapılaşmalar meydana gelmiştir (Şekil 5.5).

Şekil 5. 5. 1980-1990 Dönemi İznik

İznik, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu aracılığıyla 1988’de ‘Tarihi Kentsel Sit Alanı’ belirtilmiş 1990 yılında ise ‘İznik sit alanı koruma amaçlı imar uygulama planı’ beyan edilmiştir. İznik sur içerisi 1.derece sit alanı ilan edilmiş aynı zamanda sur içerisinde 70 cm’ ye kadar kazı izni verilmiştir. Bu açıdan plana uygun olarak sur içindeki yapılaşma için 2 kattan fazla olmaması ve sur içindeki yapılaşmanın genel oranda yasaklandığı belirtilmiştir (Akbulak, 2006: 238). Dolayısıyla İznik, 1980’li yıllardan itibaren yatay yönde bir genişleme gösterip sur dışına taşmıştır (şekil 5.6).

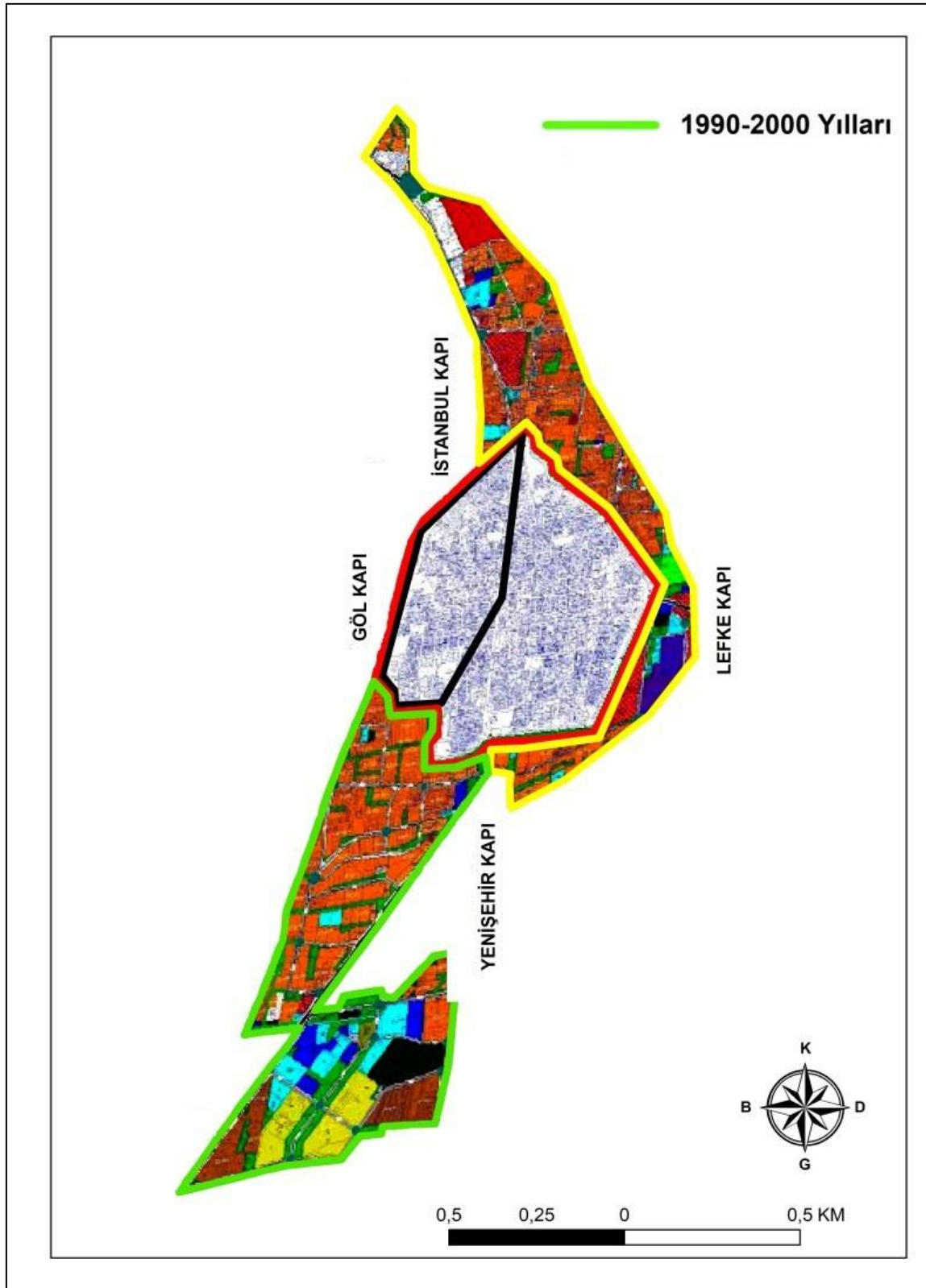
şekil 5. 6. 1985 Yılı İznik’in Kentsel Gelişim Alanı

Kaynak: (Google Earth’ten yararlanarak hazırlanmıştır)

5.2.3. 1990-2000 Dönemi İznik

1990 yılından sonra dikey yönde gelişimini sürdüremeyen İznik, yatay yönde genişlemeye başlamış ve bu dönemdeki koruma amaçlı imar planının da etkisiyle kent özellikle güney yönde gelişmeye başlamıştır. Sur dışında ilk yerleşim yeri güney yönde Darka-DSİ bölgesi olarak adlandırılan Gölköy civarında meydana gelmiştir. Darka Sosyal Tesisleri ve DSİ Sosyal Tesislerinin burada bulunması beraberinde yapılaşmayı da getirmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda hem ekonomik nedenler hem de kentin gelişebilecek alanının daralmasından dolayı bu bölgedeki yapılaşma azalmıştır. Ardından kuzey yöndeki İstanbul Kapı civarında sanayi faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte nispeten yerleşmeler meydana gelmiştir. Edindiğimiz

bilgiler ışığında İznik'in 2000'li yıllara kadar 3.derece sit alanı olan güney kesimlerinde imar planı ile kent gelişmeye devam ederken, kuzey kesimlerinde ise daha çok bağ evlerinin mevcut olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 5.7).

Şekil 5. 7. 1990-2000 Dönemi İznik

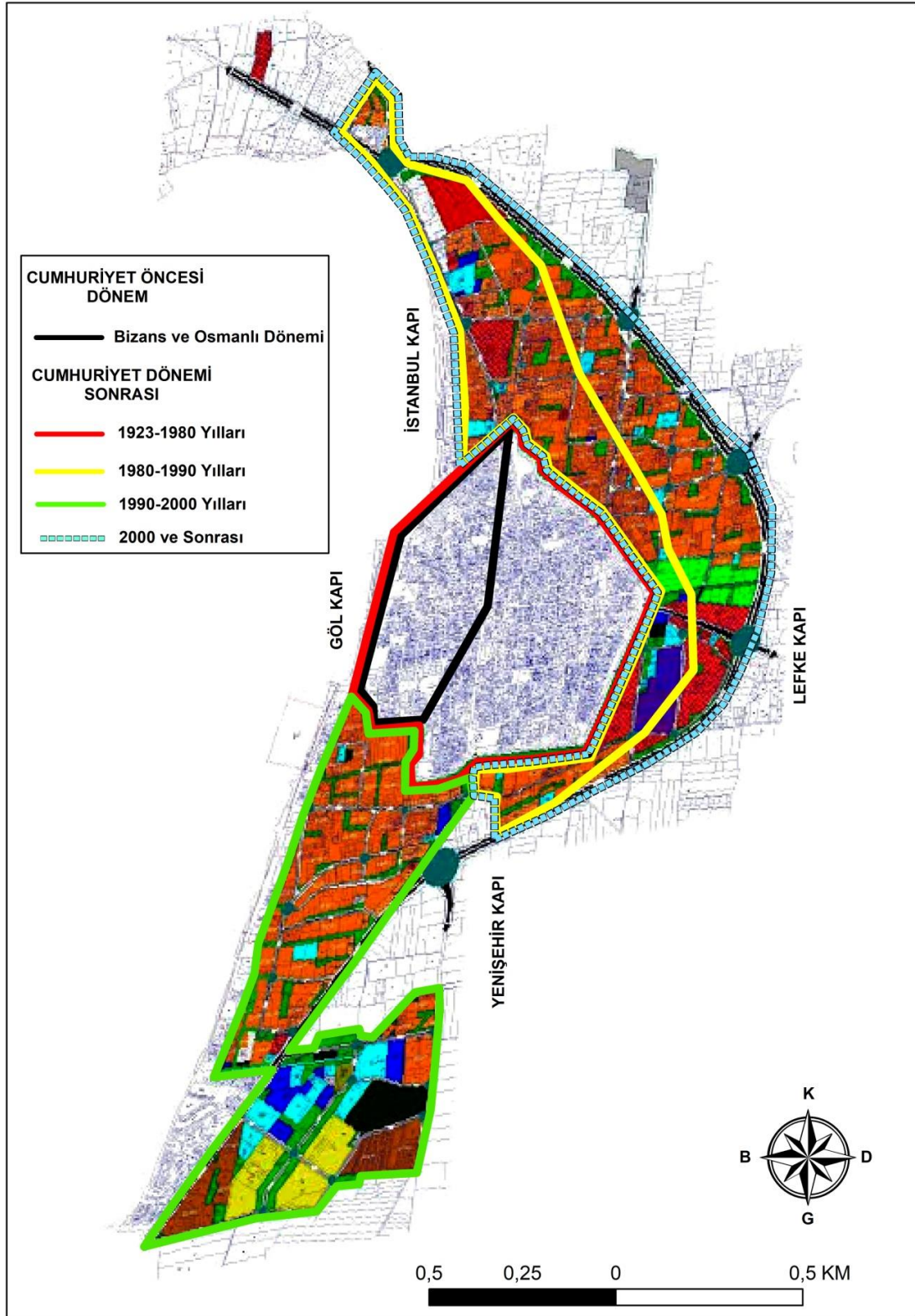
5.2.4. 2000 ve Sonrası

Kurulduğu dönemden itibaren grid planını korumuş ve korumakta olan İznik artan nüfus baskısından kaynaklı yatay istikamette büyümüş ve sur dışına yayılmıştır. Bu noktada günümüzde kuzey ve güneyindeki elverişli tarım arazileri üzerinde mekânsal gelişimini gerçekleştirmiştir. Son 40 yıla kadar kentsel gelişimini sur içerisinde sürdüren İznik, özellikle nüfusun artması ve yazlık konutların etkisiyle sur dışına taşmıştır. Ancak eski şehir planlarında açıkça görüldüğü üzere 1970’li yıllarda, binaların yalnızca sur içerisinde merkezi kısımlarında yer aldığını ve kenar kısımların yapılaşmadan yoksun, oldukça tenha ve kısmen bataklık halinde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak 1980 yılından sonra, kent gelişme göstermiş ve sur dışına taşmıştır.

Sur içindeki yapılar sur dışındaki yapılara göre daha çarpık bir görünüm sergilemektedir. Bunda temel etkenin İlkçağlardan beri kesintisiz bir biçimde grid planını koruyarak devam ettirdiği şehir hayatının, surlar içerisinde sürdürülmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Nitekim tarih boyunca ciddi kuşatmalara direnmiş, kent dokusunu korumuş ve çevre yerlerden büyük bir nüfus elde etmiştir.

İznik kentinin tarihsel yapısını muhafaza etmek ve sağlıklı bir yerleşim nizamı oluşturmak için 1990 yılında yapılan ‘imar uygulama planı’ sayesinde sur içinde 2 kata izin verilmiştir. Daha sonra 2007 yılında revizyon yapılmış ve İznik’in sahile yakın güney kısmında daha çok villa tipi yapılaşma olduğu için 2 kat, kuzey de İstanbul Kapı civarı ise kent alanı olduğu için 3 kata izin verilmiştir. Edindiğimiz bilgilerle güney kesiminde Üyücektepe yönündeki bu yapıların büyük bir kısmının ikinci konutlar olduğunu söyleyebiliriz. 2015-2016 yıllarında ise güney kesimine 3 kat, kuzey kesimine ise 4 kat izni verilmiştir. Büyükşehir yasasıyla birlikte 2017’den sonra ise kuzey ve güneydeki planlar birleşip tek plan haline gelerek 4 ve 3 katta karar kılınmıştır.

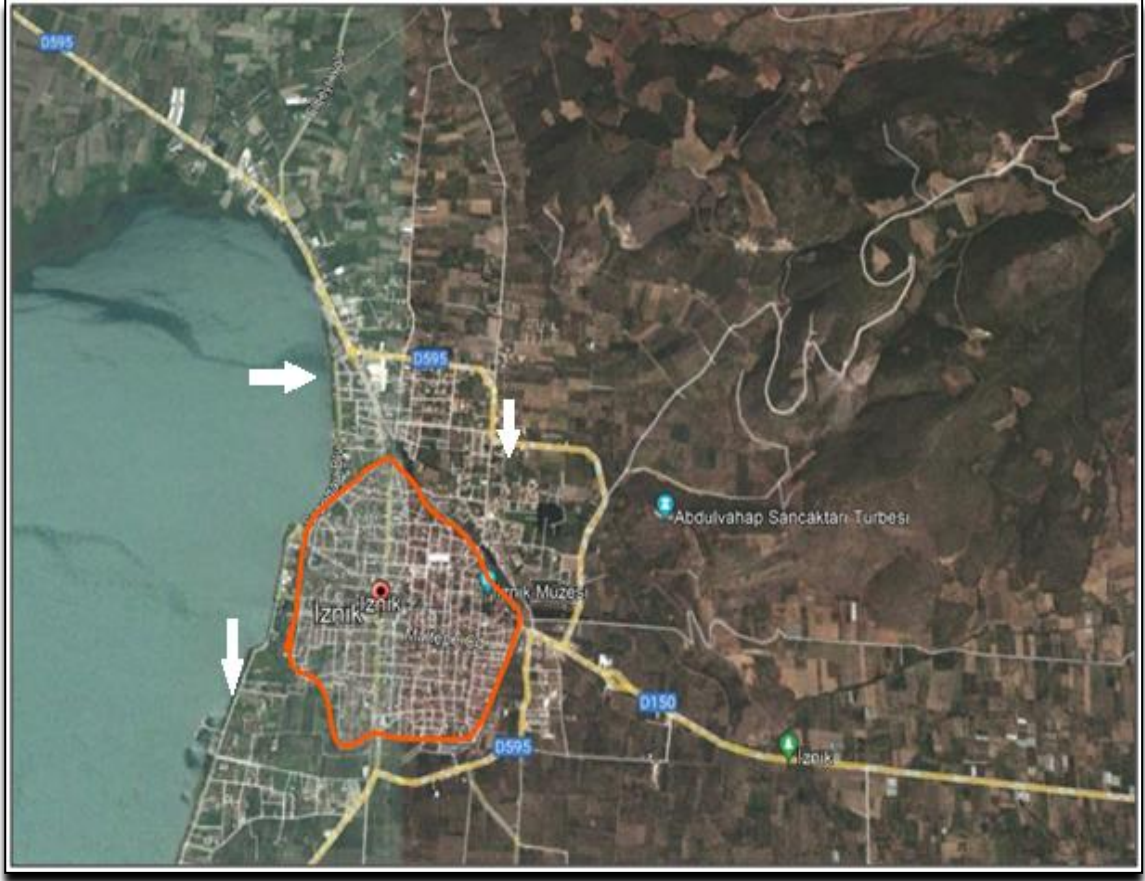
Edindiğimiz bilgiler neticesinde günümüzde Lefke Kapı civarında, eski mezarlık alanının bulunması, aynı zamanda sit alanının fazla olması, yerleşme için kısıtlı bir alan oluşturduğundan bu bölgede yapılaşmanın oldukça azdır. Diğer taraftan güney kesiminde yer alan Yenişehir Kapı civarında, ikinci konutların ve tarım alanlarının bulunması sebebiyle yerleşme bu yönde nispeten yavaştır. İznik yatay yönde kentsel gelişimini sürdüren, bir tarafta tarihi bir dokusu diğer tarafta ise göl ve sit alanlarının bulunmasından dolayı, son 40 yıldır özellikle İstanbul Kapı yönünde gelişme göstermektedir. Aynı zamanda İstanbul Kapı civarında nispeten diğer taraflara oranla daha az sit alanı bulunması ve daha rahat bir yayılım alanına sahip olması, bu yöndeki gelişmede ana etmendir (Şekil 5.8).

Şekil 5. 8. Yıllar Arası İznik'te Kentsel Gelişim Süreci

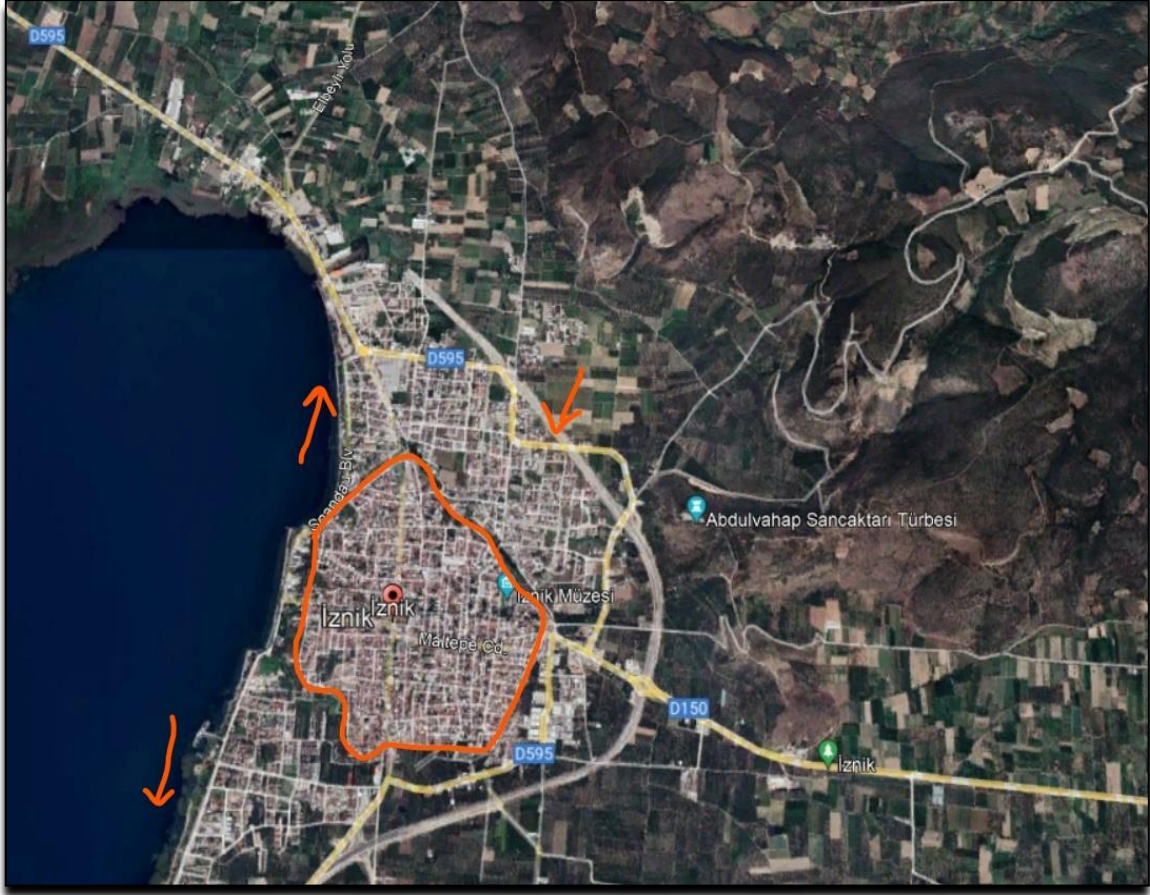
Günümüzde İznik'te sur dışında düzenli konutlar görülmektedir. Özellikle İznik Gölü'nün kıyısı boyunca kuzey ve güney yönlü gelişim gösteren ikinci konutların inşa edilmesinde turizmin önemli bir payı vardır. Genel itibariyle İznik kenti göl kıyısı boyunca kuzey ve güney yönlü olarak gelişim göstererek sur içindeki çarpık yapıların korunmasıyla birlikte sur dışında daha düzenli konutlar inşa edilerek kentsel gelişimini sürdürmektedir.

2011 yılından sonra kuzey ve güney yöne doğru gelişme göstermesinde, nüfus artışının yanında ikinci konut alanlarının varlığı kentin gelişmesinde ana etken olmuştur (Fotoğraf 5.2 ve 5.3). Aynı zamanda bu dönemde İznik kenti, sur içiyle nispeten birleşerek gelişmeye başlamıştır. Bu durum neticesinde hem kentsel gelişme hızlanmış hem de çeşitli sektörler gelişme göstermiştir. Nitekim günümüzde göl kıyısına yakın civarlarda yazlık konutlar artmış dolayısıyla yeni konutlar yapılmıştır (Şekil 5.9 ve 5.10).

Şekil 5. 9. 2011 yılı İznik'te Kuzey ve Güney Yönlü Kentsel Gelişim

Kaynak: (Google Earth'ten yararlanarak hazırlanmıştır)

Şekil 5. 10. İzmir'in Günümüzdeki Kentsel Gelişimi

Kaynak: (Google Earth'ten yararlanarak hazırlanmıştır)

İzmir'te işlev bakımından oldukça hareketli dört cadde bulunmaktadır. Kentin en canlı caddesi olan kuzeydeki İstanbul Kapı'yı güneydeki Yenişehir Kapısı'na bağlayan Atatürk Caddesi'dir. Batıdaki Göl Kapı'yla doğudaki Lefke Kapısı arasında uzanan ve Atatürk Caddesi'ni dik kesen Kılıçarslan Caddesi de diğer canlı caddelerindendir. Aynı zamanda Lefke Kapı ve Yenişehir Kapı arasında surları izleyerek birbiriyle kesiştiren Sultan Orhan Caddesi ile Maltepe Caddesi de ikinci önemli caddelerdir.

Grid planını koruyan İzmir kenti'nde sokaklar genel itibariyle Atatürk ve Kılıçarslan caddelerini dik biçimde kesmektedir. Bir başka açıdan istihdam olanağı sağlayan ticaret sektörü, halkın ihtiyaç duyduğu malların satıldığı iş yerleri, genel itibariyle Atatürk ve Kılıçarslan caddelerinde daha fazladır. Dolayısıyla nüfusun bu caddelerde yoğunluk gösterdiğini söyleyebiliriz. Çok eski bir geçmişe sahip olan İzmir kenti bünyesinde barındırdığı surlarıyla, akslarıyla, şehir meydanı ve özel bölgeleriyle vb. unsurlarıyla 'geleneksel kent' olarak nitelendirilmektedir.

Fotoğraf 5. 2. İznik Gölü Kenarındaki İkinci Konutlar

Fotoğraf 5. 3. Güney Kesimdeki İkinci Konutlardan Bir Görünüm

Kentin gelişmesinde önemli bir yeri olan 473 bin metrekareye kurulan ve 29 Eylül- 2 Ekim 2022 tarihinde gerçekleştirilen 4. Dünya Göçebe Oyunları yer almaktadır. Dünya Etnospor Konfederasyonu tarafından dördüncü kez gerçekleştirilen Dünya Göçebe Oyunları, İznik tarihi açısından en büyük organizasyon niteliğindedir. İstanbul Kapı civarında Orhangazi tarafında gerçekleştirilen 4. Dünya Göçebe Oyunları, İznik'in turizm merkezi olma açısından da önemli bir yere sahiptir.

102 ülkeden 3 binden fazla sporcunun katıldığı bu büyük organizasyon, zengin tarihi ve kültürel mirasıyla birçok medeniyete başkentlik yapan İznik açısından kıymetli bir yere sahiptir. Gölün kenarında yapılan bu organizasyon da çeşitli su sporları da faaliyet göstermiştir. Merkezi İznik olan çinicilik öncelik arz etmekle birlikte çok sayıda geleneksel sanatlar, bungalov evleri, tribünler, oba meydanları, helikopter alanları ve stadyumlar gibi çalışmalar İznik'e bir cazibe katması açısından oldukça kıymetlidir (Şekil 5.11). Aynı zamanda oyunların getirdiği yoğunlukla beraber kuzey kesime İstanbul Kapı civarına olan rağbette artmıştır. Dolayısıyla hem kentin gelişme göstermesinde hem de bölge ekonomisinin gelişmesinde bu büyük organizasyonun etkili olduğunu söylemek mümkündür(Fotoğraf 5.4-9).

Şekil 5. 11. 4. Dünya Göçebe Oyunları Yerleşim Planı

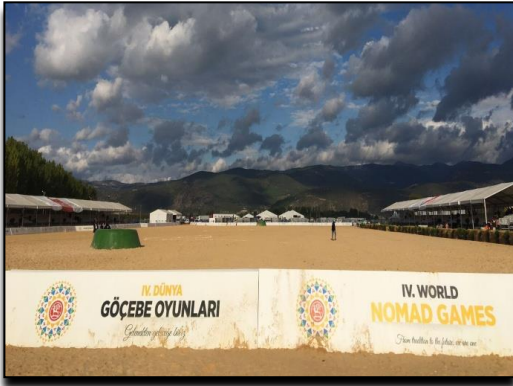
Kaynak: (İznik Belediyesi)

Fotoğraf 5.4. 4. Dünya Göçebe Oyunları
Kuzey Sahası

Fotoğraf 5.5.4. Dünya Göçebe Oyunları Atlı
Okçuluk Sahası

Fotoğraf 5.6. 4. Dünya Göçebe Oyunları
Sahalarından Bir Görünüm

Fotoğraf 5.7. 4. Dünya Göçebe Oyunları
Sahasının Batısındaki Tesisler

Fotoğraf 5.8. Geleneksel Aşık Atma
Oyunu

Fotoğraf 5.9. Evrensel Tatlar Alanından Bir
Görünüm

6. İZNİK'TE KENTSEL GELİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE TEMEL SORUNLAR

6.1. Coğrafi Konum ve Yeryüzü Şekilleri

İznik Gölü, Marmara Bölgesi'nin doğusunda ve Bursa'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Alan açısından Türkiye'nin en büyük 5. gölü, Marmara Bölgesi'nin ise en geniş alanlı gölüdür. İznik Gölü Depresyonu, Karadin (doğuda) ve Garsak (batıda) nehirleri boyunca uzanan büyük Kuzey Anadolu Fayı ile bağlantılıdır (Weissova, Polla, 2019: 27). İznik Gölü havzasında alüvyal tabanlı vadiler, platolar, ova ve dağlık sahalar havzanın şekillendirici unsurlarıdır. Nitekim bu sahalar deprem açısından da büyük risk barındırmaktadır.

İznik gölü havzasının morfolojik birimleri açısından, zirve düzlüklerini oluşturan dağlık sahalar, alçak seviyelerde bulunan plato sahaları ve göl etrafında batı ve doğu kenarında oluşan ovalar havzayı şekillendirmede büyük önem arz etmiştir. Nitekim havzanın kuzey ve güneyinde dağlık sahalar neotektonik hareketlerle yükselmiştir ve dolayısıyla meydana gelen bu taban İznik Gölü'nün günümüzdeki alanını temsil etmektedir (Harita 6.1).

Çalışma sahamız da İznik Gölü kıyısından kuzeydoğu yönüne doğru gidildikçe belirgin ölçüde hafifçe daralarak yükselme eğilimi gösterir. Nitekim, Kuzey Anadolu Fayı'nın etkisiyle yükselme sonucunda kuzeyde ve kuzeybatıda yüksek saha Samanlı Dağları'nın orta kesiminde yer alırken, güneyde göle çok yakın ve doğu batı yönlü uzanan dağlık alan olan Gürle-Avdan kütlesi yer almaktadır. Kuzeydoğudaki dağlık sahanın yükseltisi 800 m. ile 1284 m. arasında değişmekle birlikte en yüksek noktaya tekabül etmektedir (Şekil 6.1). Bir diğer açıdan zirve noktalar arasında Karaincir Tepe (963 m), Avdan Tepe (926 m), Tarla Tepe (977), Beşpınar Tepe (926 m) ve Armut Tepe (1057) oluşturmaktadır (Garipağaoğlu, Uzun, 2019: 10-11).

Gölün doğusu ve batısı oldukça geniş alanlar kaplamakla birlikte, gölü çevreleyen ve Karadin Oluğu tabanı ile birlikte doğu yönlü ilerleyen alçak düzlükleri, verimli toprakları elverişli iklim koşulları ve sulama olanaklarıyla, çalışma sahamızdaki oldukça mühim tarım alanları olarak göze çarpmaktadır. Ancak genel itibarıyla göl çevresindeki düzlükler dışında, İznik Gölü Havzası kısa mesafelerde büyük yükselti farklılıklarına sahip ve engebeli bir özellik göstermektedir. Bu duruma bağlı olarak havzanın % 76.9'luk kısmı, eğimden kaynaklı erozyon tehdidi altındadır (Akbulak, 2007: 39). Dolayısıyla inceleme alanımızda, erozyonun görüldüğü yerler yerleşmenin sınırlandığı alanlardır.

Harita 6.1. Çalışma Alanının Topografya Haritası

Şekil 6. 1. İznik Ovası ile Avdan Dağı Arası Arazi Kesiti

Kaynak: (Google Earth'ten yararlanarak hazırlanmıştır)

6.2. Ulaşım Sistemleri

İznik şehri tarih boyunca, Roma, Bizans ve Osmanlı hakimiyetinde bulunduğu süreçte ulaşım açısından kilit bir nokta konumundaydı. Nitekim şehrin kurulup gelişmesinde şüphesiz ki içinde bulunduğu çevrenin coğrafi şartları etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda İznik Gölü şehrin savunmasında önemli bir role sahip olmakla birlikte ulaşım açısından da büyük bir avantaj sağlamıştır. Tarih boyunca depresyon ya da vadi tabanları ulaşım açısından önem arz etmekteydi. Dolayısıyla İznik Depresyonu, Roma döneminden itibaren yolların kilit noktası olmuş, aynı zamanda önemli şehirleri birbirine bağlayan yolların geçiş güzergahını oluşturmuştur.

Geçmişten günümüze kadar Anadolu'daki ulaşım sisteminde en önemli husus, yolların çoğunlukla başkentler etrafında toplanmasıdır. Örnek olması açısından dönemin önemli yolları olan Hititler de Hattuşaş, Lidyalılar da Sardes ve Urartular da Malazgirt etrafında sıklık göstermektedir. Bu noktada Anadolu'nun ilk büyük medeniyeti olan Hititler de, başkent Hattuşaş yolların düğüm noktası konumundaydı. Ancak İznik Depresyonu Hititler dönemindeki yol güzergahının uzağında kalmıştır. Aynı zamanda Roma dönemine kadar bu güzergah takip edildiği için İznik önemli yolların uzağında kalmaya devam etmiştir (Akbulak, 2006: 329). Çalışma sahamız da ulaşım açısından Hititler ve Persler döneminde olduğu gibi Helenistik dönemde de Anadolu'nun genel gelişimi gibi seyretmemiş, Bitinya Krallığı döneminde yol sisteminde değişimler meydana gelmiştir. Bu dönemde Bitinya Krallığı Bursa, İzmit ve İznik şehirlerini kurmuştur. Bu krallıkların yolları başkent İznik'te birleşirken, İznik Bitinya'nın en mühim yol güzergahı olarak dikkat çekmiştir.

16. yüzyılın ortalarında daha da önem kazanan İznik'te doğuya doğru ilerleyen ana yol Osmaneli, Afyon, Eskişehir, Kütahya, Bilecik ve Konya üzerinden ilerleyerek İstanbul'u Anadolu'ya birleştirmekteydi. Aynı zamanda çalışma sahamız da yakın çevreleri bağlayan ikinci derece mühim yol aksları da mevcuttur. Bunlardan biri, İznik kentinden başlayarak gölün güney kıyılarını takip eden Gemlik yolu ve diğeri ise Bursa'ya giden yoldur. Çalışma alanındaki ikinci mühim yol ise, İznik kentini Yenişehir ve İnegöl üzerinden Bursa'ya bağlanan devlet yolu olurken aynı zamanda da bu güzergâh Gemlik, Orhangazi ve İznik ilçelerini Anadolu'nun iç kısımlarına ulaştırdığı belirtilmektedir (Alkan, 2019: 9).

Bir başka açıdan İznik Gölü Roma döneminden beri ulaşımında kullanılmakta ve İznik'i gölün batısındaki yerleşmelere bağlamaktadır. Roma Dönemine ait İznik Gölü'nün batısında yer alan iskele kalıntıları, gölün Romalılardan itibaren ulaşımında tercih edildiğini söylemek mümkündür (Akbulak, 2006: 332). Nitekim İznik'in çevresiyle bağlantısı kesildiğinde, şehrin

dışarıyla olan iletişimi sadece gölden sağlanmaktaydı. Osmanlılar döneminde ise en mühim yol İstanbul'dan başlayıp sırasıyla İzmit, İznik, Yenişehir, Konya ve Karaman'a ulaşmaktaydı. Aynı zamanda bu yollar üzerinden güneye yönelen bir yolun Toros ve Amanos dağlarındaki yollar üzerinden Ortadoğu'ya bağlanmasıyla birlikte İznik, Osmanlıların oldukça mühim yol hattını teşkil etmektedir.

1923-1950 yılları arasında gelişme gösteremeyen İznik, 1960'lı yıllardan sonra gölün kuzeyindeki ve güneyindeki yolların bitirilmesiyle birlikte, Bursa ve İstanbul gibi iki büyük kente rahatlıkla ulaşım imkanı bulmuştur. Ancak 1960'lı yıllarda iyi donanımlı karayollarının yapılmasıyla birlikte İznik Gölü'nün önemi azalmıştır. Karadın Oluğu'nu takip ederek Sakarya Vadisi'ne ulaşmakla birlikte Bilecik ve Eskişehir gibi yolların iyileştirilmesi kentin gelişimini de hızlandırmıştır. Bu yıllarda çalışma sahamızda karayollarının yapımına ve iyileştirilmesine ağırlık verilmiş ve çalışma sahamızda var olan yollar geliştirilmiş ve bu yollara yenisi eklenmiştir. Örnek olarak, 1954 yılında çalışma sahamızın güneyindeki yol geliştirilmiş 1957 yılında ise Orhangazi ve Yalova'yı gölün kuzey kesiminden İznik'e bağlayan yol faaliyete girmiş aynı zamanda İstanbul ile olan ulaşım kolaylaşmıştır.

6.2.1. Ulaşım Sistemleri İle İlgili Temel Sorunlar

Ulaşım etkinlikleri ile çevre arasında, doğal şartlardan etkilenme ve çevresel değişiklikleri meydana getirme gibi çift taraflı bir ilişki söz konusudur. Bu kapsamda başta iklim ve yer şekilleriyle birlikte çevresel elemanlar; ulaşım sistem ve araçlarının tercihinde, güzergâhların saptanmasında ve inşa tekniklerinin çalışmasında şekillendirici görev üstlenirken, bir başka açıdan ulaşım faaliyetinin devamı amacıyla gereken sistemlerin yapılmasında makul bir alana gerek duyulması, mekânsal özelliklerde bir farklılık olması ve amaca yönelik bir biçimde tekrardan şekillendirmeyi beraberinde getirmektedir (Bakırcı, 2019: 392).

Günümüzde çalışma alanındaki karayollarının günlük ortalama trafik ağı değerlendirildiğinde en hareketli yolları İstanbul'u Bursa'ya bağlayan ve Yalova-Bursa yolu olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir işlek yol ağı ise İznik'i Karadın Oluğu'ndan Adapazarı ve Bilecik'e ulaştıran yol olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu güzergâhlar da oldukça yoğun bir araç trafiği görülmektedir. Dolayısıyla çalışma sahamız da son 10 yıldır trafiğe katılan araç sayısı büyük ölçüde artmıştır. Özellikle Orhangazi'de son 8 yıldır trafiğe katılan araç sayısı 10 bini geçmiştir. İznik ilçesinde ise 2023 yılı motorlu taşıtlar oranı giderek artarak toplam 14806 olarak kaydedilmiştir. Nitekim en yüksek motorlu taşıt 4684 oranıyla traktöre aittir (Tablo 6.1). Bu durumda en önemli etken ise tarımsal faaliyetlerin

yaygınlık göstermesidir. Dolayısıyla sur içerisinde gelişen, son zamanlarda ise sur dışında gelişim gösteren İznik’te, kentin içinden geçen transit trafiğin surlara nispeten zarar verdiğini söylemek mümkündür.

Tablo 6. 1. 2023 yılı İznik İlçesi Motorlu Taşıtlar Oranı

Motorlu Taşıtlar	Toplam
Otomobil	2933
Minibüs	110
Otobüs	116
Kamyon	251
Kamyonet	3122
Motosiklet	3506
Traktör	4684
Çekici	26
Özel Amaçlı	18
	14806

Kaynak: (İznik Trafik Şube Müdürlüğü, 2023/ Mayıs)

6.3. Sit Alanları ve Konut Düzeni

İznik kenti sahip olduğu tarihi değerlerinin ve doğal güzelliklerinin muhafaza edilmesi amacıyla 1988 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’na ‘Tarihi Kentsel Sit Alanı’ olarak belirlenmiş ve bu karar doğrultusunda 1990 yılında ‘İznik sit alanı koruma amaçlı imar uygulama planı’ hazırlanmıştır. Bu alanlarda binalar yapılırken arkeolojik potansiyelin zarar görmemesi için hem belediye hem de müze müdürlüğünün denetimi altında yapılacaktır. Bu planla kentin hem tarihsel yapısını muhafaza etmek hem de sağlıklı bir yerleşim düzenini sağlamak amaçlanmıştır.

Bu plan doğrultusunda kentin güney kısmında bazı mevkiiler imara açılmış ve İznik’in akropol sahası sınırları belirlenerek yerleşmeye elverişli yerlerin konut olarak kullanılması amaçlanmıştır. Ancak deprem kuşağında bulunan çalışma sahamızda, sur içindeki inşaalarda 2 kattan fazla olmaması için kısıtlama getirilmiş aynı zamanda sur içindeki yapılaşmaya sit alanı olduğu için büyük ölçüde izin verilmemiştir. Dolayısıyla bu durum kentin dikey yönde

büyümesine imkan vermemiş, artan nüfus baskısı kentin yatay yönde genişlemesine ve sur dışına taşmasına neden olmuştur (Fotoğraf 6.1).

Fotoğraf 6. 1. İznik kenti'nin Sur Dışındaki Kentsel Yayılım Alanı

6.3.1. Sit Alanları ve Konut Düzeni İle İlgili Temel Sorunlar

İznik kenti'nde yaklaşık 40 yıl önce sur dışına yerleşmeye başlanmış kentin kuzey ve güney kesimi imara açılmıştır. Kuzey kesiminde sanayi faaliyetleri yer almaktadır. Ancak kentin zamanla kuzey ve güney yöne doğru genişlemesi ve sur dışına taşmasıyla birlikte sanayi alanları zamanla kentin içinde kalacaktır.

Arkeolojik sit alanları içinde bina yapımları yasaklanmış ve I. derece arkeolojik sit alanına dahil olan inşaların zamanla yıkılarak kamulaştırılması söz konusudur. Grid planını koruyan İznik'te, sur içinde düzensiz konutlar görülürken sur dışında düzenli konutlar yapılmaktadır.

Sur kenarında yer alan arazilerde yapılaşma yasağı mevcuttur. Nitekim, bu alanlar yeşil saha olarak düzenlenmeye çalışılmaktadır. Ancak kısmen bazı yerlerde bu yapılaşmalara rastlamak mümkündür. Köylerden gelip tarımsal faaliyetlerini sürdürenler bu sur içi alanlarda düzensiz konutlar yapmışlardır (Fotoğraf 6. 2).

Fotoğraf 6. 2. Kentin Güney Yönünde Sur Kenarındaki Düzensiz Konutlar

Çalışma sahamızda göl çevresindeki doğal habitatın ve tarihsel değerlerin korunmasına ve kirliliğin önlenmesine yönelik Çevre Düzeni Planı 1990 tarihinde beyan edilmiştir. Bu planda İznik Gölü etrafındaki arazi kullanımını belirleyen kendine özgü şartlar mevcuttur. Göl kıyısından itibaren 300 metre genişlikte set ‘mutlak koruma alanı’ olarak belirlenmiştir. Mevcut koruma alanı kenarından başlayarak 700 m. genişlikteki şerit ‘kısa mesafeli koruma alanı’ olarak kabul edilmiştir. Bu şeritte var olan yapıların muhafaza edilmesi, yeni konut ve sanayi tesislerinin inşa edilmemesi belirtilmiştir. Konut yapımı, parsel büyüklüğünün % 5’ini aşmaması ve inşa yüksekliğinin 6.5 m.’yi geçmemesi şartıyla izin verileceği belirtilmektedir (Akbulak, 2006: 364). Ancak İznik kentinin güney ve güneydoğusunda kalan kesiminde bu plana uygun yapıların bulunmadığını söylemek mümkündür.

Çalışma sahamızın kuzey, güney ve güneydoğu kesiminde hem ikinci konutlar hem de yıl boyunca iskan edilen konutlar kıyı çizgisinden 50 m.’ye kadar yaklaşmaktadır. Bu durum göl çevresindeki ‘mutlak koruma alanlarının’ bazı yerlerinde yapılaşmaya uğramasına neden olmaktadır.

İstanbul ve Bursa’ya çok yakın olan çalışma sahamız, bu kentlere düzgün yollarla bağlanmaktadır. Dolayısıyla İznik Gölü kenarları yazlık site yapımı için oldukça dikkat

çekmektedir. 1990 yılında bu alanların imara açılmasıyla birlikte ev ve site inşaları artmış bu durum bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemlisi konutların verimli tarım toprakları üzerinde yapılmalarıdır. Ayrıca bu konutlar gün geçtikçe artmasından dolayı birçok verimli tarım arazisi üzerinde baskıyı da artırmaktadır (Fotoğraf 6.3).

Fotoğraf 6. 3. Verimli Tarım Arazileri Üzerine Yapılan Konutlar

6.4. Turizm

İznik ilçesi doğası ve tarihi mirasıyla ülkemizin seçkin turistik sahalarından biridir. İznik'in tarihi ve kültürel turizmi, sağlık turizmi, yayla, yamaç paraşütü, doğa yürüyüşü, yüzme vs. sportif turizmi çeşitli çekici unsurlarıdır. Dingin ortamı ve güzel doğasıyla suya dayalı birçok turistik faaliyetlerle birlikte yürüyüş, bisiklete binme, fotoğraf çekme ve kamping faaliyetleri bakımından oldukça tercih edilebilir bir sahadır. İznik İlçesinde turizm açısından bir diğer önemli unsur ise anıt ağaçlarının varlığıdır. Kentin kuzeydoğusunda yer alan Topkapı çınarı, bir diğer örnek olarak Hespekli çınarı turizm açısından önemlidir.

Sahip olduğu doğal çekiciliklerle birlikte asıl turizm potansiyelini tarihi eserlerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Nitekim doğal özellikleri ve coğrafi konumundan dolayı yerleşme tarihi Neolitik Çağa kadar uzanan çalışma sahamızda, birçok dönemden kalan izleri görmek mümkündür. Bu noktada en eski tarihsel kalıntıları höyükler oluşturmaktadır. Turizm açısından büyük bir önem teşkil eden kalıntılar sahamızın doğu civarında özellikle kent ve çevresinde mevcuttur. İznik Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı döneminden kalan birçok esere ev sahipliği yaparken, 2300 yılı aşan tarihsel gelişimiyle açık hava müzesi özelliğindedir.

Çalışma sahamızdaki surlar, türbeler, camiler, medreseler, kiliseler vb. yapılar turizm açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu noktada 1388 yılında Sultan I. Murad vasıtasıyla Nilüfer Hatun anısına imar ettirilmiş ve 19. Yüzyıl sonlarına dek imaret faaliyetini sürdürmüş 1960 yılından itibaren ise müze olarak hizmet vermeye başlayan Nilüfer Hatun İmaretı günümüzde en fazla ziyaret edilen turistik mekândır. 1955 yılında büyük oranda onarılmış ve bina etrafındaki eklentiler çıkarılarak günümüzdeki heybetli görünümüne ulaşmıştır (Usta, 2005: 64).

Müze içerisinde, Bizans, Roma, Helenistik, Selçuklu ve Osmanlı devirlerine dair pişmiş madeni eserler, cam ve toprak, sikkeler, para ve saat keseleri, yazı takımı ve giysiler vb. unsurlardan oluşan etnografik malzemeleri de görmek mümkündür. Müzenin bahçesinde ise öncelikli olarak lahitler göze çarpmaktadır. Daha sonrasında Osmanlı döneminde en önemli çini merkezi olan İznik'te, o dönemden kalan çini fırınları, sütun başlıkları ve büyük küpler de İznik Müzesi'nde sergilenmektedir (Fotoğraf 6.4-6.5).

Fotoğraf 6. 4. İznik Müzesi'nin Dışından Bir Görünüm

Fotoğraf 6. 5. Nilüfer Hatun İmaret Bahçesindeki Lahitlerden Bir Görünüm

6.4.1. Turizm İle İlgili Temel Sorunlar

Çalışma sahamızda ekonomik olarak tarım faaliyetleri büyük yer kaplarken, dağlık sahalarda hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri önem kazanmaktadır. Ancak mevcut potansiyeliyle havzanın kalkınmasında oldukça önemli olan turizm faaliyetleri henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. Genel itibariyle turizm gelirleri istenilen düzeyde olmamakla birlikte mevcut turistik çekicilikler tam anlamıyla değerlendirilememektedir. Gölün sahip olduğu yüksek turizm potansiyeli neredeyse değerlendirilmemekte ve yüzme dışında bisiklete binme, fotoğraf çekme vs. diğer faaliyetler oldukça azdır.

Bir başka açıdan, İznik kenti'nde turizm master planı bulunmamaktadır. Aynı zamanda turizm potansiyelini değerlendirmeye yönelik işletmeler ile kamu kurum ve kuruluşları arası iş birliği de eksik durumdadır. Nitekim, kentte kanalizasyon alt yapısı yer yer yetersiz olduğundan turizm alanındaki tesisler sayıca azdır. Aynı zamanda faaliyetteki tesislerin uluslararası standartlarda olmayışı da zayıf yönleri arasındadır.

Çalışma sahamız doğa turizmi açısından oldukça dikkat çekicidir. Ancak bölgenin doğal zenginliği ile ilgili yeterli sayıda tanıtım yapılmamaktadır. İznik hala yeterince tanıtılmamış ve bazı tarihi eserleri halen gün yüzüne çıkarılmamıştır. Aynı zamanda kamp ve karavan turizmi Avrupa'ya kıyasla ülkemizde ve çalışma sahamızda halen sınırlı sayıdadır. Nitekim, İznik'te

turizm için karavan kamplarına uygun yerler sayıca az olmakla birlikte, yüksek standartlarda tesislerin kurulması turistler için daha fazla çekici unsur olabilir.

Çalışma sahamızda anıt ağaçlar turizm açısından da önemli bir unsurdur. Nitekim bugün binalar arasında kalmış ve etrafında hiçbir düzenleme uygulanmayan çınar dalları, çevresindeki evlerin çatılarına zarar verdiği düşüncesiyle kesildiğinden ağacın yaprakları yeterli bir şekilde gelişemediği için dökülmüş ve bazı dalları kurumuştur.

Çalışma sahamızda turizm potansiyelinin gelişmemesinde en önemli faktör turizm belgeli konaklama tesisleri sayıca azdır. Bunun yanı sıra konaklama tesislerinin sayısı az olmakla birlikte mevcut konaklama tesislerinin kalite düzeyi de istenilen noktada değildir.

Bir başka açıdan turizmin sağladığı gelir ekonomik hayata canlılık kazandırırken, çalışma sahamızın tamamını kapsayan bir planlamanın yapılmadığı için olumsuz sonuçlar meydana gelmektedir. Planlama eksikliği, doğal ve tarihi değerlerle bağdaşmayan bir yapılaşmadan ötürü çevre üzerinde baskı oluşturarak negatif bir etki meydana getirmektedir. Göl çevresindeki yapılaşmadan dolayı kirliliğin artması turizm faaliyetlerini de olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Aynı zamanda kentsel gelişim sürecinde hem estetik açıdan hem de kent sağlığı açısından olumsuz bir durum teşkil etmektedir.

6.5. Tarım Alanları

İnceleme sahamız çevresinde ekonomik faaliyetlerin durumunu değerlendirecek olursak, tarımın en temel ekonomik faaliyet olduğunu söylemek mümkündür. İznik kenti öncelikle, Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinin geçiş tipi niteliğinde olan Marmara iklimini yansıtmaktadır. İklim özelliklerinden dolayı havzanın alçak bölümlerinde Akdeniz ikliminin tipik ürünü olan zeytin ve çok farklı tarım ürünlerinin yetiştiriciliği yapılmaktadır. İznik Depresyonu ile Gemlik Körfezi'nde zeytin tarımı yoğun bir şekilde sürdürülmekle birlikte, ülkemizin kuzeyinde çevrelenerek en geniş alanlarda yetiştirilmektedir. Üretilen sofralık zeytinin en önemli alıcısı Marmarabirliktir.

Zeytin başta olmak üzere alçak düzlüklerde entansif tarım yöntemleri uygulanmaktadır. Bu düzlüklerin etrafındaki plato sahalarında çoğunlukla kuru tarım yöntemleri tahıl ve yem bitkileri yetiştiriciliği yoğunlaşmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin yanı sıra dağlık sahalarda hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri de dikkat çekmektedir.

Çalışma alanımızın kuzeydoğu kesiminde, yükselti fazla olduğu için tarımsal faaliyetlerden ziyade hayvancılık yaygınlık gösterirken, İznik Gölü'nün güney kesimindeki volkanik sahalarda tarımsal hayat yaygınlık göstermektedir. Aynı zamanda kuzeydoğu

kesiminde ormanların da yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim gölün güney kesiminde hem zeytin yetiştiriciliği hem de sebze ve meyve üretimi yaygınlık göstermektedir (Fotoğraf 6.6).

Fotoğraf 6. 6. İznik Gölü Güney Kesimindeki Tarım Alanlarından Bir Görünüm

İznik kenti çevresinde, zeytinin yanında bir diğer önemli tarımsal faaliyetler ise bağcılık ve sofralık üzümdür. Bizzat Müşküle köyünde üretilen yöreye ait ‘Müşküle Üzümü’ ihracatı yapılmasa da, Müşküle üzümü kendine ait nitelikleriyle iç piyasada sofralık üzüm olarak tüketilmektedir. Özellikle havzanın doğu kesiminde yayılış gösteren ve 20 yıl öncesine kadar havzadaki çok mühim tarımsal aktivite olan bağcılıkta azalma söz konusu olurken, aynı gerileme asma ağaçlarında da görülmektedir. Nitekim Akbulak (2007: 30)’a göre bu azalmada bağ alanlarının zeytinliklere dönüştürülmesinden kaynaklanmaktadır.

İznik Gölü’nün kuzeyindeki düzlükler, havzanın oldukça verimli ziraat alanlarıdır. Sulamanın kolayca yapıldığı bu alanlarda, entansif tarım yöntemleri kullanılarak meyve sebze yetiştirilmektedir. Nitekim, zeytinlik ve bağlar dışında meyvelikler de çalışma sahamızda yaygınlık göstermektedir. Öncelikle şeftali olmak üzere armut, elma, ayva, vişne ve kiraz üretilen başlıca meyvelerdir. Aynı zamanda sebzelikler ise ekili alanlar içinde ayrı bir yere sahiptir. Sebze üretimi sulamanın yaygın olduğu göl etrafındaki ova tabanında ve vadi boylarında yaygınlık göstermektedir. Domates, brokoli, biber, patlıcan, salatalık ve lahana yetiştirilen ana sebzelerdir.

Çalışma sahamız çevresinde aynı zamanda tarla bitkileri yetiştiriciliğinin de yapıldığını söyleyebiliriz. Bu tarla bitkileri göle yakın ovalar ve vadi tabanları dışında yetiştirilmektedir. Bu alanlarda tahıl türleri yetiştirilmekle birlikte baklagiller, yem bitkileri ve bazı yumru bitkilerin üretimi de söz konusudur. Aynı zamanda çalışma sahamızda zeytin yetiştiriciliğine elverişli olmayan taban suyu seviyesinin fazla bulunduğu alanlarda pirinç ziraatinin de yapıldığını söylemek mümkündür. Nitekim sulamada kullanılacak suyun hem yeraltından hem de civardaki derelerden kolayca temin edilmesi çalışma sahamızın bazı alanlarında pirinç yetiştirmesinde etkili olmuştur.

Nitekim İznik Gölü kıyısında yer alan ve yılın büyük bir kısmında bataklık halde bulunan topraklar mevcuttur. Bu topraklarda yüksek tuzluluğun olmasından dolayı yalnızca sazlıklar yoğunluk göstermektedir. Bu topraklar İznik Gölü'nün bizzat batı kıyıları ve kuzeydoğu kıyıları boyunca görüldüğü gibi tarımsal açıdan da hiçbir değeri olmayan topraklardır. Bu noktada çalışma sahamızdaki toprakların tarımsal faaliyetler bakımından verimlilik değerleri arazinin farklı yerlerinde değişiklik arz etmektedir. İznik Gölü'nün doğusunda daha geniş alanlar kaplayan sahalarda genellikle orman, fundalık ve mera alanları görülürken, güney kesiminde zeytinlikler ve kuzeyde daha yüksek kesimlerde ise kuru ziraat alanlarının bulunmaktadır.

6.5.1. Tarım Alanları İle İlgili Temel Sorunlar

Havzada arazi kullanımı açısından en önemli sorun erozyondur. Bu noktada bizzat eğimli yamaçlarda tarım yeri açma isteğiyle ormanların tahrip edilmesi sonucunda erozyonu hızlanmaktadır. Bunun yanında çalışma sahamızda bazı alanlarda toprak örtüsü tamamen tahrip edildiği için ekonomik değerini kaybetmiştir. Erozyona uğrayan sahaların zamanla tarımsal faaliyetlerde işlevini yitirmesinden dolayı toprak tabakası aşındığı için ağaçlandırma işlemi de mümkün olmamaktadır.

Çalışma sahamızda bir diğer problem olarak çoraklaşmanın varlığından söz edilebilir. Erozyon kadar geniş sahalarda etkili olmamakla birlikte havzadaki taban arazilerin drenajı bozuk kesimlerinde çoraklaşma meydana gelmektedir. Çoraklaşmanın olduğu sahalar büyük ölçüde verimsizleşmektedir. Aynı zamanda İznik Gölü kıyısında yer alan ph derecesi yüksek toprakların rastgele kullanımı topraktaki tuzluluğun artmasına neden olmaktadır.

Havzada önemli olan bir diğer sorun ise tarıma elverişli arazilerin yanlış kullanımıdır. Oldukça verimli olan sahalarda sanayi tesisleri ve yerleşim alanları her geçen gün yayılış göstermektedir. Bir diğer açıdan çalışma sahamızda ziraate uygun olduğu halde üretimin

gerçekleştirilmediği sahalar mevcut olmakla birlikte, hayvancılığın da önemini kaybetmesinden dolayı bu sahalar kullanılmaz hale gelmiştir.

Çalışma sahamızda arazi kullanımından dolayı oluşan bir diğer sorun ise işletmelerin küçük ve parçalı bir oluşum göstermesidir. Nitekim tarım alanlarının miras yoluyla küçülmesiyle birlikte, ailelerin arazinin çeşitli kısmında sayıca fazla olan işletmelerin bulunması, tarımdaki verimliliği etkilemektedir. Bu noktada başlıca sorunlardan biri olan, tarım alanında genel ölçekte planlama eksikliğinden dolayı herkesin istediği ürünü yetiştirmesi tarımsal faaliyetlerdeki verimliliğinin azalmasına neden olmaktadır.

İznik Gölü çevresindeki tarım topraklarının ağır metal kirliliğine de maruz kaldığını söyleyebiliriz. Tarım topraklarının giderek azalması ve kimyasal nitelikli katı ve sıvı atıklar, tarımsal ilaç ve gübrenin tercih edilmesinden kaynaklanan kirlenmeler çalışma sahamızda başlıca sorunları temsil etmektedir. Bu havzada özellikle göle kıyısı olan yerleşmelerde sulu tarım, sebze, meyve ve zeytincilik yaygındır. Dolayısıyla gübre ve zirai ilaç kullanımı fazla olup sodyum ve potasyum içeren gübrelerin rastgele kullanımı söz konusudur. Dolayısıyla yanlış gübreleme sonucunda topraktaki tuzluluk ve alkalilik oranı artmaktadır.

İznik, Orhangazi ve Çakırca ovalarıyla Karadın Oluğu'nda tarımsal faaliyetler yoğun olarak sürdürülmektedir. Bu noktada verimli arazilerin bulunduğu alanlarda entansif tarımdan kaynaklı sulama zorunlu hale gelmektedir. Yağış faktörünün yanı sıra, bu sahaların hemen hemen hepsi İznik Gölü'nden, akarsulardan ve yeraltı sularından, Çerkeşli Göleti'nden, yararlanılmaktadır. Ancak göletten su kullanılmasıyla birlikte yeraltı sularından neredeyse yararlanılmamaktadır. Dolayısıyla az eğimli sahalar da zayıf drenaj koşullarının olması taban suyu seviyesi yükselme eğilimi göstermiş ve tarımsal faaliyetler sürdürülemez hale gelmiştir. Günümüzde bu alanlar mera olarak faaliyet göstermektedir.

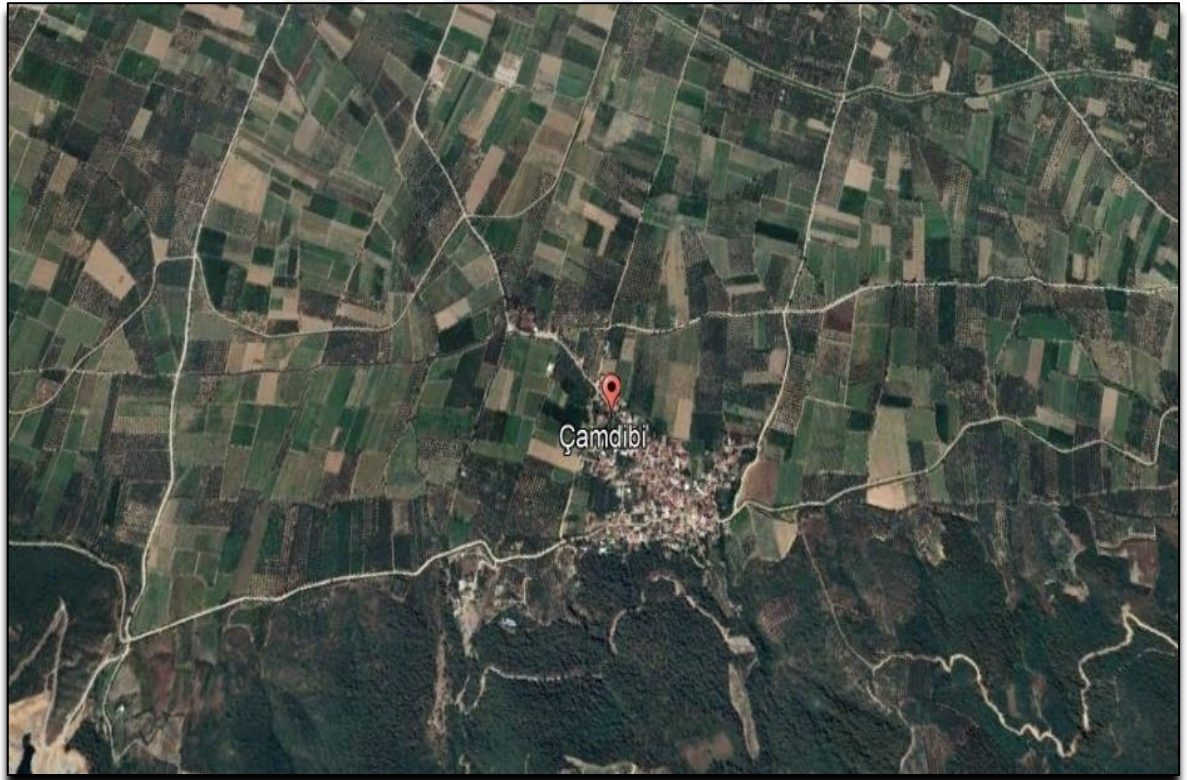
Çalışma sahamız çevresindeki bir diğer sorun ise zamanla nüfusun artmasıyla birlikte tarımsal faaliyetler de artmıştır. Bu duruma istinaden arazi elde etmek için orman açma, ağaçların mesken yapı malzemesi olarak kullanımı, yol yapımı amacıyla tahrip edilen alanların olması ve çeşitli nedenlerden dolayı çıkan yangınlar ormanlık ve tarım arazilerinde daralmaları meydana getirmiştir. Bu noktada çalışma sahamızın kuzeydoğusunda Dereköy civarında geçmiş yıllarda tarımsal faaliyetlerin devamı için doğal bitki örtüsü tahrip edilirken, havzanın belli bir bölümü de günümüzde kullanılamaz haldedir (Şekil 6.2).

Bir başka açıdan çalışma sahamızda uygun iklim ve toprak şartları zengin bir bitki örtüsünü oluşturmuştur. Havzanın Çamdibi, Çamoluk ve Çiçekli gibi köyleri geçmişte büyük

ölçüde ormanlarla kaplı durumdaydı. Ancak günümüze doğru özellikle Çamdibi köyünün çevresindeki doğal bitki örtüsü geniş oranda zarar görmüş ve bu alanlar günümüzde tarım arazilerine çevrilmiştir (Akbulak, 2006: 204).

İznik kenti'nin günümüzde kuzey ve güney yöne doğru verimli tarım alanları üzerinde mekânsal büyümesini gerçekleştirmesi söz konusudur. Yerleşmeler ve sanayi tesislerinin, toprakların kabiliyetine göre kullanılmaması ve tarım işletmelerinin küçük ve parçalı oluşu çalışma sahamızda mevcut durumlardır. Bu durum verimli tarım arazileri üzerinde büyük bir baskıyı oluştururken gerek tarımsal açıdan üretim kaybına gerekse de deprem bölgesinde bulunan çalışma sahamızda gevşek zeminli ova tabanından dolayı risk alınmaktadır (Fotoğraf 6.7).

Buna ek olarak çalışma sahamız çevresinde hem tarımdan hem de sanayiden kaynaklı toprak kirliliği meydana gelmektedir. Ancak tarım topraklarında ağır metal değerlerinin yüksek olmakla birlikte, havzadaki toprakların Demir ve Nikel değerleri sınır eşiklere yakın olmakla birlikte bu düzeyin üstüne çıkmamaktadır (Uzun, 2019: 17).

Şekil 6. 2. Çamdibi Civarında Açılan Tarım Arazilerinin Uydu Görüntüsü

Kaynak: (Google Earth'ten yararlanarak hazırlanmıştır)

Fotoğraf 6. 7. İznik kenti Güneyinde Tarım Arazileri Üzerinde Mekânsal Büyüme

6.6. Balıkçılık

Tektonik nitelikteki çalışma sahamız çevresinde balıkçılık tarih boyunca sürdürülen önemli bir faaliyet olmuştur. Günümüzde göl çevresinde birçok aile geçimini balıkçılıktan sağlamaktadır. Nitekim hem ticaretin devamlılığı hem de popülasyonun korunması ve balık çeşitliliğinin sağlanması için göle su girişinin sürekli bir şekilde gerçekleşmesi gerekir. Bu noktada Yağcı, M. (2008: 160)'da İznik Gölü'nde sazan, tatlisu kolyozu, inci balığı, eğrez, tatlisu kefali, levkit, kıızılgöz, kadife, karabalık, yayın, dikence, horozbina, tatlisu kaya balığı, gördek çöpçü ve gümüş balığı türlerinin bulunduğu belirtilmiştir (Şekil 6.3).

Çalışma sahamız çevresi, su sıcaklığı açısından birçok balık türü için oldukça elverişlidir. İznik Gölü'nden başlıca, sazan, yayın, kerevit, gümüş balığı ve kefal balıkları avlanmaktadır. Gölden avlanan balıkların çoğunluğu Bursa, Orhangazi ve İznik'te tüketilmekle birlikte, özellikle gümüş balığı ve kerevit balığının tamamının ihraç edilmesi önem arz etmektedir. Çalışma sahamızda kültür balıkçılığının yapıldığı iki tesis bulunmaktadır. Birisi Dereköy'de yer alırken diğeri ise Karasu Deresi'nin düzenlenmesiyle oluşturulmuş tesislerdir (Akbulak, 2006: 326). Aynı zamanda Dereköy'de ki tesiste alabalık üretimi de yapılmaktadır.

Şekil 6. 3. İznik Gölü Balık Türleri

Kaynak: (Yağcı, 2008: 164'den yararlanarak hazırlanmıştır)

6.6.1. Balıkçılık Faaliyeti İle İlgili Temel Sorunlar

Çalışma sahamız çevresinde iki tane balık tesisi bulunmaktadır. Karasu Deresi'nin yatağının değiştirilmesiyle ve yatak uzunluğunca setlerin yapılması balıkların yumurtalarını bırakması açısından engel teşkil etmiştir. Dereyi korumak amacıyla dere yatağına yapılan setler, balıkların dere boyunca yumurtalarını koymalarını zorlaştırmaktadır. Bu durum hem üreme olanaklarını kısıtlarken hem de balık sayılarının azalmasına neden olmaktadır.

Bir diğer sorun ise göl suyunda meydana gelen kirlilik tehdididir. İznik Gölü çevresindeki tarımsal faaliyetlerde kullanılan kimyasal gübreler, yağış ve sulamayla birlikte göle karışmakta ve göl suyunun kimyasını değiştirmektedir. Dolayısıyla bu durum balıkların yaşam alanını sınırlandırırken aynı zamanda miktarlarının da azalmasına oldukça etkili olmaktadır. Bir başka açıdan ise, ülkemizde kerevit yoğun bir şekilde avlanırken ilerleyen dönemlerde kerevit vebasının görülmesinden dolayı diğer balık avcılığına yönelim olmuştur. Bu durum çalışma sahamız çevresinde sazan ve yayın balıklarının üzerindeki baskıyı artırmış aynı zamanda ilerleyen yıllarda sazan ve yayın balıklarının azalmasıyla popülasyonun yapısı değişmiştir.

Çalışma sahamız çevresinde hem tarımsal ürünlerin hem de hayvansal ürünlerin satışa sunulmasında çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Sayıca az olan köy kalkınma ve balıkçılık kooperatifleri ürünlerin satışı konusunda işlevlerini tam olarak yerine getirememektedir. Bu kooperatiflerin ve üretici birliklerinin sayısının artırılmasıyla verimliliği de artacaktır.

Geçmişten beri süregelen çok sayıda balıkçının geçimini sağladığı İznik Gölü, günümüzde bu önemini yitirmiştir. Sayıca azalan sazan ve yayın balıkları popülasyonu değiştirmekle birlikte halen avlanan balıklar arasında bir tür mantar hastalığından dolayı kerevit oranında da azalmalar söz konusudur. İznik Gölü sularındaki kimyasal kirlenmenin ve yosun sayısının artması balık popülasyonunu oldukça kötü bir şekilde etkilemektedir.

İznik Gölü akarsuları ve yeraltı suları ile yüksek bir potansiyele sahip olduğundan dolayı havzanın ekonomik hayatının şekillenmesinde büyük bir önem arz etmektedir. Bu nokta da göl, balıkçılık ve turizm gibi faaliyetlere imkan tanımış, nüfusun artışında etkili olmuştur. Göl çevresindeki nüfus artışı, kimyasal gübre ve tarım ilaçları gölün kirlenmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Bu kirlilik henüz ileri boyutlara ulaşmasa da, zamanla göldeki canlı yaşamını olumsuz etkileyerek balıkçılığın gerilemesine yol açmaktadır. Dolayısıyla bu durum beşeri hayat üzerinde baskı oluşturmaktadır.

6.7. Sanayi Faaliyetleri

Zirai faaliyetler çalışma sahamız çevresinin temel geçim kaynağı olmakla birlikte 1970’li yıllardan günümüze kadar ivme gösteren sanayi, tarımdan sonra önemli bir faaliyet olarak dikkat çekmiştir. Bu tarihten itibaren nüfusun büyük çoğunluğu kentlerde yoğunlaşmış, aynı zamanda kent nüfusunun çoğunluğu da sanayide yer almıştır.

İznik kentin de sanayi sektörü tarım sektörüne nispeten gelişme gösterememiştir. Bunda kentin oldukça fazla sit alanına sahip olması ve diğer kısımlarının da tarımsal açıdan değerli olması etkili olmuştur. Özellikle Orhangazi çevresinde yoğunlaşan büyük ölçekli sanayi faaliyetleri İznik-Gemlik karayolunun kuzeyinde konumlanmaktadır. Bunun dışında küçük ölçekli sanayi işletmeleri kentin farklı bölgelerine dağılmıştır.

Çalışma sahamızda daha çok küçük ölçekli işletmelerin hakim olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda mevcut işletmelerin ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmek, farklı bölümlerde uzmanlaşmış küçük işletmelerin çevreye vereceği zararı azaltmak ve daha yüksek düzeyde verim alınması için yeni küçük sanayi sitesinin kurulması amaçlanmaktadır. Bu açıdan İznik’te yeni küçük sanayi sitesinin kurulmasıyla birlikte kentteki mevcut sanayi kolları güçlenecek, yeni yatırımlarla birlikte uluslararası alanda rekabet gücüde artacaktır.

Kentin önemli bir sanayi tesisi olan tarım aletleri üreten Yüksan Tarım Makinaları Sanayi Firmasıdır. Çalışma sahamızın doğusunda yer alan tek büyük ve yurt dışına ihracatı olan bu firmadan ardından başka mühim firma ise, sera malzemeleri üreten Gülistan Sera ve Sulama Sistemleri firmasıdır. Bu açıdan 2023 yılı mevcut sanayi durumuna bakıldığında en fazla olarak 7 tane bulunan yağhane ve soğuk hava deposudur. Tarımsal alet atölyesi ise 5 tane bulunmaktadır (Tablo 6.2).

Hem sanayi tesislerinde hem de sanayi üretimi açısından çalışma sahamızda bir çeşitlilik söz konusudur. Bunlar, dokuma ve tekstil sanayi, çelik sanayi, kimya sanayi, otomotiv sanayi ve gıda ürünleri sanayisi temel sanayi kollarını oluşturmaktadır. Nitekim, İznik'te yer alan sanayi kuruluşlarında üretilen mamuller ticari açıdan oldukça önem arz etmektedir. 1970'li yıllardan itibaren sanayinin gelişmesiyle birlikte bu üretilen mamuller yurt içinde satışa sunulurken dış piyasaya da ihraç edilmektedir.

İhraç edilen ürünler arasında çelik, otomotiv sanayinde kullanılan parçalar, mermer ve dondurulmuş gıdalar, tarım makineleri, iplik ve birçok tekstil ürünleri yer almaktadır. Ancak burada rakamsal olarak en fazla pay iplik ve dokuma alanında işlev gösteren fabrikalardır. İstihdam olanağı yüksek olan iplik ve dokuma sanayisinde, battaniye, kumaş, masa örtüsü vb. ürünler üretilmektedir. Bu ürünler başta İstanbul, Bursa gibi yurt içine gönderilmekle birlikte Almanya, Japonya ve İngiltere gibi birçok ülkeye de ihraç edilmektedir.

Metal ana sanayi çalışma sahamızdaki bir diğer önemli sanayi koludur. Metal ana sanayi tesisinde çalışanların sayısı oldukça yüksek olmakla birlikte bu sanayi kolunda 4 fabrika faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda Ce-Sa bu sektördeki ilk tesis özelliğinde olup İznik'te ki ilk büyük fabrikadır. Nitekim bu tesisin kurulmasında ki en önemli etken Bursa otomotiv sanayisidir (Akbulak, 2006: 347).

İznik, Türkiye'de otomotiv sektörünün bir arada bulunduğu merkezlere yakın bir lokasyonda olmasından dolayı bu sektörün gelişmesinde oldukça avantajlı durumdadır. Burada üretilen ürünlerin büyük bir kısmı Bursa, İstanbul ve Adapazarı gibi otomotiv sektöründe ileri olan merkezlere gönderilmektedir.

Çalışma sahamız çevresinde ekili-dikili alanlar içinde zeytinlikler en önemli yere sahiptir. Zeytinlikler, göl çevresindeki ova tabanlarını çevreleyerek çeşitli eğim değerlerindeki yamaçlarda yayılış göstermektedir. Yer yer göl kıyısına sokulan zeytinlikler göl çevresindeki düzlüklerin çok geniş bir bölümünü kaplamaktadır. Çalışma sahamızda yetiştirilen zeytinlerin tamamı sofralıktır aynı zamanda dünya çapında oldukça önemlidir. Hasadı yapılan zeytin, hem

Marmarabirlik ve diğer kooperatiflerce toplanmakta hem de tüccarlar tarafından satın alınmaktadır.

İznik'teki endüstri kollarından biri olan gıda sanayisi diğer sanayi kollarıyla karşılaştırıldığında geri planda kalmaktadır. Nitekim, havzamızda sanayi bitkilerinin yetiştirilememesi ve oldukça mühim olan zeytinin yağ olarak değil de sofralık olarak kullanılması bu durumda oldukça etkili olmaktadır. Gıda sanayisi açısından turşuculuk zeytine göre daha ayrıcalıklı bir yere sahip olurken tesislerde turşu üretimi de yapılmaktadır. Gıda sanayinde faaliyet gösteren dondurulmuş sebze ve meyve imalatı yapan tesisler de mevcuttur.

Tablo 6. 2. 2023 yılı İznik Sanayisinin Mevcut Durumu

Konu	Adet
Yağhane	7
Soğuk Hava Deposu	7
Tarımsal Alet Atölyesi	5

Kaynak: (İznik Ticaret ve Sanayi Odası, 2023)

6.7.1. Sanayi Faaliyetleri İle İlgili Temel Sorunlar

Sanayi tesislerinin kuruluş yerlerinin seçiminde ulaşım faktörü açısından elverişli şartlar göz önüne alınmaktadır. Dolayısıyla fabrikalar için genellikle yatay bir gelişim gösterebilen, az eğimli veya düz sahalar tercih edilmektedir. Çalışma sahamızda görüldüğü üzere sanayi tesislerinin kurulduğu sahalar genellikle verimli tarım arazileri durumundadır. Bu nokta da uygun iklim koşullarında hemen hemen her türlü ürün için elverişli olan verimli tarım arazileri, sanayi tesisleri tarafından işgal edilmektedir (Fotoğraf 6.8).

Çalışma sahamız çevresi batı kesiminde ve Orhangazi çevresindeki sanayi tesislerinin mekânsal dağılışı ova üzerinde gerçekleşmektedir. Nitekim ova alanları sanayi tesisleri için ulaşım bakımından elverişli olsa da, ovanın topraklarının kabiliyeti göz önüne alındığında amaç

dışı bir kullanım söz konusudur. Dolayısıyla çalışma sahamızda verimli tarım arazilerinin yanlış bir şekilde değerlendirildiğini söylemek mümkündür(Fotoğraf 6.9).

Çalışma sahamız zeytin yetiştiriciliğiyle oldukça ön plandadır. Marmarabirlik'e zeytin temin eden en mühim üreticilerden biri olan İznik'te, zeytin depolama ve zeytin karasuyu arıtması bakımından tesisler mevcut değildir. Dolayısıyla sanayi odaklı tesislerin katı atıkları göle dökülmekte ve kirliliğe neden olmaktadır. Sanayi bölgeleri için kent dışındaki geniş arazilerin tercih edilmesi daha uygun olacaktır.

Bir başka açıdan çalışma sahamızda Tarım Organize Sanayi Bölgesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakımdan organize sanayi ve paketleme tesisi gibi kentin ihtiyacı olan tesislerin kurulması da düşünülmektedir. Aynı zamanda İznik'te faaliyet gösteren küçük sanayi kolları arasında sandık atölyeleri, mermer işleme atölyeleri, çini üretim atölyeleri ve marangoz atölyeleri vs. bulunmaktadır. Ancak bu işletmelerin merkeze yakın alanlarda ve plansız bir şekilde bulunması çevre sağlığını, kent planlamasını ve estetik açıdan olumsuz etkilemektedir.

Fotoğraf 6. 8. Verimli tarım arazileri üzerinde İznik Yeni Sanayi Sitesi yayılım Alanı

Fotoğraf 6. 9. Tarım Arazileri İçerisinde Sanayi Alanından Bir Görünüm

6.8. İznik Gölü

Çalışma sahamızın doğal değerleri arasında İznik Gölü en dikkat çekici unsurdur. İznik Gölü Havzası elverişli iklim ve toprak özellikleriyle değerli olurken, sulama imkanlarının var olması ve polikültür tarımının yapılmasıyla da Güney Marmara Bölgesi’nde tarımsal üretim merkezleri açısından özel bir yere sahiptir. Nitekim Başar H, (2004: 94)’ göre, İznik Gölü’nün 12,2 milyar metreküp su hacmi ve yıllık 80 milyon metreküp su verimi ile takriben 12,000 ha tarım yeri sulanmaktadır. Tarımsal üretim üzerinde büyük bir role sahip olan göl, aynı zamanda endüstri suyu temini, amatör balıkçılık, yüzme, su ürünleri üretimi, su sporları ve günübirlik tatil imkanlarıyla da sosyal aktiviteler açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

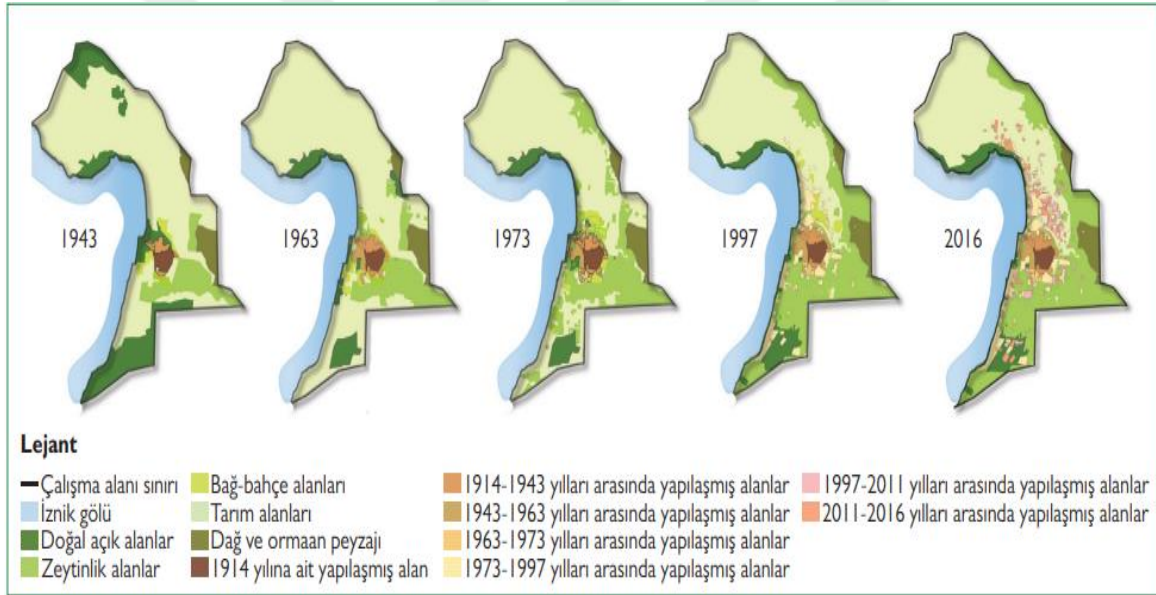
Aynı zamanda rekreasyonel amaçlı da kullanılan İznik Gölü’nün özellikle güney kıyıları yüzme, güneşlenme ve kamp alanı olarak kullanılmaktadır. Göl, dingin ortamı ve doğal güzellikleriyle birlikte suya bağlı birçok turistik faaliyet için oldukça önemlidir. Batı kıyıları ise daha çok piknik ve dinlenme alanı olarak tercih edilmektedir. Doğuda kentin bulunduğu kesimde ise, kıyı alanları yürüyüş alanı olarak değerlendirilmektedir.

Bir diğer açıdan İznik Gölü 1960’lı yıllara kadar ulaşım amaçlı da kullanılmıştır. Bu nokta çalışma sahamızın doğu kesiminde faaliyet gösteren tarımsal ürünler İstanbul ve Bursa’ya

götürülmek istenildiğinde, İznik'ten Orhangazi'ye kadar göl taşımacılık amaçlı kullanılmaktaydı. 1960'lı yıllardan sonra ise karayollarının iyileşmesiyle birlikte göl üzerinden yapılan taşımacılık önemini yitirmiş dolayısıyla nakliye işlemi sadece karayolları üzerinden sağlanmıştır (Akbulak, 2006: 226). Günümüzde de göl, taşımacılık amaçlı kullanımını yitirmiştir.

6.8.1. İznik Gölü Havzası İle İlgili Temel Sorunlar

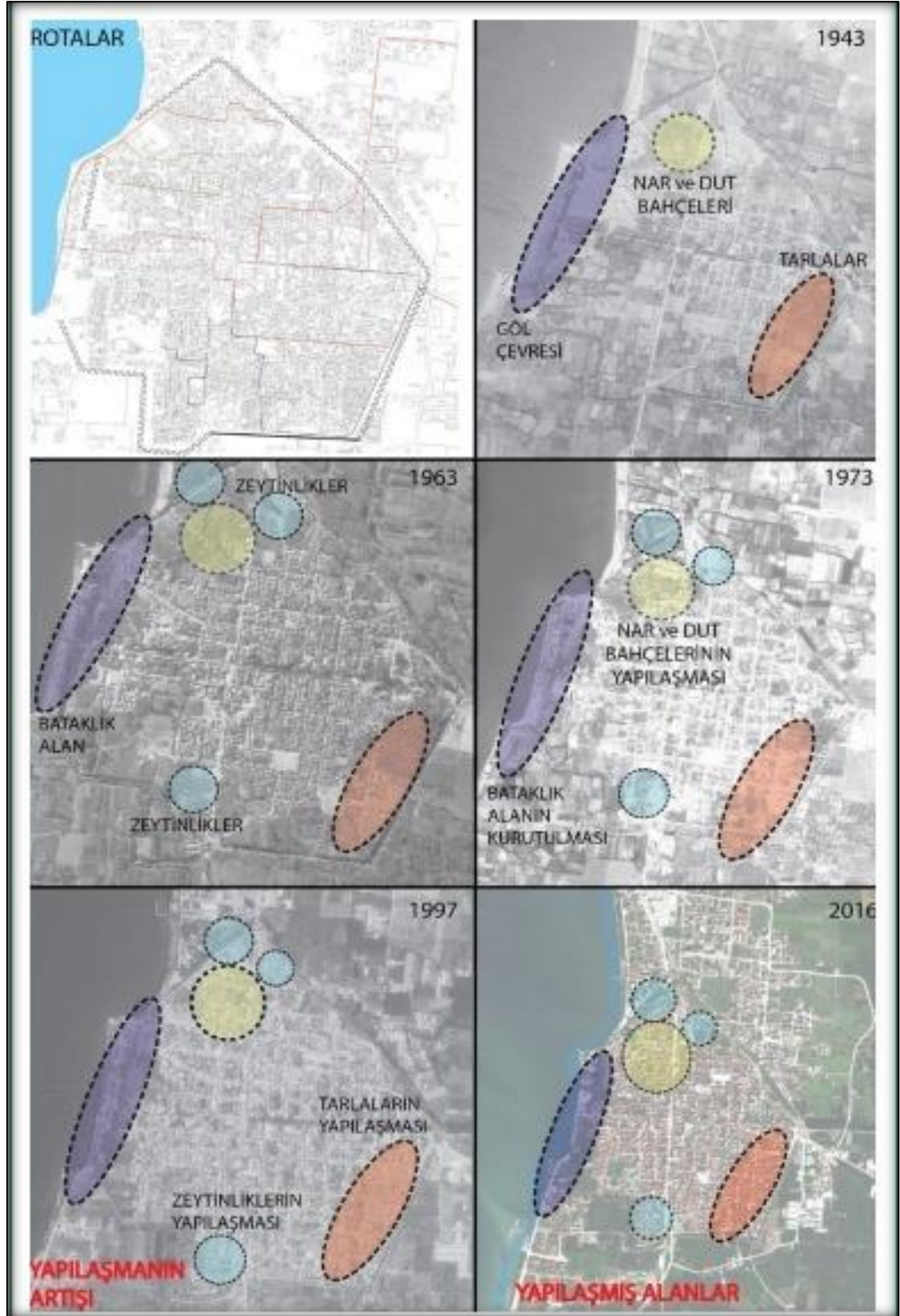
İznik kentinin sahip olduğu doğal ve tarihi değerleri, kentin kültürel görünümünün şekillenmesinde etkili olmuştur. Geçmişten bugüne kenti çevreleyen doğal çevre, zaman içinde farklı kullanımlara dönüşmüş ve bu doğal çevreyle halen etkileşim içinde olmuştur. Kenti biçimlendiren ve gelişmesini etkileyen bu doğal unsurlardan özellikle zeytinlikler, tarım alanları, bağ ve bahçeler ve ormanlık alanlar üzerinde yapılaşmadan kaynaklı yoğun bir baskı söz konusudur (Şekil 6.4).

Şekil 6. 4. İznik'te Doğal Çevre Değişimi

Kaynak: (Salt, 2018: 48)

Çalışma sahamızda geçmişten beri doğal çevre gittikçe yapılaşmış çevreye dönüşmektedir. Bu durum çalışma sahamızdaki doğal çevre üzerinde baskıyı artırmaktadır. Bağ bahçe ve tarım alanlarının zeytinliğe dönüştürülmesi söz konusudur. Aynı zamanda zeytinlik alanlar üzerinde sanayi, konut, yol vb. unsurlardan kaynaklı yapılaşmanın artması da bu alanlar üzerinde baskıyı artırmaktadır. Bu alanlarda toprağın kabiliyetine göre kullanılmaması söz konusudur (Şekil 6.5).

Şekil 6. 5. Çalışma Sahası Doğal Çevre Değişimleri

Kaynak: (Yücel ve Salt, 2018: 49)

İznik Gölü 1990 yılında sit alanı olarak belirlenmiş aynı zamanda bu doğrultuda belli koruma alanları oluşturulmuştur. Çalışma sahamızda havza yönetimi açısından toprak kullanımı oldukça önem arz etmektedir. Nitekim bu durumun havza yönetiminde göz önünde bulundurulacağı bir gerçektir. Ancak Şekil 6.5'ten görüleceği üzere, çalışma sahamızda doğal çevre zamanla değişime uğradığı gibi yer yer yapılaşmadan kaynaklı nüfus baskının artması, bu alanlar üzerinde daima tehdit unsuru olacaktır.

Çalışma sahamızda bir diğer temel sorun su kirliliğidir. Nitekim, araştırma sahamızda İznik Gölü dışında irili ufaklı birçok akarsu bulunmaktadır. Garsak Çayı haricinde diğer bütün akarsular sularını depresyon tabanına ve İznik Gölü'ne akıtmaktadır. Bu noktada bizzat tarım arazilerinde suyun kullanımı fazlasıyla tercih edilmektedir. Havza içerisinde bulunan halk, gölün doğu ve batısındaki elverişli ovalarda hem göl sularını çekmek hem de akarsulardan faydalanmak amacıyla suları tarımda tercih edilmektedir. Ancak sulu tarım alanlarında kullanılan kimyasal gübre ve ilaçlar yüzeysel akışla birlikte göle dökülmektedir. Nitekim zeytinliklerin ve diğer tarım alanlarının ilaçlanmasında tercih edilen aletler göl sularıyla yıkanmakta ve yıkama suları da göle akıtılmaktadır. Aynı zamanda göle yakın konutların kanalizasyon ve atık suları göle aktarılmakla birlikte kirliliği de artırmaktadır. Bu kirliliğin özellikle İznik ve Orhangazi ile Sölöz deltası kıyılarında fazlasıyla yüksek bir seviyede ve oldukça belirgindir (Meşeli, 2010: 140).

Ülkemizde uluslararası öneme sahip sulak alanlar arasında olan İznik Gölü, yerli ve yabancı endüstri kuruluşları tarafından kirletilmektedir. Aynı zamanda tesislerinin verimli tarım arazileri üzerinde kurulduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla sanayi odaklı tesislerin katı atıkları da göl kirliliğinin bir diğer unsurudur. Nitekim Orhangazi çevresinde bulunan birçok sanayi tesisinin katı atıkları göle dökülmektedir. Özellikle İznik'te ki Marmara Birlik Zeytin İşleme Tesisi, Orhangazi'deki İspak Endüstri Tesisi ve Orhangazi Mezbahası bu kirlilikte büyük bir role sahiptir (Tablo 6.3).

Gemlik kıyılarında ve etrafında da sanayi ve liman kaynaklı su kirliliği görülmektedir. Oluşan bu kirlilik İznik Gölü üzerinde oldukça etkili olmakta ve gölde yaşam sürdüren karabatak, gece balıkçılı ve bazı deniz canlılarının gerilemesine sebep olmaktadır. Çalışma sahamızdaki sazlık-bataklık alanlarda bu kirlilikten etkilenirken kirlilik düzeyinin daha da artması havzayı da etkileyecektir. Artan bu su kirliliği, olumsuz etkilerini göl kıyılarında barınan kuş türleri üzerinde de hissettirmektedir.

Aynı zamanda geçmişten beri çok sayıda balıkçıya geçim kaynağını sunan İznik Gölü, günümüzde önemini kaybetmiştir. Gölde ekonomik açıdan değerli olan balık türleri arasında meydana gelen mantar hastalığından dolayı bu türlerin sayısında azalma görülmektedir. Nitekim, İznik ve Orhangazi'deki hem sanayi tesislerinden hem de çevredeki yerleşim yerlerinden ve küçük zeytinyağı fabrikalarından göle atıklar dökülmekte ve kanalizasyon dahil olmaktadır. Dolayısıyla bu durum aşırı yosunlaşmaya ve toplu balık ölümlerine neden olmaktadır. Aynı zamanda Meşeli, (2010: 142)'de belirtildiği üzere; balık popülasyonundaki gerileme, DSİ tarafından göle bırakılan gümüş balıkları ve İsrail sazanlarına rağmen sürdürülmüş ve göl sularında kimyasal kirlenme meydana gelirken yosun miktarında belirgin bir artışın olduğu vurgulanmıştır.

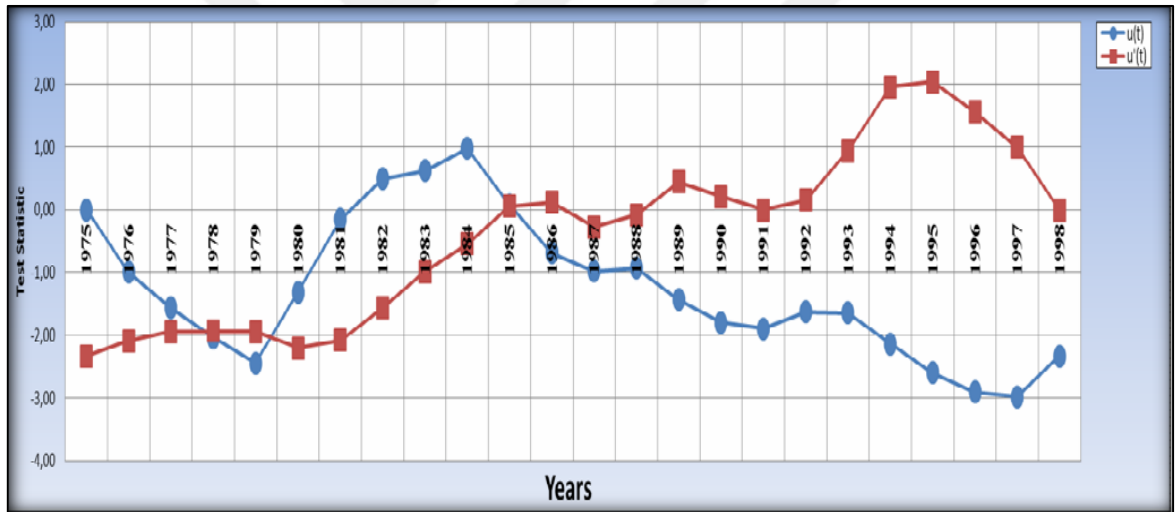
Tablo 6. 3. İznik Gölü ve Çevre Akarsularına Atık Su Aktaran Tesisler

Tesis	Sektör	Atık Su Miktarı (m³/gün)
Swedish Match Kibrit ve Çakmak End.A.Ş. Orhangazi	Orman Ürünleri	50-200
Karboğaz-Co2 ve Kuru buz San. – Orhangazi	Kimya Endüstrisi	50-200
AsilçelikSan. Tic. A.Ş. Orhangazi	Demir-Çelik Endüstrisi	200-1000
Ormo Yün İplik San.- Orhangazi	Tekstil Endüstrisi	200-1000
Namsal Gıda San.-Orhangazi	Gıda Endüstrisi	200-1000
Polifleks Otomotiv San.- Orhangazi	Otomotiv Endüstrisi	200-1000
Döktaş Döküm San.- Orhangazi	Döküm Endüstrisi	200-1000
Marmara Birlik Zeytin-İznik	Zeytin İşleme	200-1000
Mezbaha-Orhangazi	Hayvan Kesimi	>200

Kaynak: (Meşeli, 2010'den yararlanarak hazırlanmıştır)

Çalışma sahamızda bir diğer sorun, göl seviyesinde ki azalmadır. Nitekim göl, tarım alanları ve zeytinliklerle çevrilidir. Dolayısıyla hem fabrikalar hem de çevredeki tarım arazileri için gölden su alınmaktadır. Bu durum geçmişten günümüze kadar gölün su seviyesini etkilemiştir. Su tarım amaçlı kullanıldığı için fazla su alınması veya dengeli bir şekilde tercih edilmemesi bu gölün su seviyesinin azalmasında etkili bir unsurdur. Çalışma sahamızda göl etrafındaki yalıtışları incelenerek günümüzdeki göl seviyesinin daha alçak seviyelerde olduğu belirtilmiştir (Erginal, 2011: 82). Nitekim bu durumda küresel deniz seviyeleri ile İznik Gölü su seviyesi arasındaki ilişki de kuvvetle muhtemel olduğunu söyleyebiliriz.

Bu noktada gölün su seviyesi genel olarak azalma eğilimi gösterirken, yıllara göre su seviyesinde artış ve azalışın da meydana geldiğini söyleyebiliriz. Yapılan çalışmalarda Çeribaşı, Sönmez, Doğan (2013: 1041)'de trend analizleri testleri uygulanarak yıllara göre göl su seviyesinde artma ve azalma olduğu belirtilmiştir. Ancak genel itibariyle İznik Gölü'nün yıllık göl su seviyesinin giderek azalma eğiliminde olduğu açıkça ortadadır (Şekil 6.6).

Şekil 6. 6. Mann-Kendall Testi ile İznik Gölü Yıllara Göre Su Seviyesi

Kaynak: (Çeribaşı, Sönmez, Doğan. 2013)

Nitekim tarım amaçlı suyun fazla veya dengesiz kullanımı su seviyesini azaltırken sanayi kaynaklı kirlenme de gölün dengesini değiştirecektir. Aynı zamanda göl, İznik'in kentsel gelişiminde önem arz etmektedir. Göl sularının azalması veya kirlenmesi canlı çeşitliliğini olumsuz etkilemekle birlikte, turizm ve ticaretin gelişimini de yavaşlatmaktadır. Dolayısıyla bu etkilerin en aza indirilmesi için İznik Gölü'nün su miktarının muhafaza edilmesi ve planlı bir şekilde kullanılmalıdır.

6.9. Katı ve Tehlikeli Atıklar

Çalışma sahamız son kırk yıldır kuzey ve güney yönlü kentsel gelişimini devam ettirmiş aynı zamanda sur dışına taşmıştır. Özellikle gölün güneydoğu ve güney kıyılarında gerek ikinci konutlar gerekse yıl boyu kullanılan konutlar yapılmaktadır. Ancak göl çevresinde son on yıldır tatil siteleri yapılmış ve bu durum göl çekiciliğini azaltmıştır. İki veya üç katlı olan bu konutların kentte var olan kalabalık, gürültü gibi olumsuzluktan uzaklaşarak hafta sonu veya tatil isteğiyle kullanılması, iç turizm hareketini meydana getirmiştir. Aynı zamanda İznik'in İzmit, İstanbul ve Bursa gibi büyük kentlere yakın olmasından kaynaklı ulaşım kolaylığı ikinci konut yapımını teşvik etmektedir.

İznik Gölü'nün etrafındaki doğal değerlerin ve tarihsel yapının muhafaza edilmesi, aynı zamanda gölün su ürünleri potansiyelinin denetim altında tutulması ve kirliliğin önlenmesi amacıyla Çevre Düzeni Planı 11 Şubat 1990 tarihinde beyan edilmiştir. Bu planda öncelikli amaç olarak İznik Gölü etrafındaki arazi kullanımını belirleyen özel koşullardır. Nitekim, kıyıdan başlayarak 300 m. genişlikteki şerit 'mutlak koruma alanı' olarak nitelendirilmiş ve bu alan içinde var olan inşaların kanalizasyon yapısının iyileştirilmesi adına teknik tesisler dışında herhangi bir yapı inşa edilmeyeceği belirtilmiştir. Mevcut koruma alanı kenarından itibaren 700 m. genişlikteki şerit 'kısa mesafeli koruma alanı' kabul edilmiştir. Nitekim bu şeritte var olan binaların muhafaza edilmesi, yeni konut ve sanayi tesislerinin inşa edilmemesi belirlenmiştir. Kısa mesafeli koruma alanı sınırı boyunca 1 km. genişlikteki bölge ise 'orta mesafeli koruma alanı' olarak belirlenmiş ve bu alanda kirlletici özelliği bulunan sıvı, gaz ve katı atıklar meydana getiren yeni sanayi tesislerinin kurulmasının yasaklandığı belirtilmiştir (Akbulak, C. 2006: 364).

6.9.1. Katı ve Tehlikeli Atıklar İle İlgili Temel Sorunlar

Öncelikle çalışma sahamızda yapılan Çevre Düzeni Planı çerçevesinde, gölün özellikle kentin güneydoğusunda kalan kıyı kesimde bu plana uyulmamıştır. Hem ikinci konutlar hem de yıl boyu tercih edilen konutların kıyı çizgisinden başlayarak 50 m. açıklığa kadar sokulduğunu görebiliriz. Plan doğrultusunda göl çevresinde mutlak koruma alanlarının yer yer yapılaşmaya maruz kaldığını ve bundan kaynaklı katı atıkların göl üzerinde baskı oluşturduğunu söyleyebiliriz. İznik ve Orhangazi ilçeleri ve diğer belediyeler, çöplerini görünen araziye bırakmakta ve çöp arıtma veya ıslah işlemi uygulanmamaktadır.

Marmarabirlik'e zeytin sağlayan İznik'te zeytin depolama ve zeytin karasuyu arıtmak adına tesisler de mevcut değildir. Köylerin atıkları göle ve göl kıyısına atılmakta ve her açıdan

yeterli bir arıtma sistemi bulunması gerekir. Örnek olarak Boyalıca mevkiinde göl kıyısında sanayi ve evsel kaynaklı katı atıkları görmek mümkündür (Fotoğraf 6.10).

Bunlara ek olarak, İznik soylu ve eski bir yerleşim yeri olmasına rağmen kanalizasyon sistemi yer yer yeterli değildir. Havzadaki kanalizasyon ağı toprak altındaki tarihi eserlerden dolayı fazla derine inememektedir. Özellikle bazı sokaklarda kanalizasyon sistemi yeraltına giremediği için foseptik çukurlar kullanılmaktadır. Dolayısıyla zaman zaman vidanjörlerle foseptik çukurları dökülmekte ve bu pis sularla atık maddeler rastgele yerleşme dışındaki alanlara dökülmektedir. Nitekim, kanalizasyon sisteminin bazı yerlerde yetersiz oluşu turizm alanında yapılacak otel veya çeşitli yatırımlar için çok önemli bir engel oluşturmaktadır.

Fotoğraf 6. 10. İznik Boyalıca’da Katı Atıklardan Bir Görünüm

Gölün etrafındaki tarımsal ve endüstriyel etkinlikler ile kentleşme sonucun da meydana çıkan atıklar, gölü besleyen dereye veya bizzat göle aktarılmaktadır. Dolayısıyla son on yıldır hızlı bir kirlenme sürecine girilmiştir. Çalışma sahamızda su kaynaklarının evsel ve endüstriyel atıklarla pisenmesi ve bu su kaynaklarının sulamada tercih edilmesi, çevre sağlığı ve tarım topraklarında verimliliği düşürmektedir.

Çalışma sahamızdaki hidrolojik yapının kirlenmesini engellemek adına gübreleme ve ilaçlamanın daha bilinçli olarak uygulanması ve göl etrafındaki yerleşmelere ait evsel atıkların denetim altına alınması oldukça mühimdir. Aynı zamanda yer yer yetersiz kalan kanalizasyon ağının daha uygun bir hale getirilmesi yaşanılabilir çevre adına faydalı olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Doğal ortam ile insan arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Yaşanan bu etkileşim tarım devrimi, sanayi devrimi ve günümüzün teknolojik gelişmeleriyle birlikte farklı boyutlara ve hızlara ulaşarak devam etmektedir. Bu noktada kentleşme, 20. yüzyılın ayırt edici özelliklerinden biri olarak dikkat çekmiştir. İnsan, coğrafi mekânı kullanarak zamanla antropojenik oluşumlara yol açabilmekte aynı zamanda doğal ortamın dinamik potansiyelini değiştirebilmektedir (Garipağaoğlu, Uzun, 2019: 20). Dolayısıyla bütün ülkeler, kentleşme olayı ve sonuçlarının etkileriyle karşı karşıya kalmaktadır

İznik Depresyonu, Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun orta kolu tarafından çevrelenirken, morfolojik görünümü genç tektonik hareketlerle, akarsu aşındırmasıyla ve biriktirme faaliyetleriyle şekillenmiştir. Havzayı meydana getiren başlıca morfolojik birimler alçak düzlükler, plato sahaları ve dağlık sahalardır. Nitekim, bu morfolojik birimler nüfus yoğunluğundan yerleşme büyüklüğü ve dokularına, mevcut ekonomik faaliyetlerden zirai yöntemlerine ve beşeri faaliyetlerine kadar etkili olmuş, dolayısıyla farklı özelliklerin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır.

İznik Gölü'nün doğusunda ve batısında yer alan alçak düzlükler, geniş bir yer kaplamakla birlikte elverişli iklim koşulları, verimli toprakları ve sulama imkanlarından dolayı çalışma sahamızdaki en değerli tarım arazileri olarak dikkat çekmektedir. Bu sahalar aynı zamanda nüfusun yoğun olduğu alanlardır. Nitekim, platoluk ve dağlık sahalarda ise iklim, yükselti ve toprak şartlarından dolayı tarımsal faaliyetler kısıtlanmış yerini temel ekonomik faaliyetler olan ormancılık ve hayvancılık almıştır.

Çalışma sahamız yerleşme tarihi bakımından 7.000 yıl öncesine kadar uzanan aynı zamanda lokasyonu ve sunduğu elverişli şartlardan dolayı buraya hakim olan devletler için önemli bir yere sahip olmuştur. İstanbul'u Ege ve Anadolu'ya bağlayan mühim bir konuma sahip olurken zengin tarihsel geçmişiyle birçok medeniyete başkentlik yapmıştır. Bu bakımdan İznik kenti çeşitli dönemlerde dört ayrı devlete yönetim merkezliği yapması bakımından da ülkemizin eşsiz örneği durumundadır.

Izgara planlı olan İznik kenti, günümüze kadar bu planını korumuştur. Çevresi surlarla çevrili olan kent, son kırk yıldır kentsel gelişimini sur dışında devam ettirmiştir. Kuzey ve güneyden yapılaşmaya açılmakla birlikte halen bu yönlerde gelişmeye devam etmektedir. Nitekim çok fazla sit alanına sahip olan İznik'te, artan nüfus ve yapılaşma kentin aleyhine olmaktadır. Beşeri faaliyetlerin çalışma sahamız üzerinde yer yer büyük bir baskı oluşturduğu

açıktır. Bu noktada, havzanın batı kesiminde sanayi tesislerinin tamamına yakınının verimli tarım alanları üzerinde yer alması verimli tarım arazileri üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Nitekim bu noktada sanayi tesislerinin tarımsal potansiyeli oldukça az olan alanlara yapılması, tarımsal arazi kaybının engellenmesi açısından doğru bir alternatif olacaktır. Bir diğer açıdan tarıma uygun olduğu halde zirai üretimin yapılmadığı sahalar veya tarım alanında planlama eksikliğinden dolayı her türlü ürünün yetiştirilmesi olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir.

Çalışma sahamızın en dikkat çekici unsuru olan İznik Gölü, havzada ekonomik anlamda geçmişten beri önem arz etmektedir. Günümüzde de hem sulama açısından hem de balıkçılık ve turizm gibi faaliyetlere olanak sunması açısından önemini sürdürmektedir. Ancak kentin etrafındaki tarım alanları yoğun bir şekilde ikinci konut talebiyle karşı karşıyadır. Aynı zamanda geçmişte bahçe içinde 1-2 katlı evler yaygın olurken günümüzde kat yükseklikleri artmış ve bahçe yerine bina yapılmıştır. Bu konutların inşa edilmesiyle arazi fiyatları artmış ve halk toprak satmaya yönlendirilmiştir. Bu durum gelecekte İznik halkının aleyhine olacaktır. Dolayısıyla konut talebinde ve yapımında çeşitli kontrollerin sağlanması aynı zamanda dikkatli planların yapılması kent için faydalı olacaktır. Bir diğer açıdan tarıma uygun olmayan sahaların sanayi tesisleri, konut vb. yapılar için değerlendirilmesinin çalışma sahamız adına faydalı olacağı düşünülmektedir.

İznik Gölü Havzası'nda tarıma göre geri kalsa da sürekli bir gelişim gösteren ve her geçen gün önemi artan sanayi faaliyetleri bizzat Orhangazi çevresinde yaygınlaşmıştır. Nitekim bu durumda ulaşım olanakları ve konumu sanayinin gelişmesinde etkili olmuştur. Çalışma sahamızda büyük, orta ve küçük ölçekli sanayi tesisleri ürettikleri mamulleriyle birlikte ekonomik hayatın temel dinamiğini oluşturmaktadır. Ancak bu sanayi tesisleri özellikle verimli tarım arazileri üzerinde yer almaktadır. Bu noktada tesisten kaynaklı olumsuz etkiler göz önüne alınarak, tarımsal potansiyeli düşük sahalarda bu tesislerin kurulması gerekmektedir.

Çalışma sahamız doğal değerleri ve zengin tarihiyle turizm açısından ender özelliktedir. Ancak ekonomik faaliyetler bakımından değerlendirecek olursak turizm potansiyelinin istenilen düzeyde olmadığı anlaşılmıştır. Nitekim aynı durumun çalışma sahamızın yeterince tanıtılmaması bakımından da geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Konaklama imkanlarının kısıtlı olması, turizm faaliyetlerinin uluslararası düzeyde olmaması, mevcut tesislerin ihtiyaçlarını karşılayamaması vb. unsurlardan dolayı turizmin havza ekonomisine olan katkısı daha az orandadır. Bir diğer açıdan cami, türbe, hamam ve kilise gibi tarihi eserlerin büyük bir kısmı harap haldedir. Birkaç eser hariç diğerlerinin restorasyonu ve çevre düzenlenmesi yapılmadığı

için gün geçtikçe bu durum daha da kötüye gitmektedir. Turizmi canlandırmak adına tarihi eserlerin aslını bozmayacak şekilde restore edilmesi, var olan turistik değerlerin tanıtımının daha etkili bir biçimde uygulanması ve turizmde önemli bir rol oynayan seyahat şirketleriyle bağlantı kurulması çalışma sahamız adına faydalı olacaktır.

İznik Gölü çalışma sahamızda hem ekonomik hem de rekreasyonel faaliyetler açısından oldukça önem arz etmektedir. Ancak göl çevresindeki nüfus artışı, kimyasal gübre ve tarımsal ilaç kullanımının artışı gölün kirlenmesine neden olmaktadır. Kirlenme göldeki canlı popülasyonuna olumsuz etki bırakarak havzadaki ekonomik faaliyet olan balıkçılığın gerilemesine neden olmaktadır. Aynı zamanda göl suyundaki bu kirlilik turizm faaliyetlerini de olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Göldeki kirlilik şuan ileri düzeye ulaşmasa da gereken tedbirlerin alınmaması halinde gelecek yıllarda önemli sorunlara neden olacaktır. Bu doğrultuda kirlenmenin önüne geçilmesi için bilinçli bir şekilde gübreleme ve ilaçlama yapılması aynı zamanda en öncelikli olarak kanalizasyon ağı kurularak atık suların toplanıp arıtılması ve göl çevresindeki yerleşmelere ait evsel atıkların denetim altına alınması kirliliği en aza indirgeyecektir. Koruma-kullanma dengesine dikkat edilerek göl ve çevresinin yapısı muhafaza edilmelidir. Ayrıca su kalitesinin iyileştirilmesi için arıtma tesislerine önem verilmeli gerekirse ek yatırımlarla bu tesisler güçlendirilmelidir.

Sonuç itibariyle İznik Gölü Havzası çok çeşitli doğal ve beşeri ortam unsurlarını barındırmakta ve kendi içinde çeşitli özellikler sağlamaktadır. Tüm bu varlıklar havza içerisinde birbirini etkilerken aynı zamanda da birbirinden etkilenecek çeşitli dinamikler sunmaktadır. Ancak bu çeşitli kaynakların yeterince değerlendirilemediğini söyleyebiliriz. Bu nokta havzaya özgü kalkınma planlarının hazırlanması, havzanın kalkınması ve ekonomik kaynaklarının harekete geçirilebilmesi adına önemlidir. Hem yöre sakinlerinin ihtiyaçlarının göz önüne alınması hem de mevcut potansiyel kaynakların koruma-kullanma ilkesine göre değerlendirilmesi çalışma sahamız adına faydalı olacaktır. Bu doğrultuda kent planlamaları yapılırken, kentsel faaliyetlerin düzenlenmesi ve yerleşmelerin çevreyi en az hasara uğratacak şekilde hazırlanması gerekmektedir. Bu noktada en önemli husus kent planlanırken sadece bugünün düşünülmemesidir. İznik'teki kentsel gelişim sürecinde doğal ortam üzerinde, beşeri unsurlar büyük baskı oluşturmaktadır. Dolayısıyla İznik kent planlarının sürekli gözden geçirilen dinamik yapıda olması kentsel gelişim açısından oldukça önemlidir. İznik, günümüz ve gelecek için yegane bir ilgi alanı olurken, yapılacak olan her türlü planlamalarda kentin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Acungil, Y.** (2012). *Kentleşme Sürecinde Tokat'ta Kentlilik Bilinci*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tokat.
- Akbulak, C.** (2006). *İznik Depresyonu'nun Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından İncelenmesi*. İstanbul Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Doktora Tezi), İstanbul.
- Akbulak, C.** (2007). *İznik Gölü Havzasında Arazi Kullanımının Seçilmiş Köyler Üzerinde İncelenmesi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, *Coğrafya Dergisi*, 0 (15), 24-43.
- Akpur, A. & Zengin, B.** (2019). İznik Gölü İle Çevresinin Kamp Ve Karavan Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 8 (2), 4-20.
- Akşahin, B, S.** (2008). *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, Yapısal araçların Koordinasyonu ve Türkiye'nin Uyumu*. (AB Uzmanlık Tezi), 2008, Ankara.
- Albayrak, S.** (2018). *Mudanya'da Kentleşme Süreci ve Kentsel Gelişimi Etkileyen Faktörler*. (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.
- Alkan, L, P.** (2019). *Tarihi Güzergahın Bir Koruma Yöntemi Olarak Kültürel Rotaya Dönüştürülmesi: İznik Gölü Güney Kıyısı ve İznik-Gemlik Yolu*. (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, *Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Altun, N.** (2012). *Kuruluşundan Günümüze İznik'in Yerleşim Özellikleri*, *Coğrafya Dergisi*, 0 (6).
- Bahadır, M. & Özdemir, M.** (2011). *Climate Trend Analysis Of The Level Changes Of İznik Lake In Turkey*. Afyon Kocatepe University, Faculty of Science and Letter Geography Department, *Journal Biology & Life Sciences*, 2011 2(3): 4-13.
- Bakırcı, M.** (2019). Ulaşım ve Coğrafya: Türkiye'de Ulaşım Coğrafyası Literatür Analizi *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17 (34), 381-420.
- Başar, H. & Gürel S. & Katkat A,V** (2004). İznik Gölü Havzasında Değişik Su Kaynaklarıyla Sulanan Ağır Metal İçerikleri. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 93-104.
- Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı [BEBKA]** (2018). *Bilecik İli Mekansal Strateji Raporu*. [Erişim: 29.01.2021, https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/89/bilecik-ili-mekansal-strateji-plani-raporu-isbn_1571224888.pdf /]

Cuinet, V. (1896). *La Turquie d'Asie: Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie-Mineure*, 4. Cilt.

Çalışkan, G. (2019). *Doğu Roma Döneminde İznik*. (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya.

Çelik, F. (2006). *İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı İle Analizi*, Erciyes Üniversitesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0 (27), 149-170.

Çeribaşı, G. & Sönmez, O. & Doğan, E. (2013). İznik Gölü'nün Yıllık Göl Su Seviyelerinin Trend Analizi Yöntemi İle Değerlendirilmesi, 3. *Uluslararası Bursa Su Kongresi ve Sergisi*, 22-23-24 Mart 2013.

Değerliyurt, M. (2014). Kent Çalışmaları 1, *Detay Yayınları*, 1.Baskı, Ankara.

Dönmez, E, E, N. (2008). İznik Yeşil Camii ve Türk Mimarisindeki Yeri, Prof. Dr. Haluk Abbaslıoğlu'na 65. Yaş Armağanı, EUPERGETES, *Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü*, s.807-831, Antalya.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1929). Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül: I, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1935). Kati ve Mufassal Neticeler, Cilt: 12, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1940). Genel Nüfus Sayımı.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1945). Genel Nüfus Sayımı, Cilt: 65, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1950). Umumi Nüfus Sayımı, Neşriyat: 359, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1955). Genel Nüfus Sayımı, Yayın: 412, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1960). Genel Nüfus Sayımı, Yayın: 444, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1965). Genel Nüfus Sayımı, Yayın: 568, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1970). Genel Nüfus Sayımı, Yayın: 690, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1975). Genel Nüfus Sayımı, Yayın: 843, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1980). Genel Nüfus Sayımı, Yayın: 990-55, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1985). Genel Nüfus Sayımı, Yayın: 1237, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1990). Genel Nüfus Sayımı, Yayın: 1577, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (2000). Genel Nüfus Sayımı, Yayın: 2718, Ankara.

Erginal, A. E. & Bozcu, M. & Güneç Kıyak, N. (2011). İznik Gölü Kıyılarındaki Yalıtışlarının Kökeni, Yaşı ve Geç Kuvaterner Göl Seviye Değişimleri ile Bağlantıları. *Tübitak*, s. 1-35.

Ermış, Ü, M. (2011). “İznik Sarayı Çevresindeki Kiliseler”, *Uluslararası İznik I. Konsil Senato Sarayı'nın Lokalizasyonu Çalıştayı Bildirileri*, Ed. Mustafa Şahin-İ Hakan Mert, s. 79-103.

Ermış, Ü, M. (2014). Seyyahların Gözüyle İznik Şehri ve Yapıları, CIEPO 19, *Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları I*, İstanbul

Güngördü, S. (2019). *İznik Koimesis Kilisesi ve Önemi*. (Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa

Işık, Ş. (2005). *Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri*. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14 (1-2), 57-71.

İsbir, E. G. (1982). Kentleşme, Metropolitan Alan ve Yönetimi, *Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları*, No:185, Ankara.

İznik İlçe Raporu, (2012). [Erişim: 07.10.2021, https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/198/iznik-ilce-raporu_1568787296.pdf /]

İznik Trafik Şube Müdürlüğü (2023). [Erişim: 20.06.2023, www.tumisyeri.com/trafik-tescil-ve-denetleme-sube-0224-757-38-79/ /]

Karakurt Tosun, E. (2009). *Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri*, Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi (e-dergi), s.5-2.

Kardoruk, N. (2022). *Yeni Bulgularla Birlikte İznik (Nicaea) Roma Tiyatrosu Kullanım İşlevleri Ve Mimarisi*, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (24), 31-62.

Keleş, R. (2008). Kentleşme Politikası. *İmge Kitapevi Yayınları*, Ankara.

Keleş, R. (2020). Kentleşme Politikası. *İmge Kitapevi Yayınları*, Ankara.

Koday, S. & Baki, G. (2014). *Gemlik Limanları*, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (3): 431-454.

Köseoğlu, B.D. & Aydın, D., (2009). *Müstakil Konut Alanlarında Morfolojik ve Bağlamsal Değişim: Konya Meram Öğretmen Evleri*. *BAÜ FBE Dergisi*, 11 (2), 110-123

Meşeli, A. (2010). İznik Gölü Havzasında Çevre Sorunları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 134-148.

Niray, N. (2002). *Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 3-27.

Özer, Y. B. (2019). Bizans Sınırında Bir Selçuklu Başkenti: İznik-Şehrin Stratejik ve İktisadi Önemi Üzerine Düşünceler, *Ortaçağlardan Günümüze Türk Dünyasında Kültür ve Şehircilik Lisansüstü Çalıştay Bildirileri*, İstanbul.

Öztürk, M. & Altuntepe, N. (2008). *Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması, Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3(11), 1587-1625.

Pustu, Y. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Kent ‘Antik Site’den Dünya Kentine’, Gazi Üniversitesi Sayıştay Dergisi*, 17 (60), 129-151.

Salt, E. & Yücel, D. S. (2018). Kültürel Peyzajların Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimlerinin Tespiti: Bursa İznik Örneği, Mimar Sinan Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 28 (1), 40-55, İstanbul.

Sarioğlu, M. (2001). Ankara- Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945). *T.C Kültür Bakanlığı Yayını*, Ankara.

Şahin, M. (2020). Unesco Dünya Mirası Olma Yolunda İznik / Nicaea, *Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bursa.

Şen, T. (1998). *İznik’in Tarihi Coğrafyası*. Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Şerbetçi Savran, Z. (2017). *Bursa’nın Kentsel Gelişim Sürecinde Coğrafyanın Etkileri*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul.

Tatlıdil, E. (2009). “Kent ve Kentli Kimliği: İzmir Örneği”. *Ege Akademik Bakış*, 9 (1), 319-336.

Texier, C. (2002). Küçük Asya-Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, *Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı*, Baskı 1, Ankara.

Torrens, Paul M. & Alberti, M. (2000). Measuring Sprawl. *Centre For Advanced Spatial Analysis Working Paper Series University College London, Paper*, s. 27.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Veri tabanları. [Erişim: 14.10.2022, <https://www.tuik.gov.tr/>]

Ulusoy, A. & Vural, T. (2001). Kentleşmenin Sosyo - Ekonomik Etkileri, *Belediye Dergisi*, 7 (12).

Usta, K. M. (2005). *İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından İznik'in Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Balıkesir.

Uzun, M. & Garipağaoğlu, N. (2019). *İznik Gölü Havzası'nda Doğal Ortam Koşulları, Değişimler ve Muhtemel Risklerin Havza Yönetimi Ve Planlamasına Etkisi*, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24 (42), 1-24.

Yağcı, A. M. & Vedat, Y. & Çetinkaya, S. (2008). İznik Gölü (Bursa-Türkiye) Balık Faunası ve Balıkçılığı, TKB, *Eğirdir Su Ürünleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü*, (2), 159-168.

Yalduz, A. (1999). *Tarihi, Dini ve Kültürel Açından İznik*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi*, Bursa.

Yıldırım, A. (2004). *Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Yılmaz, E. & Çitçi, S. (2011). *Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye'de Kentleşme Dönemleri*, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (35) , 252-267.

Yılmaz, N. (2010). *Farklılaştıran ve Ayırıştıran Bir Mekanizma Olarak Kentleşme*. *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (48), (249-267).

Yılmazyaşar, H. (2017). Orhan Gazi Döneminde (1326-1362) İznik kenti. *Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları*: Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'na Armağan, A. P. Şahin Tekinalp F. Müderrisoğlu Ü. Araç, Editör, *Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi*, Ankara, s. 236-279

Zeyrek, D. (2010). *Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'dan Batıya Yönelen Göçlerin Toplumsal Sonuçları (1984-2006)*, (Yüksek Lisans Tezi), Bilecik Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bilecik.

Weissova, B. & Polla, S. (2019). The Hinterland of Nikaia/Nicaea/Iznik. Analyzing the Hellenistic, Roman, and Late Antique Bithynian Landscape through Remote Sensing and GIS Techniques, *Topoi Journal For Ancient Studies*, (8), 21-49.

Wirth, L. (2002). “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, *İmge Yayınevi*.